ALEV COŞKUN

KEMALİZM

AYDINLANMA DEVRİMLERİ

NEDİR? NE DEĞİLDİR?

Cumhuriyet Kitapları

İnceleme

YAYIN KURULU
Ataol Behramoğlu (Başkan), Işık Kansu (Başkan Yardımcısı),
Turgay Fişekçi, Çağdaş Bayraktar

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Çağdaş Bayraktar

EDİTÖR
N. Senâ Yaşar

KAPAK TASARIMI / DİZGİ / SAYFA DÜZENİ
Mehmet Aman

İDARE - DAĞITIM
Mustafa Çakmak

BASKI / CİLT
İLERİ BASIM MATBAACILIK AMB. REK. TAN. YAY. ve TEK. HİZ. TİC. A.Ş.
BAHÇELİEVLER MAH. FEVZİ ÇAKMAK 2 CAD. GÜZEL ŞEHİR SİT. 22. VİLLA
NO:1 ANP/22 BÜYÜKÇEKMECE/İSTANBUL • Sertifika No: 41157

DAĞITIM

1. Baskı: Ekim 2019, İstanbul

Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No: 2 34381 Şişli/ Istanbul Sertifika No: 10844
Tel: (0212) 343 72 74
Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr • www.cumhuriyetkitap.com.tr

facebook.com/cumhuriyetkitaplari

twitter.com/kitapkulubu

instagram.com/cumhuriyetkitaplari

Alev Coşkun

KEMALİZM

AYDINLANMA DEVRİMLERİ

NEDİR? NE DEĞİLDİR?

içindekiler

Önsöz

1919-1938 arasında tam 19 yıl vardır. 19 Mayıs 1919, Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basışı ve 10 Kasım 1938 Atatürk'ün sonsuza uğurlanışı...

Bu 19 yılda Türk toplumsal yaşamında mucizeler yaşandı, inanılmaz gelişmeler oldu. Destansı Millî Mücadele'den sonra, 1 Kasım 1922'de, 600 yıllık Osmanlı saltanat yönetimine son verildi. Bir yıl sonra, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi.

1923-1938 arasındaki 15 yılda, Avrupa'da yüzyıllar süren Aydınlanma Devrimleri Türkiye'de uygulandı. Büyük bir devrim, büyük bir dönüşüm yaşandı.

Bu devrimlerin, bu dönüşümün temel nitelikleri nelerdir? Aslında Türk toplumu din devletinden hukuk devletine evriliyordu.

Ancak Cumhuriyet'in ilanından bugünlere, hele son 20 yıldır Atatürk'e saldırmak, Cumhuriyet projesini yıpratmak, Atatürk ve yakın çalışma arkadaşlarını itibarsızlaştırmak önemli bir görev haline gelmiş bulunuyor.

Bu görevi dinciler, halifelik yandaşları, yeni Osmanlıcılar, eskiden solcu olup dönen yeni liberaller, ikinci Cumhuriyetçiler, bölücüler yerine getiriyorlar.

Kendilerini özgürlükçü ve demokrat olarak takdim eden bu cephe, Atatürk ilkelerine saldırmanın dayanılmaz cazibesi içerisindeler.

Atatürk diktatör müydü? Atatürkçülük, Kemalizm diye bir düşünce sistemi var mıdır? Laik Cumhuriyetin temel ilkeleri nelerdir?

Bu ve bunun gibi sorunlar, kafaları karıştırmak için sürekli öne sürülüyor. Atatürkçülük nedir? Kemalizm nedir? Bu sorulara bilimsel yanıtlar vermek, genç kuşaklara belgelere dayalı bilimsel bilgi ulaştırmak gerekiyor.

Bu konularda, değişik tarihlerde yazılmış kimi uzun ve bilimsel makalelerimi bir araya toplamak gereksinimi duydum.

Makaleler, toplumsal konulara yanıt aradığı için güncelliğini koruyor. Atatürk'ün Aydınlanma Devrimleri yolunda katkıda bulunabilirsem kendimi mutlu sayacağım.

Alev Coşkun
Ekim 2019

birinci bölüm

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ*

Atatürk'ün önderliğinde yaratılan Türkiye Cumhuriyeti aslında ümmet toplumundan bir ulus devlet yaratılmasının da modelidir. Bu aynı zamanda mucize niteliğinde destansı bir öyküdür. Bütün dünyada ilgi ile izlenen, üzerinde yüzlerce kitap ve bilimsel makale yayınlanan bu çağdaşlaşma modeli, bir dizi büyük toplumsal dönüşüm ve reformların sonucudur.

Yaratılan bu model için kimi yazarlar **Kemalizm**, kimileri de **Atatürkçülük** deyimini kullanmışlardır. Son yıllarda kimi yazarlar kasıtlı olarak bu iki terim arasında ayrımlar hatta çelişkiler varmış gibi yargılara varırlar, yazı yazarlar, konuşmalar yaparlar. Son yıllarda, her iki terimi de kapsayan "Atatürkçü Düşünce Sistemi" kullanılmaya başlandı. Biz kitabımızın bu bölümünde, **Atatürkçü Düşünce Sistemi**'nin eylemini kısaca anlatacak ve dayandığı felsefi ve toplumsal temeller üzerinde duracağız.

KEMALİST DEYİMİ NEREDEN ÇIKTI?

1919-1922 yılları arasında gerçekleşen Anadolu İhtilali, iki ayrı düşmana karşı verilen iki ayrı savaşla gerçekleştirilmiştir. Bir yanda bütün dünyanın o günkü emperyalist güçleri (İngiltere, Fransa, İtalya ve onların yönlendirip desteklediği Yunanistan), öte yanda da İstanbul'da padişahın başkanlığındaki Osmanlı Devleti. "Kemalist", işte bu antiemperyalist savaş döneminde oluşmuş bir deyimdir.

* Ocak 2005'te, "Müdafaa i Hukuk" dergisinde yayınlanan bu makale, gözden geçirilip yenilenmiştir.

Bu deyimi İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika ve tüm dünyanın siyasal askerî güçleri ve bu ülkelerin basını oluşturmuştur. İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika ve tüm dünyanın siyasal ve askerî güçleri ve bu ülkelerin basını, Anadolu'da Mustafa Kemal komutasında savaşan Türk ordusunu ve Mustafa Kemal'in yanında yer alan bir avuç yurtseveri "Kemalist" olarak adlandırmıştır. **"Kemalist"** deyimini TBMM Hükümeti'nin resmî bir belgesi ya da Meclisin özel düşünce ortamları oluşturmamıştır. Tersine yukarıda da belirtildiği gibi bu terim, batı dünyasının siyasal güçleri tarafından ve yoğun olarak batıdaki basın organları tarafından kullanılmıştır. Bu deyimi, Avrupa basını gibi İstanbul'daki mütareke basını da kullanmıştır.

Anadolu'daki bu hareket o günün büyük siyasal gücü İngiltere'nin kayıtlarında da **"Kemalist"** hareket olarak geçmektedir. Örneğin, İngiltere'nin İstanbul'daki yüksek komiseri **H. Rumbold**, 9 Şubat 1920 tarihinde Londra'ya gönderdiği telgrafında "*İstanbul Kemalist sempatizanlarıyla dopdolu.*" (1) diyordu.

Rumbold o günlerde Padişah'la yaptığı görüşmeden sonra yazdığı notta şunları söylüyor: "*Sultan, Anadolu'nun Kemalistlerin yürüyüşlerine müsait olmayacak bir şekilde boşaltılmasını rica etti. Ryan'a gönderdiği bir haberci vasıtasıyla aynı ricayı 10 Nisan'da da tekrar etti. İşgal edilen topraklar merkezî hükümete teslim edilmelidir. Aksi takdirde Kemalistlerin etkisi fevkalade çoğalacaktır.*" (2)

Bunun gibi Kemalist deyimi İngiltere'nin diğer birçok resmî iletisinde yer almıştır. Örneğin İngiliz Yüksek Komiserliği'nden **A. Ryan**'ın raporunda, "*Kürtlerin... İngiltere tarafından ustalıkla* ***Kemalizme*** *ve bolşevizme karşı kullanılabilecekleri*" (3), yine Rumbold'un Lord Curzon'a gönderdiği 25 Nisan 1921 tarihli telgrafında "*Anzavur'un öldürüldüğü...* **Anti-Kemalist** *Çerkeslerin başsız kaldığı*" (4) yazılıdır.

(1) Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, TTK, 1991, s.161

(2) a.g.e. s.162-163. Ayrıca Bkz: 5.148, 157-159, 170, 183, 203, 204, 215, 219, 232, 236, 238, 240, 242, 244, 246, 248, 249, 254

(3) Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, TTK, 1972, 2.c., s. XC1/328

(4) a.g.e. 3.C., s.C XXX vd./262

FALİH RIFKI ATAY'IN DEĞERLENDİRMESİ

Anadolu'daki Kemalist hareketi Falih Rıfkı Atay yalın bir biçimde "Faşist Roma, Kemalist Tiran ve kaybolmuş Makedonya" (1931) adlı yapıtında anlatır. Falih Rıfkı sözü edilen kitabına şöyle başlıyor: "1921 *Mayıs'ının hemen aynı günlerinde gene bu setler üstünde dolaşıyordum. Mahkeme reisi bir 'Kürt', hapishane kumandanı bir 'Arap', hapishane nöbetçileri 'Çerkez'di.*

İstanbul'u hatırladığım zaman Osmanlı Saltanatı'nın hep bu üç köşeli dağılma çerçevesini görüyordum. Büyükada İngiltere'nin, Heybeliada Fransa'nın, Kınalıada İtalya'nın, Burgazadası Amerika'nın elindeydi. Büyük demokrasilerin bıçağı Adana'dan, Antalya'dan, İzmir'den Anadolu'nun yanık yüreğine doğru saplanmıştı. Selçuk ve Osmanlı Devletlerinin tüm başkentlerinde, Konya'da, Bursa'da, Edirne'de, İstanbul'da bir milyar insana hükmeden imparatorlukların ve Cumhuriyetlerin bayrağı dalgalanmaktaydı. Hasburg (Avusturya-Macaristan), Hohenzolern (Alman) ve Osmanlı bayraklarının beyaz teslim bezlerinden hiçbir farkı yoktu.

Bir milyara karşı tek bir adam Mustafa Kemal, Erzurum'un kerpiç bir odasında sırmasız, rütbesiz, askersiz ve silahsız bir kumandan. Bütün Türkler ona bağlanmıştık. O, ıstırap ve hınç denen büyük enerji kaynağının sırlarını bilen bir baş'tı. Boşuna akan su gibi boşuna akan gözyaşı içinde de ölçülmez bir kuvvet vardır. Bizim sade iniltisini işittiğimiz Türk ruhları'nın uzak derinliğinden gelen 'Hayır' sesini, yalnız 'o' duymuştur."

LEWIS ve DUMONT

Anadolu'daki bu harekete **"Kemalist"** hareket adı veren batılılar çok daha sonra da Kemalist deyimini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimleri anlatmak için bilimsel yapıtlarında da kullandılar. Bunun en açık örneği **Bernard Lewis**'in **"Modern Türkiye'nin Doğuşu"** adlı kitabında bulunabilir. **Lewis** kitabında, **"Kemalist"**, **"Kemalist Devrim"** deyimlerini özellikle seçerek kullanmıştır. [5]

---

[5] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, TTK, 1993, özellikle aşağıdaki sayfalara Bkz: 246, 250, 253, 280, 314, 315, 351,364, 408, 417, 427, 456 ve 474

Ünlü Fransız yazar **Paul Dumont** da **"Mustafa Kemal"** adlı kitabında **"Kemalist"** ve **"Kemalizm"** deyimlerini kullanmaktadır.

Kemalizm deyiminin kullanılması, sözü edilen bu yazarlarla sınırlı değildir. Çağdaş Türkiye ile ilgili her batılı yapıtta bu deyimlere geniş bir biçimde rastlanır.

AYDINLANMA DEVRİMİ ve KEMALİZM

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi ama ilan edilen ve adına Cumhuriyet konulan yeni Ankara yönetiminin, Avrupa'nın 300 yılda başardığı **"Aydınlanma Devrimi'ni"** gerçekleştirebileceğini kimse kestiremiyordu. Özellikle 3 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilen üç büyük devrim; Hilafetin, Şeriye Vekaletinin, mahalle mektepleri, medrese, tekke ve zafiyelerin kaldırılması ve Eğitim Birliği Yasasının kabul edilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik temeller üzerine yükselip, gelişeceğinin en önemli kanıtlarıydı.

Bu devrimlerden sonra gerçekleştirilen hukuk devrimi ile ümmet ve şeriat hukukundan çağdaş hukuka dönülmesi, ekonomik toplumsal, kültürel uygulamalar batı dünyasında biraz da şaşkınlıkla izleniyordu.

1930'lara gelindiğinde Avrupa'da komünizm, sosyalizm, faşizm, nazizm ve korpotarizm gibi deyimler etrafı sarmıştı. Batılı yazarlar Türkiye'deki gelişmeleri Kemalizm deyimi altında belirtmeye başladılar.

Görüldüğü gibi ilk aşamada Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleşen Ulusal Kurtuluş Savaşı'na verilen **"Kemalist Hareket"** deyimi ve daha sonra kullanılan **"Kemalizm"** deyimi, hem emperyalist güçlere karşı Asyalı bir toplumun gerçekleştirdiği ulusal kurtuluş eyleminin adı oldu, hem de savaştan sonra **Mustafa Kemal**'in liderliğinde izlenen devrimci atılımların temel felsefesinin tanımı için kullanılan genel bir deyim genel bir kavrama dönüştü. Bununla birlikte, özellikle 30'lu yılların başından itibaren Atatürk ve kurucu felsefeyi savunan yol arkadaşlarının da gerçekleştirdikleri devrimi tanımlarken Kemaizm kavramını benimsediklerini görüyoruz.

Kamâlizm

Bu durum 5-16 Mayıs 1935 tarihleri arasında gerçekleştirilen, CHP'nin 4. Kurultayında belirgin olarak karşımıza çikar. Bu kurultayda kabul edilen CHP Programında giriş bölümünün ikinci başlığı "Kemalizm" adını alıyordu. Bu giriş kısmı şöyledir:

"CHP'*nin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur. Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır.*

Partinin güttüğü bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir."

Atatürk 1937 yılında, CHP 5. Büyük Kurultayı öncesi yaptığı çalışmalarda el yazısıyla şu notu düşer:

"*Bunlardan başka, 1935 Kurultayınca saptalanan fikirler de bu programa ulaşmıştır.*

C.H. *Partisinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir.*"

Bu el yazısı belgesinin aslı, Anıtkabin Arşivinde 1. Dosyada 1091 numaralı belge olarak korunmaktadır.

Kemalizm/Kamâlizm tabirinin devlet yöneticileri tarafından kullanımı 4. CHP Kurultayından sonra yaygınlaşmıştır. Edirne Milletvekili Şeref Aykut, 1936 yılında "Kemalizm: C.H. Partisi Programı'nın İzahı" adında bir kitap yayınlamıştır.

Atatürk cumhuriyetinin gerçekleştirdiği Aydınlanma Devrimlerini tüm dünyaya tanıtmak amacıyla dönemin Matbuat Müdürü Vedat Nedim Tör öncülüğünde Fransızca olarak (içinde az sayıda Almanca ve

İngilizce makale de vardı) 1933-1949 yılları arasında yayımlanan derginin adı da "La Turquie Kemaliste: Kemalist Türkiye"dir.

Bu örnekler, cumhuriyeti kuran yöneticilerin gerçekleştirdikleri devrim için Kemalizm adını benimsediğini gösterir. Böylece, "*Kemalizm Atatük'ten sonra uydurulan bir kavramdır.*" iddiası da tarihin çöplüğüne yollanmaktadır.

La Turquie Kemaliste dergisinin kapaklarıdan birisi

DUVERGER'İN YORUMU

Aslında **Mustafa Kemal**, "bir ideolojiye dayanmanın donup kanmakla aynı anlama geleceğini" söyleyerek, ortaya keskin çizgilcrlc bclirlcnmiş bir ideoloji koymaktan kaçınmıştır. Ancak özellikle batı dünyasında "Kemalizm" deyimi her zaman kullanılmıştır. Örneğin Fransız siyaset ve sosyal bilimci **Prof. Maurice Duverger**, 27 Mayıs 1961 tarihlli Le Monde gazetesinde **"Kemalizm"**i şöyle değerlendirmektedir: "*Mustafa Kemal'in eseri İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye çapında değerlendirildi. Eski bir ülkenin modern bir ulus biçimine dönüştürülmesini tüm dünya takdirle karşılamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Kemalizm ulusla-*

rarası bir boyut kazanmış ve Moskova ile Pekin'in güdümüne girmeyen üçüncü dünya uluslarına örneklik yapmaya başlamıştır." (7)

GEORGEON'UN DEĞERLENDİRMESİ

Yine bir Fransız araştırmacı **Francois Georgeon** şunları yazar: "*Kemalizm, (asıl) Avrupa dışında güçlü yankılar uyandırdı. Bugün üçüncü dünya adını verdiğimiz, Latin Amerika'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan alanda, Türkiye'nin 1919'dan sonraki atılımı ve uygulanan reformlar çoğunlukla tutku dolu bir dikkatle izlendi. Bağımsızlığı kazanmak, ekonomik-sosyal kalkınmayı sağlamak için uygulanacak reçetelerle ilgili olarak Kemalizmden alınacak dersler araştırıldı."* (8)

Görüldüğü gibi, **Kemalist** ve **Kemalizm** deyimleri asıl olarak Türkiye dışında Avrupa'da, Amerika'da, Asya'da, Afrika'da, Güney Amerika'da oluşturulmuş ve kullanılmıştır.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

30 Ağustos 2004'te, Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan **Org. Yaşar Büyükanıt**, eylül ayının sonunda Harp Okulunun yeni öğretim yılına başlama töreninde yaptığı konuşmada, genç Harbiye öğrencilerine şunları söyledi: "*Meslek yaşantınız boyunca her şeyi sorgulayın. Sorgulama, değişimin ve gelişimin ilk basamağıdır.*"

Büyükanıt konuşmasında, "Atatürkçü Düşünce Sistemi" terimini kullandı: "*Bilim ve aklın rehberliğinde, kendini sürekli yenileyen Atatürk ilkeleri, sonsuza dek kendini yenilemek ve geliştirmek gücüne sahip bir düşünce sistemidir.*" Ayrıca, "*Atatürk ilkelerini çağdaşlaşmaya engel olarak görenleri*", "*ışıktan rahatsız olan yarasalara*" benzetti. (9)

Büyükanıt'ın bu konuşmasının hemen ertesinde, Radikal'de **Murat Yetkin**, bu konuşmayı yorumluyor; Büyükanıt'ın "Atatürkçülük veya

---

(7) Tam metin için Bkz: Anıl Çeçen, *Kemalizm*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999, s.17-18

(8) Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler*, Ankara, İmge, 1991, s.109

(9) Cumhuriyet ve diğer gazeteler 28.09.2004

Kemalizm" terimleri yerine "Atatürkçü Düşünce Sistemi" deyişini kullanmayı tercih etmesinin önemli olduğunu, bu yorumun konuşmaya derinlik kazandırdığını belirtiyordu. **Yetkin**'e göre bu bir yenilik izlenimi taşıyordu. (Radikal, 28 Eylül 2004)

Ertesi gün, yine Radikal'de İsmet Berkan aynı konuyu işleyerek sözü edilen "Atatürkçü Düşünce Sistemi" deyiminin kullanılmasını yorumluyor ve aynen şunları yazıyordu: "*Şimdi, sezebildiğimiz kadarıyla* TSK, *artık çok yıpranmış ve anlamını kaybetmiş olan* 'Atatürkçülük' *kelimesinin yerine* 'Atatürkçü Düşünce Sistemi'ni *kullanmaya başlayarak yeni bir açılımın ipuçlarını vermeye başladı.*" Berkan, yazısında şu yargıda da bulunuyor: "*Maalesef bugün elimizde Atatürk adına söylenen bir dizi yalandan yaratılmaya çalışılan içi boş bir söylemden ve gündelik siyasette şıpın işi kullanılacak bazı hap haline getirilmiş laflardan başka bir şey yok.*" (Radikal, 29.09.2004) Berkan bu vesile ile Atatürk ve onun düşüncelerine de rahatlıkla çatıyordu.

Radikal bunları yazınca, Milliyet'ten Taha Akyol da yukarıda yazılanlardan alıntı yapılan yazarlarla aynı düşünceleri paylaştığını belirten bir yazı yazıyordu.

Yeni Şafak'ta, "*Tartışmanın Anlamı*" adlı yazısıyla konuya giren Fehmi Koru tartışmayı özetledikten sonra, "*... TSK'nin sistemin neresinde durduğunu AB kriterlerine göre belirleme çabası içine girdiğini öğreniyoruz.*" diyordu. (Yeni Şafak, 30.09.2004)

Aynı gazetede Ahmet Taşgetiren ise şöyle diyordu: "*Düşünce sistemi ifadesi basbayağı üzerinde ciddi anlamda çalışılmış bir fikrî çerçeveyi ifade ediyor... Zaman zaman askerî kesim ile sivil kesim arasında Türkiye'nin hayati meselelerine ilişkin farklı duruşlar ortaya çıkıyor. Muhtemel ki, bunlar da Atatürkçü Düşünce Sistemi mecrasında oluşan askerin bakış açısı ile sivil bakış açısı arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.*" (Yeni Şafak, 30.09.2004)

Tam bu gibi konular konuşulurken, Hürriyet'ten **Hadi Uluengin** durabilir miydi? Daha sert bir biçimde konunun içine girdi ve

"Kemal Kemalizme Karşı" adlı yazısında bakın neler yazdı: "*Ama ne Atatürkçüyüm ne de Kemalistim. Aksine o bin bir surat 'Atatürkçülük ve Kemalizmi tümden reddediyorum. (...) Bilin ki bir Atatürkçülük ve Kemalizm olmadı ve olmayacak. (...) Atatürkçülük ve Kemalizm prangasındaki şarlatanlık artık yetti. (...) Büyük Mustafa Kemal Atatürk'ü yeniden özgür kılmakla yükümlüyüz. (...) Harbiyelilere 'her şeyi sorgulayın' öğüdü veren Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt'ın son konuşması da işte bu özgürleşme hamlesine girecek.*" (Hadi Uluengin, 30.05.2004)

Böylece sözü geçen yazarlarımız Büyükanıt'ın "Kemalizm" ya da "Atatürkçülük" deyimleri yerine "Atatürkçü Düşünce Sistemi" deyimini kullanmasını "derin bir felsefi ayrışma", "TSK'nin artık eskimiş 'Atatürkçülük' ya da 'Kemalizm' deyimlerini kullanmamasını da büyük bir gelişme" olarak niteliyorlardı.

9 Ekim 2004 tarihli Cumhuriyet'te bu yazarlara cevap niteliğinde yazdığım yazıda bu yazarların yanıldığını Atatürkçü Düşünce Sistemi deyiminin TSK'da 1984 yılından beri kullanıldığını belirttim ve yazımı şöyle sürdürdüm: "Öncelikle Atatürkçü Düşünce Sistemi deyiminden başlayalım. Genelkurmay Başkanlığı Atatürkçülük adlı 3 ciltlik bir kitabı 1984 yılında hazırlattı. 1396 sayfalık bu eser Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 18.07.1984 tarihli kararıyla Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlandığını, bu kitapta Atatürk'ün söylemlerine dayanarak düşünce sisteminin anlatıldığını belirtti. Son ve 6. baskısı 2001 yılına aittir."

Ayrıca, Atatürkçülüğün akla öncelik veren, Aydınlanma hareketinin Türkiye'de uygulanmaya konulmasının adı olduğunu, "Atatürkçü Düşünce Sistemi"ni kemirmek, küçük düşürmek, tırmıklamak isteyen kimi yazarların, Atatürk'ün çağdaş uygarlığı savunmasını da anlamadıklarını bir gazete yazısının kısıtlı boyutları içinde anlatmaya çalıştım.

Şimdi, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin temelleri üzerinde durabiliriz. Öncelikle, zaferin kazanılmasından sonraki duruma bir göz atalım.

ATATÜRK'TEN KURTULMA

Falih Rıfkı bir yazısında; "9 *Eylül zaferinden sonra Meclise zafer haberi gelir gelmez, sarıklı milletvekillerinden biri, 'Yunanlılardan kurtulduk, çok iyi... Bakalım Mustafa Kemal'den nasıl kurtulacağız..' demişti. Saltanatın kaldırılışından sonra da Ankara'da dolaşan en önemli haber: 'Şimdi ne olacak? Acaba Mustafa Kemal Padişah mı olacaktı? En güvendiği eski arkadaşları bile saltanatsız ve hilafetsiz bir rejimi düşünemiyorlardı.*" demektedir. Mustafa Kemal ise, Türk milletini, uygar uluslar topluluğu içinde onurlu bir ulus yapmak, tam anlamıyla yeni, çağdaş bir düzen kurmak istiyordu. Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen "Atatürk Devrimi", "Türk Devrimi" ya da "Türk Aydınlanması" adı verilen büyük dönüşümü anlayabilmek için öncelikle Avrupa'da gerçekleşen Aydınlanma hareketini iyi bilmek gerekir. Bunun üzerinde de çok kısa durmalıyız.

AYDINLANMA FELSEFESİ

Orta Çağ'da topluma "Feodal Düzen" egemendi. En önemli ekonomik değer topraktı. Her şey topraktan elde ediliyordu. Tarım düzeninde insanın yaşamını din kuralları saptar ve yönlendirir. İnsan inanışlarıyla yaşamını yürütür, toplum düzeni dine bağlanmıştır. Osmanlı toplum düzeni de bundan değişik değildi. Monarklar ve derebeylerle kilise arasında çok yakın bir işbirliği söz konusuydu.

Thomas Hobbes'un 1652 tarihinde yazdığı "*Levihattan*" adlı eserinin alt başlığı "Bir Din Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti Üzerinde İnceleme"dir.

Bu yapıtta yazar, devlet ile kiliseyi özdeşleştirir. Zaten kitabın kapağı da bu özdeşleşmeyi çok güzel simgelemektedir. Sağ elinde kılıç, sol elinde haç ve başında tacı olan bir kral. Kral'ın sağ elindeki kılıç dünyasal, sol elindeki haç da dinsel egemenliği simgeliyordu. Böylece egemenlik Orta Çağ'da tek, asli, bölünmez yasal bir kudret olarak krala aittir. Krala karşı gelmek kiliseye karşı gelmek demektir.

İnsan aklı durmuştu, para, papazlar ve kutsal kitap ne diyorsa doğru oydu. Kutsal kitapta yazılanlara karşı herhangi bir görüş ileriye sürmenin cezası engizisyon mahkemelerinde sürünmek, işkence ve ölümdü.

Avrupa topulmlarında Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçiş "Aydınlanma Hareketi" ve "Aydınlanma Devrimleriyle" olmuştur. Yeni Çağ'da, yeni insanın yaratılışı, inanç ile akıl arasındaki köprülerin bertaraf edilmesiyle mümkün olmuştur. 18. Yüzyıl'ın Avrupa'da Aydınlanma Çağı diye adlandırılması pek kolay olmadı. Üç yüzyıl süren savaşlar, kan dökmeler, uğraşlar, gayretler sonucu "Aydınlanma" gelebildi.

Aydınlanma felsefesinin büyük düşünürü Immanuel Kant, "Aydınlanma kişinin kendi aşkını kullanmaya cesaret etmesidir." diyor. Burada kişinin kutsal tanımlardan kurtularak, aklını kullanmasının önemi vurgulanıyordu.

Sanayi Devrimi'nin yarattığı toplumsal ve eknomik gelişmeler, kentsoylular sınıfının doğuşu rönesans ve reform Aydınlanma Devrimlerinin yaratılmasında etkin oldu. Sonuçta Aydınlanma, 1789 Büyük Fransız Devrimi ile sonuçlarını almaya başladı. Avrupa'da Aydınlanma çağının getirdiği yeni kavramlar şunlardır: Sanayileşme, uluslaşma, özgürlük, adalet, laiklik, insan hakları ve cumhuriyet rejimi...

TÜRKİYE'YE GELİNCE

Türkiye'ye gelince, Avrupa Aydınlanma Devrimi'nin esaslarını Atatürk'ten önce kimse anlayamadı. Dış baskılarla ilan edilmiş olan Tanzimat Fermanı'nın birinci maddesinde Osmanlı Devleti'nin Kuran ve şeriat ilkelerinden uzaklaştığı için zayıf düştüğü belirtiliyordu. I. ve II. Meşrutiyet aydınları Osmanlı Devleti'ni yeniden, nasıl diriltebileceklerini düşünüyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun belirttiği gibi; "*Namık Kemal nesli, 'hürriyet'in vatanı kurtaracağına inanmıştır. Hürriyetin somut biçimini de, batı tipi demokratik bir anayasada görmüşlerdir. 'Anaya-*

sa gelsin, Türkiye kurtulacaktır' inancıyla, genç subaylar ve aydınlar harekete geçmişlerdir. Abdülaziz'i tahttan indirmişler, Abdülhamit'li anayasa düzenini kurmuşlardır. Abdülhamit, Anayasayı rafa kaldırınca, devrimci genç subay ve aydınlar otuz yıl süreyle bu anayasayı raftan indirmek için mücadele vermişlerdir. O günlerin devrimci yüzbaşısı İsmet İnönü, hatıratında bu inancını şöyle anlatıyordu: Her derdin devasının anayasa olduğu içimizde iman halinde yerleşmişti." [10]

Mustafa Kemal'i geçmişlerinden ayıran en önemli özellik onun Avrupa'daki "Aydınlanma Devrimi"ni ve Fransız İhtilali'ni çok iyi anlamış olması ve özümsemesidir.

Bugün artık çok iyi biliyoruz ki, Mustafa Kemal ve II. Meşrutiyet kuşağı, aydınlanma çağının düşünürleri özellikle J. J. Rousseau, Mohtesquieu, Voltaire, Desmoulins, A. Comte gibi ünlü düşünürlerden etkilenmişlerdi. [11]

Mustafa Kemal'in özellikle Rousseau ve Montesqiueu'yü okuduğu ünlü Fransız devlet adamı R. Poincare'ın 1906'da yayınlanan "*Çağdaş Düşünceler*" ve Paul Gaultier'in 1911'de 2. baskısı yapılan "*Çağdaş Düşünce-Büyük Sorunlar*" adlı kitaplarının kütüphanesinde çizilmiş ve notlar alınmış olarak bulunduğunu biliyoruz.

Oxford Üniversitesinde uzun yıllar Türk dili ve edebiyatı üzerinde çalışmış olan Prof. Dr. Geoffrey Lewis, Atatürk'ü üstün bir asker olmanın ötesinde bir bilgin olarak niteliyor. Lewis'in Atatürk'ün okuduğu kitaplarla ilgili olarak söylediklerine bir göz atalım:

"*Kuşkusuz Atatürk çok üstün zekaya sahip bir insandı. Kendisinin asker olduğunu biliyorum ama özünde bir bilgin olduğuna inanıyorum. Çankaya ve Anıtkabir'deki kitaplığına bir bakın. Ne kadar çok okuyan bir insan olduğunu görürsünüz.*" [12]

---

[10] Doğan Avcıoğlu, *Soyuttan Somuta*, Bkz: Atatürkçülük Nedir, İstanbul, İleri Yayınları, 2003, s.139

[11] Atatürk'ün düşünce yapısını etkileyen kitaplar hakkında Bkz: Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, "Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notları İle"*, İş Bankası Yayını, 1983, Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar*, Düşünürler, Kitaplar, Ankara, TTK. 1989

[12] Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2000, s.182

TÜRK DEVRİMİ ve KURAMSAL ÇİZGİ

Türk Devrimi'nin kuramsal bir çizgi izlemediğini herkes biliyor. Önce ilkeler konulmuş, sonunda ona uyularak devrim yapılmış değildir. Böyle bir yol haritası izlenmemiştir. Önce devrim yapılmıştır. Bu yapılan devrimlerden ilkeler çıkarılmıştır. İşte bu nedenle "Atatürk ilkeleri" donmuş, kalıplaşmış değildir.

MİLLÎ EGEMENLİK ve CUMHURİYET

Mustafa Kemal daha genç bir subayken, Cumhuriyet temeline dayalı bir devlet sistemini benimsemişti.

Atatürk'ü önceki geçmişlerinden ayıran ve üstün kılan unsur onun aydınlanma felsefesinin ilkelerini okumak ve özümsemekle kalmayıp uygulamaya koymasıdır.

MİLLÎ EGEMENLİK DÜŞÜNCESİ

Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin 1789 Fransız Devrimi'nden ve onun en önemli belgesi olan Fransız "İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi"nden esinlendiğini yukarıda belirtmiştik. Bu belgede yer alan birçok ilkenin, özellikle Millî Egemenlik ilkesinin (md. 3) Ulusal Savaş'ın ilk önemli yazılı belgesi olan Amasya Bildirisi'nden başlayarak (22 Haziran 1919) başlayarak Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarında, 1921 ve 1924 Anayasalarında yer aldığı görülmektedir.

"*Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.*" cümlesiyle başlayan Amasya Genelgesi, Ulusal Kurtuluş Savaşının ilk önemli belgesidir. Bu genelde, "millî irade" (ulusal irade) kavramı belirtilmiş, "*ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır*" denilmiştir.

Sivas Kongresi'nde seçilen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Temsilciler Kurulu 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geçti. Bu kurul adına bir gazete yayınlanmaya başlandı. Bu gazetenin Mustafa Kemal tarafından verilen adı "Hakimiyet-i Milliye" (Millî Egemenlik) idi.

İlk sayısı 10 Ocak 1920'de yayınlanan gazetenin başlığının altında: "*Mesleği: Milletin iradesini hakim kılmaktır.*" ifadesi bulunuyordu. Günümüz Türkçesiyle; "*Uğraşısı: Ulusun iradesini egemen kılmaktır.*"

Mustafa Kemal tarafından yazılan ilk başyazıda gazetenin izleyeceği yol ve Anadolu İhtilali'nin hedefleri belirtilmiştir.

Şöyle ki; "*... gazetemize bu ismi rastlantı olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda izleyeceği tarihi savaşında türüdür. Şu halde diyebiliriz ki, Hakimiyet-i Milliye'nin (Millî Egemenlik) uğraşısı, ulusun egemenliğinin savunulması olacaktır.*" denilmektedir. Ayrıca, gazetenin ilk sayısında 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi'nin de yayınlandığını görüyoruz. [13]

TBMM

23 Nisan 1920 tarihinde açılışı yapılan Anadolu'daki ihtilal Meclisi (TBMM), hemen ertesi günü "*Mecliste toplanan millet iradesini, doğrudan vatanın kaderine el koymuş olarak tanımlamak temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir kuvvet yoktur.*" şeklindeki Mustafa Kemal'in önergesini onaylanmıştır. 20 Ocak 1921'de kabul edilen ilk anayasanın 1'inci maddesinin lik cümlesi "*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.*" diyerek "ulusal egemenlik" ilkesi ilk kez Türk Anayasası'na girmiştir.

Zafer kazanılıp, 1 Kasım 1922'de Meclis kararıyla saltanat kaldırıldığında, "Türk milletinin egemenlik hakkını kullanmaya karar verdiği ve millî iradeye dayanmayan hiçbir kuvvet tanınmadığı" belirtilmiştir.

Böylece, 1921 Anayasasının egemenliği padişahtan alıp, millete verdiği yineliyordu. Bir yıl sonra 29 Ekim 1923'te ilan edilen "Cumhuriyet" aslında Anadolu'da yürütülen anti emperyalist savaş süresince, TBMM tarafından alınan kararların ve 1921 Anayasası'nın doğal sonucuydu. Cumhuriyet'in ilanını sağlayan Anayasa değişikliği yasasının başlığı şöyleydi:

---

(11) Bkz: İsmet Giritli, *Günümüzde Atatürkçülük*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.57

"Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevadının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" Günümüz Türkçesiyle: *"Anayasanın Bazı Maddelerinin Açıklığa Kavuşturacak Değiştirilmesine Dair Yasa".* **Bülent Tanör**'ün belirttiği gibi burada kilit sözcük "tavzihan" (açıklığa kavuşturmak) deyimidir. Yeni yasa ile, o ana kadar hiç olmayan bir şeyi (Cumhuriyet) yoktan var ettiğini söylemekte, "Cumhuriyet İlanı"ndan söz etmemekte, zaten varolan bir durumun "açıklığa kavuşturulduğu"nu bildirmektedir. Zaten varolan durum Cumhuriyet'tir. (14)

ÇAĞDAŞ ve LAİK DEVLET YÖNETİMİNDE İLK SINIR TAŞI

29 Ekim 1923 tarihi nasıl Cumhuriyet'in kuruluşunun en önemli sınır taşıysa, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen devrim yasaları çağdaş Türk toplumu ve çağdaş devletin yaradılışını sağlayan en önemli sınır taşlarıdır.

3 Mart 1924 tarihinde TBMM'ye üç önerge sunuldu. Bu önergeler;

1 - Hilafetin kaldırılması,

2 - Şeriye ve Evkaf Bakanlığının kaldırılması,

3 - Öğretimin birleştirilmesini öngörülüyordu. Bu üç önerge de Meclis tarafından kabul edildi. Böylece çağdaş ve laik devletin kuruluşu ve çağdaş toplumun yaradılışının ön ve koşulsuz adımları atıldı. Meclisin bu kararları içte ve dışta büyük yankılar uyandırdı. Türkiye, İslam dünyasıyla kurumsal bağını koparırken, bağımsızlık ve çağdaşlaşma yönündeki atılımlarıyla, İslam dünyası ve Asya'daki gelişmekte olan ülkeler açısında ciddi bir model oluşturmaya başladı.

DİN DEVLETİNE KARŞI ULUS DEVLETİ

Bu noktada, Niyazi Berkes'in belirttiği gibi, "din devleti görüşüne karşı, ulus devleti görüşünün zaferi, çağdaşlaşma yolunda belli bir doğrultuda birbiri arkasından gelecek bir dizi reformun kapısını açmış oluyordu." (15)

---

(15) Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayını, 2(X)2, s.521

(14) Bülent Tanör, *Kurtuluş, Kuruluş*, Cumhuriyet Kitapları, 1998, s.180

Saltanat-hilafet sisteminin çözümünden sonra, ötekilerin çözüm yolları kendiliğinden açılmıştır.

Bu değişimlerin önemli niteliklerinden birisi, Kurtuluş Savaşı aşamalarına katılan çok kişinin "tarihsel sürecin hangi aşamasına gelindiğini kavrayamamaları"dır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı sırf Osmanlı saltanatı ya da İslam halifeliğini kurtarma savaşı sananlar, eskisi gibi sultanlı-halifeli meşrutiyet düzenine dönüleceğini bekleyenler için bu değişimler, ne evrim ne de devrim değil, yıkım demekti. (16)

Ne yazık ki, Atatürk'ün yapmak istediğini anlayamayanların içinde onunla mücadeleye beraber başlayan kimi en yakın silah arkadaşları da vardı. Mustafa Kemal, 1923 ve 1924 yıllarındaki konuşmalarında sürekli olarak "çağdaş uygarlık"tan, "çağdaş uygarlığa katılmak"tan söz etmiştir. "Çağdaş dünyada varolabilmek, kendimizi değiştirmeye bağlı bir iştir." Toplumsal, bilimsel, ekonomik alanlarda ilerleyebilmek için bu zor yoldan yürümeyi öneriyordu. Mustafa Kemal'e göre; "*Bilimsel buluşların yarattığı harikaların bütün dünyanın yaşama koşullarında büyük değişiklikler yarattığı bir çağda, hiçbir ulus geçmişin geleneksel bağlılıklarıyla varlığını tutunduramaz. Artık eskinin bütün artıklarını, kafalarda bunlar üzerine yerleşmiş inançları söküp atma sorunluğu vardır.*" (17)

Bir kez, "din devleti" kurumları yıkıldıktan sonra, arkasından "hukuk devrimi" geldi. Dinsel, şeriat hukukundan ayrılınarak, "ulusal egemenlik" anlayışına dayalı hukuk atılımlarına hız verildi. Kuşkusuz hukuk devriminin en önemlileri, Medeni Yasa, Borçlar Yasası, Ceza Yasası, Ticaret Yasası, Ceza ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Yasalarıdır.

Hukuk sistemindeki devrim, aslında İslam hukuk sisteminden kopma kararıdır. Bu durum aynı zamanda "çok hukukluluk"tan "hukuk birliği"ne geçiş kararıdır. Gerçekten Medeni Kanun'un gerekçesi bu noktayı çok açık bir biçimde ortaya koyar, şöyle ki:

(16) a.g.e. s,522,523

(17) Türk Yurdu I, 1 (1924), 3-13. Ayrıca Berkes, a.g.e., s.524

"Dinler, değişmez yargılar ifade ederler. Hayat yürür, gereksinmeler hızla değişir. Din kanunları, mutlaka ilerleyen hayatın huzurunda şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir anlam ifade edemezler. Değişmemek dinler için bir zorunluluktur. Bu nedenle dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması, yüzyılımızın uygarlığını temellerinden ve eski uygarlıkla yeni uygarlığın en önemli ayırt edici unsurlarından birisidir." [18]

Medeni kanunun bu gerekçesi, genç yurtsever ve devrimci, o tarihte Adalet Bakanı olan **Mahmut Esat Bozkurt** tarafından yazılmıştı. Bu paragraf dikkatle okunursa, Atatürk'ün açtığı yolda, din kuralları yerine aklın yol gösterici olacağı açıkça belirtiliyordu. Zaten Medeni Kanun, şerata dayalı toplum yapısından, çağdaş hukuka dayalı toplum yapısına geçildiğinin temeliydi.

DEVLET KURUCUSU ATATÜRK

Atatürk Devrimleri, Türk Devrimi ya da Anadolu Aydınlanması, ne derseniz deyiniz, Türk toplumunu büyük dönüşümlere uğrattı. Buna koşut olarak çağdaş ve laik bir Cumhuriyet kuruldu. Orta Doğu'da özellikle İslam dünyasında ilk kez "dini" referans almayan bir ulus devlet ortaya çıkıyordu.

Bu nedenlerle Atatürk hakkında çalışma yapan, makaleler, kitaplar yazan yabancı araştırmacılar çoğu kez yapıtlarının başına Atatürk'ün bu kurucu niteliğini koymuşlardır. Örneğin:

- Devlet kurucusu olarak Atatürk (Atatürk As Founder of a State) deyimi kullanılıyor. [19]

- UNESCO, Atatürk'ün 100. doğum yılı kutlamasına katılma kararı çerçevesinde hazırlatılan bir kitaba Atatürk: Modern Bir Devletin Kurucusu başlığını kullanmıştır. [20]

---

(18) Metin tarafımdan sadeleştirildi.

(19) Dankwart A. Rustow *"Devlet Kurucusu olarak Atatürk"*, Prof. Yavuz ABADAN'a Armağan, Ankara 1964, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayını, s.573-634

(20) A. Kazancıgil, E. Özbudun (Ed.) *Atatürk, Founder of a ModernState*, London, 1981, C. Hurst

- **Lord Kinross** da ünlü eserine Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu adını koymuştur. [21]

- Atatürk'e ait en son çıkan bir yapıt olan **Andrew Mango**'nun kitabı da Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu (Atatürk-The Biography of the Founder of Modern Turkey) adını taşıyor. [22]

LAİK BİR DEVLET ve TOPLUM

Atatürk'ün devlet kurucusu olarak üstlendiği işlev, sadece bağımsız bir devletin kuruluşu değil, orta çağlarda yaşayan bir toplumun çağdaşlaşması, laikleşmesi, yenileşmeye dönüşmesini de içermektedir.

Atatürk'ün önderliğinde bu aydınlanma ve dönüşüm sağlanmıştır. Türk Aydınlanması laik ilkelere dayalı olarak dört ayrı koldan yürütülmüştür:

1. Devletin laikleşmesi ve çağdaşlaşması (Saltanat ve hilafetin kaldırılışı, laik esaslara dayalı Cumhuriyet'in Kuruluşu),

2. Hukukun laikleşmesi (Şeriat esasına dayalı hukuk sisteminin kaldırılışı, Yurttaşlık Yasası (Medeni Kanun), Borçlar Yasası, Ticaret ve Ceza Yasalarının batıdan alınması)

3. Kültürün laikleşmesi (Türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılması, harf devriminin yapılması, vs.)

4. Eğitimin laikleşmesi (Tevhidi Tedrisat / Eğitimin Birleştirilmesi Yasası'nın kabul edilmesi) [23]

Varılan sonuçlara toplumsal ve sosyal bilimler metodolojisi açısından bakarak yandaki tablo ile karşılaşırız. [24]

---

[23] Bkz: Özer Ozankaya. *Türkiye'de Laiklik ve Atatürk Devrimlerinin Temeli*, Cem Yayınevi, 2000, s.26-29

[24] Bu tablo Ergun Aybars, *Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri, 1994, s.165-166'dan kaynaklanarak geliştirilmiştir.

[21] Lord Kinross, *Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitapları, 1994

[22] Andrew Mango, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, 2004

	Dine Dayalı Osmanlı Devleti	Laik ve Ulusal Türkiye Cumhuriyeti
1. İdeoloji	Dini	Ulusal
2. Otorite	Halife-Padişah	Cumhuriyet
3. Hukuk	Şeriat Hukuk Tanrısal ve değişmez	Çağdaş insan haklarına dayalı, çağdaş gereksinmeleri içinde değişebilir
4. Eğitim	Dinsel - Medrese	Çağdaş laik eğitim
5. Yaşam Biçimi	Geleneksel	Çağdaş
6. İbadet	Zorunlu	Özgür

LAİKLİK - ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCENİN TEMELİ

Çetin Yetkin, laiklik için şunları yazar: "*Laiklik ilkesinin uygulamaya konulması hem kendi başına bir devrim hem de bağımsızlıktan sonra öteki tüm devrimlerin onsuz olmaz koşuludur.*" [(25)]

Atatürk, Kemalizmin 6 ilkesi olarak bilinen ilkelerin içinde en çok laiklik konusunda duyarlı idi. **Ahmet Taner Kışlalı**, bağımsızlıkla birlikte, laiklik ilkesinin tüm devrimlerin temeli oluşunu şöyle anlatıyor: "*...laiklik, 'devletçilik' dışındaki diğer ilkelerin hepsinin de ön koşulları içinde yer alır: Demokrasinin ön koşuludur; çünkü laiklik olmadan gerçek bir düşünce özgürlüğü de olamaz, gerçek bir özgür seçim de. Milliyetçiliğin ön koşuludur; çünkü laiklik olmayan yerde önem taşıyan öğe ulus değil, inananların oluşturduğu Ümmet'tir. Devrimciliğin ön koşuludur; çünkü laikliği kabul etmemiş bir toplumda, bilimin ve çağın gereklerinin gerisinde kalmış kurumları değiştirmenin tartışması bile genellikle yapılamaz. Halkçılığın ön koşuludur; çünkü bir din devletinde halkın istekleri değil, dinsel 'seçkin'lerin düşünceleri önemlidir. Laiklik karşıtı yönetimler, genellikle çoğunluk dinine dayanarak azınlık diktasıdır.*" [(26)]

---

(25) Çetin Yetkin, *Türk Direniş ve Devimleri-BaşlangıçtanAtatürk'e*, Otopsi, 2003, III. Cilt, s.911

(26) Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, 7. Baskı, İmge Yayınevi, 2001, s.37

DEVRİMLER BİR PLANA DAYANMADAN MI YAPILDI?

Atatürkçülüğün bir kalıba dayanmadığını, ideolojik katı bir doktrin olmadığını belirttik. Ancak bu, Atatürkçülüğün içeriğini temsil eden devrimlerin birbirini bütünlemeyen ve bir sistem oluşturmadığı anlamına gelmez. Tersine, tüm devrimler birbirini tamamlamakta, bütünlemekte, her birisi diğerini tamamlamakta ve Türk Aydınlanmasını oluşturmaktadır. [27]

Atatürk, tüm devrimleri daha genç bir subayken düşünmüş, planlamış ve bir plan çerçevesinde zamanı gelince uygulamıştır. Atatürk, Nutuk'u okuduğu 1927 yılına kadar geçen 9 yılda işin nasıl planlı bir biçime geliştiğini anlatırken, önce bir durum değerlendirmesi yapar.

Atatürk diyor ki:

- Ulusun çok büyük bir bölümünün, padişah ve halifenin hayinliğinden haberi yoktu.

- O makama ve o makamda bulunan kişiye, yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysaldı.

- Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken, kuşaktan kuşağa geçen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce yüce halifeliğin ve Padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyordu.

- Hemen hiç kimse 600 yıllık bir makamdan ayrı olarak, yani halifesiz ve Padişahsız bir ulusal kurtuluşun olabileceğine inanamıyordu. Bunu kavramaya yetenekli değildi.

Bu inanca aykırı görüş ve düşünceyi açığa vuranların da vay haline... Hemen dinsiz, vatansız sayılır ve hain olarak ilan edilirdi. Bunları belirttikten sonra, Atatürk şu değerlendirmeyi yapıyor:

"*Böyle bir durumda, ciddi ve gerçek karar ne olabilir diye uzun-uzun düşündüm. Bence bir tek karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı kayıtsız, koşulsuz, bağımsız bir Türk devleti kurmaktı.*"

---

[27] Aynı görüş için Bkz: Suat Sinanoğlu, *Türk Humonizmi*, TTK, 1998. ve Çetin Yetkin, a.g.e. C.3, s.907

"İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğüm ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığım karar bu olmuştur."

"Bu düşüncemi ulusal bir giz, ulusal bir sır gibi kedi bilincimde taşıyarak onları zamanı geldikçe yavaş yavaş uygulattım."

"...Bu önemli kararın bütün gereklerini ve isteklerini ilk gününde açıklamak ve söylemek elbette yerinde olmazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanmak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ama dokuz yıllık tutumumuz ve yaptıklarımız bir mantık zinciri içinde irdelenirse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden belirir." (28)

Evet, Atatürkçü Düşünce Sistemi, kalıplara bağlı bir ideoloji değildir ama belirlenen amaç doğrultusunda belirli bir ideolojik ve felsefi disiplin içinde gerçekleşmiştir.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Buraya kadar ortaya konan ve Atatürkçü düşünceye dayanan gelişmenin dayandığı felsefi temelleri şimdi kısaca sayabiliriz.

Mustafa Kemal'in düşünce sisteminin temel ögeleri; akılcılık, tam bağımsızlık ve ulusal egemenliktir.

1. Bilim ve Akıl

Atatürk, tüm yaşam için, her şey için, en gerçek yol gösterici olarak bilimi kabul etmiştir.

Bilim en gerçek yol gösterici olarak seçilince, pozitivist bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bilim ana temel alınınca, dine dayalı eski devlet düzeni reddediliyor ve akla dayalı bir cumhuriyet rejimi benimseniyordu.

Atatürk'ün akılcılığı sadece devlet yaşamında değil, kişisel ve toplumsal yaşayışın her yönünde aklı ve bilimi yol gösterici olarak saymaktadır.

(28) *Nutuk*, Velidedeoğlu baskısı, Cumhuriyet Kitapları, s.42-45'ten özetlenmiştir.

Atatürk'ün değişim eyleminin özü, akılcılık ve bilimsellik olunca, bunun doğul sonucu, devlet yönetiminde ve toplum yaşamında laiklik ön koşul olarak ortaya çıkar.

2. Devletin temel unsurları "tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik" ilkesidir.

Atatürk, tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik ilkelerinden hiçbir zaman ödün vermemiştir.

Amasya Genelgesi, Misak-ı Millî, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Meclisler bu ilkelerin temel esasını kapsar.

Atatürk, "*...özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben ulusumun ve atalarımın en değerli mirası olan bağımsızlık aşkı ile dolu bir adamım.*" (1924) demişti. Atatürk, tam bağımsızlığı da şöyle tanımlamıştır: "*Tam bağımsızlık denildiği zaman elbette siyaset, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür ve her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.*" (1919)

Büyük Nutuk'ta der ki "*Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanacaktır.*" (1927)

Atatürkçülükte, diğer önemli bir ilke ulusun egemenliğidir.

Atatürk ilkeleri onun ünlü altı okunda ifadesini bulmuştur. Bu da Cumhuriyetçilik, Laiklik, Ulusçuluk, Devletçilik, Halkçılık, Devrimciliktir. Bu ilkelerin teker teker incelenmesi bu makalede olanak dışıdır. Zaten bunlara yazının içeriğinde değinilmiştir.

İLHAN SELÇUK'UN DEĞERLENDİRMESİ

Bu noktada, yıllar boyunca Atatürk'ün Aydınlanma Devrimlerini Cumhuriyet gazetesindeki "Pencere" sütununda dile getirmiş olan İlhan Selçuk'a dönelim.

İlhan Selçuk, Anadolu'nun Aydınlanma Devrimi'ni şöyle bir sürecin ürünü olduğunu söylüyor:

"Emperyalizme karşı bağımsızlık...

Padişahlığa karşı Cumhuriyetçilik...

Şeriata karşı Laiklik...

Tutuculuğa karşı Devrimcilik...

Ümmetçiliğe karşı Milliyetçilik..."

Akla dayanan toplumlarda, akla dayanan yönetim sistemlerinde eleştiri, araştırma, sorgulama ana ilkelerdir. Bu nedenle:

"Kemalizmin özü de aklın inançtan, bilimin dinden bağımsızlaşmasıdır; Mustafa Kemal sorgulanmayan kişileri ve kurumları yıkarak laik cumhuriyeti kurdu; 'Yaşamda en gerçek yol gösterici ilimdir' tümcesiyle her şeyin sorgulanmasını istedi.

Kemalizm, 'Aydınlanma Devrimi'nin Türkçesidir.

Aklı devreye sokan, eleştiriyi ve sorgulamayı temel yasaya dönüştüren uygarlık devrimini, Türkiye, Atatürkçülükle tanıdı..." [29]

AŞILAN BÜYÜK DÖNÜŞÜM

Atatürk'ün önderliğinde, Türk milletinin elde ettiği büyük dönüşümü, tarihte bu kadar kısa bir sürede başka bir ulusun gerçekleştirdiği görülmemiştir.

Ünlü İngiliz tarihçisi **Arnold J. Toynbee**, Türk devrimini hayranlıkla karşılar.

Fransız yazar **Paul Gentizon**, Mustafa Kemal'e hayranlığını belirtir, "*Türkiye'de* 1922 *ile* 1928 *arasında olup bitenlerin dünyada bir benzeri yoktur.*" der.

Georges Tongas, "*Kemalizm on asra sığacak işi, on yılda başarmıştır.*" der.

Fransız yazar **Georges Duhamel** ise, bir milletin "bilim felsefesini", "düşünce yönetimini" ve bir kelime ile kaderini değiştiren Atatürk'ün başardığı işin, başka inkılapçılar tarafından İngiltere'de, Fransa'da veya Rusya'da gerçekleştirilen bütün değişikliklerden daha derin ve hayret verici olduğunu belirtmiştir.

---

[29] İlhan Selçuk, *"Püf Noktası"*, Cumhuriyet, 30.09.2004

İSLAM DÜNYASININ GÖRMEDİĞİ DEVRİM

Lozan'da heyetimize hukuk danışmanlığı yapan L. Ostrolog şöyle yazmıştır: "*Türk temsilcileri Lozan'dan döndüğünde, devrim sözcüğü kullanılmadı fakat derhal girişilen eylemler gösterdi ki gerçekte İslam dünyasının o güne kadar hiç görmediği bir devrim yapılıyordu.*"

Yarım yüzyılı aşan meslek yaşamı boyunca Paris'te Sorbon Üniversitesinde Türkiye üzerinde araştırma ve incelemeler yapan ve yazdığı Osmanlı Tarihi dilimize de çevrilerek yayımlanan Prof. Robert Mantran, Atatürk ve Atatürkçülük hakkında bakınız ne diyor: "*... Yakınçağ tarihinde yalnız Türkiye'de değil, Avrupa'da da eşi benzeri bulunmayan bir kişiliktir. Çağını derinden etkiledi... Atatürkçülük içi boş bir sözcük olmayıp bugün de Türklerin pek çoğunun düşünce yapısında varlığını sürdüren bir düşünce biçimidir... Atatürkçülüğün bu ülkeye neler getirdiğini göz önüne almadan Türkiye'den söz etmek olanaksızdır... Siyasi bakımdan bir Cumhuriyetin kurulması, bu daha önce hiç görülmemiş bir hareketti.*" (30)

Değerli dostum Ahmet Taner Kışlalı'nın yazdığı gibi, Türkiye'de din devleti kurmak isteyenler, Türkiye'nin bir bölgesini ayırıp ırkçı bir devlet kurmak peşinde olanlar, ikinci cumhuriyetçiler, eski Marksistler, Atatürk'e saldırmanın dayanılmaz hafifliği içindeler.

Atatürkçülüğü kemirmek, her vesile ile karşısına geçmek, onu küçük düşürmek isteyenler vardır; yarın da olacaktır.

Her vesile ile Atatürkçülüğü yıpratıp laik Cumhuriyetimizi yıkmak, ulusumuzu Atatürk ilkelerinden, Atatürkçü laik ulus düşüncesinden ayırıp ümmetçiliğin karanlığına çekmek isteyenler vardır, yarın da olacaktır.

Ama Atatürk'ün yarattığı devrimlerle, dönüşümlerle oluşan Atatürkçü Düşünce Sistemi'ni, Türk toplumuna sunulan çağdaş ve laik toplumsal düzeni, özetle Türk Aydınlanmasını hiçbir güç ters yüz edemeyecektir.

Akan nehir tersine döndürülemez.

---

(30) Uzunkaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle*, a.g.e., s.167-168

ikinci bölüm

ATATÜRK, CUMHURİYET ve DEMOKRASİ*

Son yıllarda belli bir kesim tarafından Atatürk'e saldırmak adeta bir "cazibe" merkezi haline geldi. Halifelik yandaşları, ikinci cumhuriyetçiler, eksi solcu olup dönenler, yeni liberaller, bölücüler geniş bir cephe oluşturdular ve her vesile ile Atatürk'ün kurduğu laik Cumhuriyet'e, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel felsefesine saldırıyorlar.

Bunlar kendilerini özgürlükçü ve demokrat sanıyorlar ve öyle de gösteriyorlar. Kimi politikacılar da bir zamanlar gizliden götürdükleri Atatürk'e saldırma politikasını şimdi açıkçı yürütüyorlar. Atatürk ne yaptıysa kötü... Doğal olarak kurulan cumhuriyet kötü, ulus devlet kötü, tek parti dönemi ise bir vesayet yönetimi... Sanki Atatürk bu ülkeyi bağımsızlığa kavuşturmakla, yepyeni onurlu bir devlet kurmakla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan halk topluluklarından bir ulus inşa etmekle çok büyük kötülük yapmıştır. (!)

Hürriyet gazetesi yazarı **Ege Cansen** bile, "*Cumhuriyet Bir Demokrasi Projesidir*" *başlığını taşıyan,* 2010 *yılının ilk yazısında şöyle diyor:* "*İlk defa farkına vardım ki, bilinçli olarak tasarlanmamış olmasa bile, 87 yıl önce kurulan Cumhuriyet aslında muhteşem bir demokrasi projesidir.*" (2 Ocak 2010)

ATATÜRK'ÜN BİLİNÇLİ PROJESİ

Bu noktada Atatürk'ün "Cumhuriyet Projesi"nin, bilinçsiz değil; aslında bilinçli olarak tasarlanmış devrimci bir halk yönetimi ve demokrasi projesi olduğunun kanıtlarını ortaya koymakta yarar var.

(*) Mart 2010'da Teori dergisinde yayınlanan bu makale, gözden geçirilip yenilenmiştir.

Osmanlı Devleti, gerileme döneminde özellikle Avrupa'da askerî gücü zayıflayınca ve toprak kaybetmeye başlayınca, toparlanmak için kimi önlemler almak zorunda kalmıştır. Abdülhamit döneminde pozitif bilime dayalı Tıbbiye, Mülkiye, Harbiye gibi kısıtlı da olsa modern okulların açılması bu gereksinmeden doğmuştur. Ama bu önlemler yeterli olabildi mi? Hayır... Sanayi Devrimini, Rönesans ve Reformu yapan, Aydınlanma Devrimini gerçekleştiren Avrupa'yı birkaç tane çağdaş okul açarak yakalamak olanaksızdı.

Batılılaşmanın, o günkü deyimiyle "medeniyetçiliğin" düşünce akımı olarak ortaya çıkması, Jön Türkler eliyle, 1908 İkinci Meşrutiyet, sonrasında gerçekleşmişti. Ancak Jön Türkler, hiçbir zaman "yeni bir devlet", hele bir "cumhuriyet" kurma düşüncesini taşımadılar, Cumhuriyet kavramının yanından bile geçmediler. Bütün gayret Osmanlı Devleti nasıl kurtulabilir konusu üzerine yoğunlaşmıştı. Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa gibi Genç Osmanlılar, Padişah ve Millet Meclisinden oluşan Meşrutiyet temeline dayalı bir hükümet sistemini kurtarıcı olarak görüyorlardı. Bu konuda çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştı. Örneğin üç ana akım şöyleydi:

Osmanlıcılık, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu, imparatorluk sınırları içinde yaşayanları hangi soydan, hangi dinden olursa olsun kaynaştırarak bir Osmanlı ulusu yaratmakta görüyordu.

Bugün bile hızlı izleyicilerinin bulunduğu ***İslamcılık*** akımı ise, devlet işlerinin kötüye gitmesinin temel nedenini din kurallarının uygulanmamasında buluyor, din kurallarıyla imparatorluğun yeniden güçleneceğine inanıyorlardı.

Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasının, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Türklere bir ülkü birliği, ulusal bilinç aşılanarak sağlanabileceğine inanıyordu.

İslamcılar, **Sait Halim Paşa** ve **Mehmet Akif**'in dile getirdikleri formül ile Batıdan "Ahlak değil teknik alacağız." diyorlardı. **Abdullah Cev-**

det, "Gülü dikeniyle alacağız. " diyor, **Ziya Gökalp** de her şeyi "Türkleşmek, İslamlaşmak, Garplılaşmak" üçlüsüne bağlıyordu. [1]

TANZİMAT KAFASI

Aslında bu akımların tümü imparatorluğun yıkımını durdurmayı amaçlayan öneriler olmaktan çok uzaktı. Bu düşüncelere ve bu düşünceleri benimseyenlere toplam olarak "Tanzimat kafası" ve "Tanzimat reformcuları" adı verilir. Nitekim ne bu düşünceler ne de II. Meşrutiyet başarılı olabildi. Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğini apaçık ortaya koymuştu.

ATATÜRK'ÜN GÖRÜŞÜ

Atatürk, İttihat ve Terakki'nin önceleri çok aktif ancak Cemiyet'in önde giden liderlerini yakından tanıyınca da geriye çekilmiş "bir" üyesi olarak hem İttihatçılardan hem de kendi arkadaşlarından tamamen ayrılır. Atatürk başından beri "cumhuriyetçi" ve "devrimci"dir.

Atatürk'teki devrim ve cumhuriyet düşüncesi daha Harp Okulu ve Harp Akademisindeki öğrencilik dönemlerinde doğdu. Fransızcayı tam olarak öğrenince **Montesqiueu** ve **J. J. Rousseau** gibi Aydınlanma düşünürlerini kaynaklarından okuyarak Aydınlanma düşüncesinin ve Fransız Devrimi'nin fikrî temellerine ulaştı.

Ali Fuat Cebesoy, "Sınıf Arkadaşım Atatürk" eserinde, Atatürk'ün henüz 21 yaşında, 1902 yılında Harp Akademisinin birinci sınıfındayken "cumhuriyetçi" fikirler taşıdığını, 1905'te atandığı ilk görev olan Şam'a gitmeden önce arkadaşlarıyla yaptığı bir toplantıda, "*Asıl dava yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan önce bir Türk devleti çıkarmaktır.*" dediğini belirtiyor. [2]

---

[1] Tarık Zafer Tunaya, *"Atatürk ve Medeniyetçilik"*, Cumhuriyet, 10 Kasım 1965

[2] Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yayınları, 2000, s.130

Son Osmanlı Meclisinde 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Millî'nin (Ulusal Ant) temel ilkelerinin Mustafa Kemal tarafından yazıldığı biliniyor. Bu ant aslında "*Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığını, onunla birlikte Osmanlılık, İslam Birliği, Turan politikalarının da reddedildiğini açıklamış oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışını kabul, açıkça başka türde bir devletin kurulacağı anlamını taşımaktaydı.*"[3]

Daha hiç kimsenin ne olacağına dair bir bilgi, sezgi ve umudu yokken Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi günlcrinde Mustafa Kemal, kendi yanında yer almış eski Vali **Mazhar Müfit Kansu**'ya, bir gecenin ilerleyen saatlerinde not defterinin yanında olup olmadğını sordu. Bundan sonrasını Mazhar Müfit Kansu'nun anlatımına bırakalım:

"*Defteri getirdiğimi görünce sigarasını birkaç nefes üst üste çektikten sonra:*

*'Ama bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar mahrem (gizli) kalacak. Bir ben, bir **Süreyya (Yiğit)**, bir de sen bileceksin. Şartım bu.' dedi. Süreyya da ben de 'Buna emin olabilirsiniz Paşam...' dedik.*

Paşa bundan sonra, 'Öyleyse önce tarih koy!' dedi. Koydum: 7-8 Temuz 1919, sabaha karşı.

'Pekâla, yaz' diyerek devam etti: 'Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır.' dedi ve sonra diğer hususları yazdırdı." [4]

Bu not, Atatürk'ün cumhuriyet düşüncesine ne kadar köklü ve ne kadar derinden sahip olduğunun gerçek tanığıdır. Henüz Erzurum Kongresi bile yapılmamıştır. (Kongre 23 Temmuz 1919'da toplanır.) Henuz Sivas Kongresi yok, Meclis kurulmamış, vatan toprakları işgal ediliyor. Kimsenin gelecekten umudu yok... İşte böyle bir ortamda Mustafa Kemal, ileride cumhuriyetin kurulacağını müjdeliyor.

---

(3) Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, YKY, 2002, s.480

(4) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara, TTK, 1986, s.131

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından sonraki gelişmelere de kısaca bakmakta yarar vardır:

İHTİLAL BİLDİRGESİ

Amasya Bildirgesi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından bir ay üç gün sonra yayımlanmıştır ve aslında bir "İhtihal Bildirgesi"dir. Bu bildirgenin temel düşüncesi şudur: "*Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.*"

Böylece "millî irade" kavramı Türk Anayasa gelişmesinde tartışmaya yer bırakmayacak biçimde eylemli olarak ilk defa "Amasya Bildirgesi" ile ortaya atılmış olmaktadır. [5]

Erzurum ve Sivas Kongreleri ve bildirileri dikkatle incelenirse, Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan ilkelerin aslında bu kongrelerde belirginleştiği anlaşılır. Çünkü gerek Amasya Bildirgesi, gerek Erzurum ve Sivas Kongrelerinin düşünce temeli şu cümle ile özetleniyordu: "*Kuvayi Milliye'yi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.*" (*Kuvayı Milliyeyi gerçekleştirmek ve millî iradeyi hakim kılmak esastır.*)

İLK MECLİS BİR İHTİLÂL MECLİSİDİR

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Millet Meclisi bütün yetkileri kendinde toplayan bir "İhtilal ve Millî Mücadele Meclisi" idi. Bu meclis üç cephede savaş veriyordu. Düzenli ordu kurarak hem işgalci emperyalist güçlere karşı savaşıyor, hem iç isyanları söndürmeye çalışıyor, hem de emperyalistlerle bir olan padişah ve İstanbul hükümetiyle uğraşıyordu.

Bütün yetkileri kendinde toplayan Birinci Millet Meclisi, aslında tam demokratik bir meclisti ve kendine özgü sistemiyle "Meclis Hükü-

---

[5] Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Yayını, s.52-53

meti Modeli"ni temsil ediyordu. Yasama, yürütme ve kimi zaman yargı meclisin elinde bulunuyordu.

1921 Anayasası, "*Egemenlik kayıtsız yartsız milletindir. Halkın kendi mukadderatını (yazgısını) kendisinin tayin etmek hakkıdır. Kanun yapmak ve icra etmek salahiyetleri millî camiayı (topluluğu) temsil eden TBMM'de toplanıp tecelli etmiştir.*" der. Öğretim üyesi, **Prof. Dr. Ali Fuat Başgil**'in de belirttiği gibi, "*1921 Anayasası, reis-i cumhursuz bir cumhuriyet kurmuştur.*" (6)

Millî Mücadele'nin 9 Eylül 1922'de zaferle sonuçlanmasından sonra, kurulacak yeni devletin nitelikleri adım adım gerçekleşti. İlk adım 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılışıyla gerçekleşti. Meclisin bu celsesinde Mustafa Kemal şunları söylüyordu: "*Millet kaderini doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve egemenliğini bir şahısta değil, bütün fertler tarafından seçilmiş vekillerden oluşan bir Mecli-i Âli'de (Yüksek Mecliste) temsil etti. İşte o melis, Meclis-i Âlinizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletin saltanat ve egemenlik makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir.*" (7)

"Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı büyük eserin yazarı **Prof. Niyazi Berkes** bu konuşma için şu değerlendirmeyi yapıyor:

"*1 Kasım 1922'de Mustafa Kemal... tarihin unutamayacağı, bilimsel açıdan ölümsüz bir yapıt olan bir nutuk söyledi. Bu nutuk şaşılacak bir bilgi genişliği ve görüş yeniliği ile saltanat ve hilafetin bir tarihçesidir. Saltanat, dünyasal egemenlikten başka bir şey değildir. Egemenlik ulusa geçtiği için 'saltanat' diye bir şey artık yoktu.*" (8)

Bundan sonraki adım 29 Ekim 1923'tür. O tarihte, Cumhuriyet, Meclis tarafından alkışlarla ilan edilmiştir. 1919 Temmuz'unda Erzurum'da Mustafa Kemal'in Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirdiği en önemli nokta gerçekleşiyordu.

---

(6) Aktaran: Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1984, s.35

(7) *Zabıt Ceridesi, Devre Bir Cilt 24*, s.305-311; bkz: *Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 14*, Kaynak Yayınları, s.77-87

(8) Berkes, a.g.e., s.504

LAİK ÇAĞDAŞ CUMHURİYET

Cumhuriyetin ilanından dört ay sonra 3 Mart 1924'te halifeliğin ve Şeriye - Evkaf Vekâleti'nin kaldırılışı ve Eğitim Birliği Yasalarının kabul edilmesi çok büyük devrimlerdi. Bu yasalar kurulan cumhuriyetin niteliklerini apaçık belirtiyor, din devleti yıkılıyor, yerine laik ve çağdaş bir cumhuriyetin kuruluşunu müjdeliyordu.

Cumhuriyetin ilanı ve Atatürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi karşıcı düşüncelerin açığa çıkmasına neden oldu.

Cumhuriyetin ilanı kimi kesimlerde halifelik sorununu ortaya çıkardı. Mecliste halifenin görev ve yetkileri ile ilgili görüşmeler yapılırken "halife"yi devlet reisi tanıyarak İslam âlemi üzerinde etki sağlamak isteyenler vardı. Karşı olan diğer bir kesim cumhuriyetin bir oldu bittiye getirildiğini iddia ederek karşı çıkıyorlardı. Aslında bu grup da cumhuriyetle ilgili anayasa maddeleri görüşülürken halifeye yetkiler tanınmasını istiyordu. Mustafa Kemal'in yanında yer alan devrimciler ise, işi hızlı bir biçimde çözmek isteyen Kuvayi Milliyeciler, genç cumhuriyetçilerdi. Cumhuriyet, aslında Millî Mücadaleyi gerçekleşiren Birinci TBMM'nin iki yılı aşkın bir süredir yürüttüğü sistemin bir hükümet biçimi olarak ilanından başka bir şey değildi. Nitekim 29 Ekim 1923'te, Mecliste Anayasa Komisyonu Başkanı **Yunus Nadi** kürsüden, "*Aslında bilinen bir gerçeği ilan ediyoruz.*" demişti.

MİLLÎ EGEMELİK, CUMHURİYET ve DEMOKRASİ

Atatürk'e göre "Mllî egemenlik bir ulusun kendi yazgısına bizzat egemen olmasıdır." Atatürk'ün bağımsızlıktan ve cumhuriyetten de anladığı buydu.

Yine Atatürk'e göre Cumhuriyetçilik, devlet yönetiminde millî egemenliği, millî iradeyi ve özgür seçimi kabul eden ilkedir. Atatürk, cumhuriyet yönetiminden, geniş olarak "demokrasiyi" anlıyordu. Bu konuda, Cumhuriyetin onuncu yılında şunları söylüyor: "*Cumhuriyet*

rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk; o, on yaşını doldurken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır." (9)

Ayrıca 1930 yılında Atatürk şöyle diyor: "*Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve mantıkî uygulamasını sağlayan hükümet şekli cumhuriyettir.*" Ve 1931 yılında, "*çağdaş bir cumhuriyet kurmak demek, milletin insanca yaşamasını bilmesi, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir.*" (10)

Atatürk'ün cumhuriyet sistemiyle, geniş anlamda demokrasiyi düşünüp anladığını gösteren belge "Medeni Bilgiler" kitabıdır. Bu kitap ilk kez **Prof. Afet İnan** tarafından "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adıyla 1930 yılında yayımlandı. Millî Eğitim Bakanlığı kararıyla 1931 yılında ortaokul ve liselerde ders kitabı olarak okutulmaya başlandı. Bu kitabın büyük bir bölümünün bizzat Mustafa Kemal tarafından yazıldığı belgelenmiştir.

ATATÜRK KENDİSİ YAZDI

Afet İnan, Atatürk'ün ölümünün 25. ve daha sonra 30. yılında Atatürk'ün el yazılarını "Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün Bu Konudaki El Yazıları" adıyla yayınlamıştır. (1969)

Atatürk'ün, 1929 sonbaharı ile 1930 Ocak ve Şubat aylarında yazdığı bu kitabı Afet İnan şöyle anlatıyor:

"1929-1930 *ders yılında Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde öğretmenlik görevime, Yurt Bilgisi ve Tarih dersleri vermek üzere başladım. Yurt Bilgisi için okutacağım ders kitabını Atatürk gördüğü zaman bunu yeterli bulmamıştı. Kitabın konuları ise kendisini de ilgilendirdiği için evvela benim Fransız Lisesi'nde okuduğum* ***'Instruction Civique'*** *kitabımdan bazı tercümeler yapmamı istedi. Aynı zamanda, bu konulara ait çeşitli kitapları, genel sekreteri* ***Tevfik Bıyıklıoğlu****'na araştırarak Alman-*

(9) Afet İnan, *Atatürk'ten Hatıralar*, Ankara 1950, s.251; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri 3*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, s.186

(10) U. Kocatürk, a.g.e., s.186

ca'dan bazı tercümeler yaptırmıştı. Kendisi Fransızcadan ve Türkçeden okuduklarına bu tercümelerden de istifade ederek, bazı konuları bizzat yazmış veya bizlere, yani bana ve genel sektere dikte ettirmiştir. Benim o zamanki çalışmalarım bu konulara ait kitapları aramak, okumak ve icap ederse tercüme ederek notlar almak idi. Bu suretle Yurt Bilgisi derslerimi program uyarınca bu yeni incelemelere göre veriyordum." (11)

Afet İnan'ın belirttiği "Liseler için Yurt Bilgisi Dersleri" adını taşıyan kitapta ele alınan konular Atatürk'ün çevresinde, sofrasında tartışılarak ve birçok aydının görüşleri alınarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce ve görüşlere kendi yorum ve değerlendirmelerini katan Atatürk aslında "Medeni Bilgiler" kitabını bizzat kaleme almıştır.

Afet İnan şöyle diyor: "*Bu kitaplar benim ismimle çıkmış olmasına rağmen, Atatürk'ün fikirlerinden ve telkinlerinden mülhem (esinlendiği) ve üslubun tamamen kendisine ait olduğu tarihi hakikatleri (gerçekleri) belirtmek bakımından bana düşen bir ödev olarak görüyorum.*" (12)

Mustafa Kemal bu kitapta: Ulus, devlet, egemenlik, cumhuriyet, demokrasiye karşı olan akımlar, özgürlük gibi son derece önemli kavramlar üzerinde durmuştur. Atatürk'ün bizzat yazdığı kimi kavramları aşağıya özet olarak alacağız.

Ulus: "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir.*"

Egemenlik: "*Çağımızda bu temel teşkilatın dayandığı, gelenek durumuna gelmiş bir takım ana ilkeler vardır. Demokrasi ilkesi 'Halkçılık'tır.*"

Cumhuriyet: "*Demokrasinin tam anlamıyla ülküsü, bütün ulusun aynı zamanda yönetici durumunda bulunabilmesini, hiç olmazsa devletin son iradesini yalnız ulus tarafından dile getirilmesini ve gösterilmesini ister... Bu nedenle, demokrasi ilkesinin en çağdaş ve en akılcı uygulamasını sağlayan hükümet biçimi Cumhuriyettir.*" (13)

(11) Prof. Dr. Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s.53-54-55. Ayrıca bkz: *Medeni Bilgiler*, Örgün Yayınları, 2003, s.10-12 (Bu kitaba Atatürk'ün el yazıları da konulmuştur.)

(12) *Medeni Bilgiler*, İstanbul, 1931, s.53-54-55, Örgün Yayınları, a.g.e., s.10-11

(13) Bugünkü Türkçeye uyarlanmış bu tırnak içindeki alıntılar Örgün Yayınevi, 2003, a.g.e.'den alınmıştır.

DEVRİMİ 6 OK BELİRLER

1931 yılının 10-18 Mayıs tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı'nda, 6 Ok partinin programına girmiştir. 6 Ok Türk Devrimi'nin temel ilkeleridir ve Atatürk'ün uyguladığı Aydınlanma Devriminin ürünüdür.

Altı Ok'un birincisinin Cumhuriyetçilik olması, çok doğrudur. Çünkü siyasal iktidar ve hakimiyet sorunu, devrimin temel sorunudur. Cumhuriyet Devrimi, saltanat ve hilafete son vererek, uzun süredir devam eden çelişmeyi köklü bir çözüme kavuşturmuştur. Padişahın iktidarını sınırlamak yerine, bu iktidar toptan ortadan kaldırılmış ve millî hakimiyetin paylaşılamayacağı ilkesi getirilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 Programı, Cumhuriyetçilik ilkesini şöyle tanımlar: "*Fırka, Cumhuriyet'in millî hakimiyet mefkûresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eden devlet şekli olduğune inanır. Fırka bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder.*" (14)

Atatürk düşüncesinin ve Cumhuriyetçiliğin temel ilkesi Halkçılıktır. Aslında Mustafa Kemal'in açıkladığı ilk resmî program "Halkçılık Programı" adını taşır. Bu programda Millî Egemenlik ilkesi ortaya konmuş, Meclisin tartışılmaz iktidarı öngörülmüştür. Bu ilkenin amacının emperyalizm ve kapitalizmden kurtulmak olduğu da belirtilmiştir.

Mustafa Kemal, Halkçılığı "halk hükümeti" biçiminde bir siyasal demokrasi olarak anladığını, daha önce Meclisin 12 Temmuz 1920 günkü oturumunda belirtmiştir: "*...bugünkü varlığımızın esas mahiyeti milletin genel eğilimlerini ispat etmiştir, o da Halkçılıktır ve Halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir... İdareyi halka teslim etmek için çalışalım.*" (15)

---

(14) Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim 3*, Altı Ok, Kaynak Yayınları, 1999, s.27

(15) a.g.e., s.39-41

HALKÇILIK İLKESİ

Katılımcılık, demokrasinin çok önemli bir unsurudur. Katılım ilkesinin demokratik uygulamanın önemli bir unsuru olduğu kabul edilirse, bu ilkenin Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren Mustafa Kemal'in temel politikası olduğunu belirtmeliyiz.

Emperyalist güçlerle işbirliği içinde bulunan halife-padişah çevresi ve mütareke basınına karşı ideolojik mücadelenin anahtar kelimesi 'halk' ve 'millet' idi. Bu kavramlar Amasya Bildirgesi, Erzurum, Sivas Kongreleri ve "Misak-ı Millî Andı"nda yer aldı.

Bu, şekillenmekte olan yeni bir ideoloji idi. Halkçılık ideolojisi idi. Mustafa Kemal bakın bunlar için ne diyor: "*Zannederim bugünkü mevcudiyetimizin asli mahiyeti milletin genel eğilimini ispat etmiştir, o da Halkçılıktı ve Halk Hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir.*" Ve yine; "*Bizim bakış açımız, ki Halkçılıktır, kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır.*" (16)

Atatürk Devrimi'nin ödünsüz savunucusu Mahmut Esat Bozkurt bu konu üzerinde değişik tarihlerde düşüncelerini geniş olarak ortaya koymuştur. Bozkurt, Kasım-Aralık 1921'de **"Hakimiyet-i Milliye"** gazetesinde yazdığı bir dizi makalede bu konuyu tartışmıştı. Yazı dizisi, "Siyasi Tarih ve Kamu Hukuku Işığında Yeni Türkiye'nin Anlamı" başlığını taşıyordu. Bozkurt, şöyle diyordu: "*... temel yasa (ya da anayasacılık) önemini, Avrupa'nın Burjuva Devrimi'nden almıştır. Türkiye'de de uygulanmasına çalışılan bu yasanın tarihi kökleri Avrupa'dadır. Dolayısıyla varlık nedeni (raison d'etre) Avrupa'daki Burjuva Devrimi ve burjuvazinin ekonomik ve sosyal durumuyla açıklanabilir. Ne var ki, bizim durumumuzda, ekonomik çıkarları burjuva sıfatıyla tanımlanabilecek, ya da halk ile soylu arasında bir sosyal sınıf olarak durduğu fark edilebilen bir sınıf mevcut değildi. Gerçekte soyluluk yoktu, Türkiye'de yalnızca halk ve Saray vardı.*" (17)

---

(16) Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1*, 1945, s.87, 97-98

(17) *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Kasım 1921

Bozkurt yazısında, Millî Mücadele sırasında Kemalistlerin karşılaştıkları çeşitli toplumsal grupların durumuna da değinmekte, ülkedeki aydınların, tüccarların, çiftçi ve köylülerin ve subayların farklı toplumsal grupların üyeleri olmadığını belirterek, "*Bunlar arasında derin ekonomik farklılıklar bile yoktur. Her biri üretici ve halk mensubudur.*" diyerek, bir ölçüde duyduğu memnuniyeti de dile getirmekteydi. [18]

Mustafa Kemal de Halkçılık ilkesine açıklık getiren birçok konuşma yapmıştır. Ankara hükümetine itimatnamesini sunan Sovyet elçisi Aralov'a şöyle der: "*Türkiye'de sınıflar yok... Gelişmiş bir sanayi olmadığı için işçi sınıfı da yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız çünkü sermayemiz yok.*" [19]

Prof. Faroz Ahmad, Türk yakın tarihini derinlemesine inceleyen bir siyaset bilimciydi. Prof. Ahmad'ın da belirttiği gibi, "*...Kemalizmin yüz yüze olduğu görev, sınıfları ortadan kaldırmak değil, tersine eski rejimin sınıflaşma sürecini geciktiren engellerini yıkarak sınıfların gelişmesini sağlamaktı... Yeni rejim modern bir devlet yapısı yaratmak için de etkin önlemler aldı... Hukuk kurallarının geçerli olduğu, millî ve bağımsız, liberal (yani hürreyatperver) ve demokratik bir yapı olmalıydı; kısacası halk egemenliği söz konusuydu.*" [20]

ATATÜRK'ÜN EKONOMİK BAĞIMSIZLIK GÖRÜŞÜ

Yukarıda ele alınan Halkçılık ilkesi üzerinde çok daha derinlemesine çözümlemeler yapılabilir. Atatürk'ün antiemperyalist tutumu, Cumhuriyet ilkelerine bağlılığı, halkçılık ilkesini içtenlikle benimsemesi bizi Atatürk'ün ekonomik bağımsızlık konusundaki görüşlerine yönlendirir. Mustafa Kemal henüz zafer kazanılmadan Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mart 1922'de yaptığı konuşmada ekonomik konular üzerinde durmuştu.

---

(18) *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Kasım 1921

(19) S. I. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatı'nın Türkiye Hatıraları*, 1967, s.234-235

(20) Faroz Ahmad, a.g.e., s.167-168

Mustafa Kemal, Türk ekonomisinin Tanzimat'ın (1839-1876) getirdiği serbest ticaret ilkesi yüzünden kendisini Avrupa'nın rekabetinden koruyamadığını belirtmiş, "*ülkenin ekonomik kapitülasyonlar yüzünden zincire vurulduğunu, yabancı sermayenin ayrıcalıklı konumu nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin yabancı sermayenin jandarması durumuna düştüğünü*" vurgulamıştı. (21)

İzmir İktisat Kongresi'nde de Mustafa Kemal, kapitülasyonların sürüp gitmesine Türk milletinin artık göz yummayacağını söylemişti. Bu düşünceler derinleştirildiğinde görülecektir ki bağımsızlık savaşı sırasında Kuvayi Milliyeciler, yalnızca Anadolu'nun paylaşılmasını önlemek istedikleri için değil, aynı zamanda kurulacak yeni Türkiye'nin Batının ekonomik sömürgesi olarak kalmasını reddettikleri için de antiemperyalisttiler. (22)

Tüm bu düşünceler, Atatürk'ün antiemperyalist karakterini ve Halkçılık ilkesine neden büyük önem verdiğini göstermeye yeterlidir. Mustafa Kemal'den yapılan bu alıntılar hiçbir yoruma gerek kalmayacak derecede açıktır.

Buraya kadar, büyük önder Atatürk'ün cumhuriyet, halk idaresi, ve demokrasiden ne anladığını kendi yazdıkları ve söyledikleriyle belirtmeye çalıştık. Atatürk'ün Cumhuriyet anlayışı hakkında önde gelen kimi yabancı bilim insanları ve yazarlar ne diyorlar, ona da kısaca bakmak gerekir.

LORD KINROSS: ATATÜRK, İLKE OLARAK DİKTATÖRLÜĞÜ YERMEKTEYDİ

Atatürk'ün yakın arkadaşı **Fethi Okyar**'a "Serbest Fırka"yı kurdurmak istediği dönem için, ünlü İngiliz yazar Lord Kinross şöyle diyor: "1930 *yazı boyunca Mustafa Kemal Atatürk'ün sofrasında muhalefet partisi dü-*

---

(21) Mustafa Kemal'in, Meclisin 3. toplantı yılını açılış konuşması, 1 Mart 1922, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, Cilt 12, s.276-294

(22) Faroz Ahmad, a.g.e., s.185

şüncesi tartışılıyordu. Bu konulardan söz ederken, Mustafa Kemal kendisini ilk Roma Sezar'ı August'e benzetiyordu. O da Roma'nın Cumhuriyet olduğu dönemde Senato'dan kendisine tam yetki almış ancak öldükten sonra Roma'daki Cumhuriyet unutulup gitmişti, yerine geçenler imparatorluklarını ilan etmişlerdi. Atatürk, Türkiye'de böyle bir şeyin olmasını istemiyordu, ilke olarak diktatörlüğü yermekteydi."

Kinross ilave ediyor, "*Asıl dilediği şey, ölümünden sonra ayakta durabilecek ve ülkesinin yararına olacak, batı biçiminde bir demokrasi gibi gelişecek bir sistem yaratabilmekti.*"

Ayrıca, Avrupa'daki kimi yazarların Türkiye'de uygulanan tek partili sistemin, görünüşte batılı olsa da aslında Doğulu olduğunu yazmaları Atatürk'ü üzüyordu. İşte bu ortamda 1930 yazı boyunca sofrasında tartışılan konular, Temmuz ayında Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'ın izinli olarak Türkiye'de bulunuşu sırasında gerçeğe dönüşmesine vesile oldu. Atatürk, Yalova'da Okyar'a düşüncesini anlattı. Atatürk'ün bu görüşmelerindeki düşüncesini Lord Kinross şöyle açıklıyor:

"*Tezinin temeli şudur: Türkiye'de tek kişiye dayanan yönetimin sona erdiğini görmeden ölmek istemiyorum. Demokratik bir cumhuriyet yaratmak istiyorum. Atatürk biliyordu ki, yakın arkadaşı Okyar, İngiliz Parlamento sistemini beğenmektedir ve son yıllarda Fransız Parlamento sisteminin nasıl işlediğini de yakından görmüştür. Ülkenin demokratik bir düzene girmesini tamamlamak için ondan daha iyisi bulunabilir miydi?*" (23)

STANFORD SHAW: HALKÇILIK İLKESİ, YÖNETİMİN HALKIN YÖNETİMİ OLDUĞUNU GÖSTERİR

"*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*" adlı kitabın ve İngilizce 5 ciltlik "*From Empire to Republic*" adlı büyük yapıtların yazarı California Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyesi **Prof. Dr. Stanford Shaw**, "Ata-

(23) Lord Kinross, *Atatürk*, Altın Kitaplar, 1994, s.519

türk'ün temel amacının Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeni bir Türk milleti çıkarmak" olduğunu yazar. Kurulan yeni devletin niteliklerinin 6 Ok'ta belirlendiğini vurgular. Prof. Shaw, konuyu şöyle değerlendiriyor: "*Tarihin sağladığı deneylerin bilincinde olan Atatürk'ün yaşamı ve mesleği, alçak gönüllü geçmişinden eğtimi ve askerliğine kadar bir tek belirli amaca yöneliktir. Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeni bir Türk milleti çıkarmak.*"[24]

Prof. Shaw, "Cumhuriyetçilik"i şöyle değerlendiriyor: "*Cumhuriyetçilik yalnızca padişahın yerine Cumhuriyet rejiminin geçmesi değil, küçük bir yönetici sınıfın iktidarda bulunduğu ve büyük halk kitlelerinin onu ayakta tutmak için var oldukları anlamına gelen tüm Osmanlı toplum düzenini ortadan kaldırmaktır. (...) Şimdi padişahlık, halifelik ve yönetici sınıf yerini bir cumhuriyete bırakmış, halkın kendisini kendi yararına yönetme hakkını ve egemenliğini ortaya çıkarmıştı. Yeni slogan 'Hakimiyet Milletindir' idi. Cumhuriyet, halk için ve halk tarafındandı.*"

Aynı biçimde Halkçılık ilkesini yorumlayan Prof. Shaw şunları söylüyor: "*Kemalist Halkçılık düşüncesi, Türk milliyetçiliğiyle yakından ilişkili olup hükümetin yönetici sınıfın değil halkın hükümeti olduğu konusunda cumhuriyetçiliğin ortaya çıkardığı bir sonuçtur.*"[25]

BERNARD LEWIS: KEMALİST DEVRİM, YENİ BİR HAYAT, BAĞIMSIZLIK, ÖZGÜVEN *ve* ÖZGÜRLÜK GETİRMİŞTİR

Orta Doğu ve Türkiye tarihi üzerinde kitaplar yazmış olan **Bernard Lewis**'e göre: "*Kemal Atatürk, siyasi fikirleri bakımından Jön Türklerin, özellikle milliyetçi, pozitivist ve batı yanlısı kanadın varisidir. Türk milletine ve ilerlemeye olan inancı, yaşamının iki temel inancını oluşturuyordu. Her ikisinin de geleceği, onun için Batının modern uygar-*

[24] S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 2. Cilt*, İstanbul, E Yay., 1993, s.444-446

[25] a.g.e., s.449

lığından başka bir anlam taşımayan bir uygarlık düşüncesi yatıyordu. Milliyetçiliği sağlıklı ve akla yatkın bir milliyetçilikti."

Prof. Lewis'e göre, "*Bu konularda her ne düşünülürse düşünülsün, şu kadarı tartışma götürmez bir gerçektir ki, Kemalist Devrim, Türk halkına, tarihin en karanlık anında, yeni bir hayat ve umut getirmiş, enerjisini ve özsaygısını yenilemiş ve onları sadece bağımsızlık yolunda değil, çok sayıda nadir ve çok daha değerli olan özgürlük yolunda sapasağlam yerleşmiştir.*" [26]

MAURICE DUVERGER: TEK PARTİ, KEMALİZMDE TOTALİTER DEĞİLDİR; SİYASAL DEMOKRASİNİN İLKELERİNİ İÇERMEKTEDİR

Dilimize **Prof. Ergun Özbudun** tarafından kazandırılan **"Siyasi Partiler"** adlı yapıtında ünlü siyaset bilimci **Maurice Duverger**, "Tek Parti ve Demokrasi" bölümünde Atatürk'ü ve tek partili dönemi irdeliyor. Siyaset bilimci Duverger'in yargıları çok önemlidir ve bugünkü döneklere, Atatürk'e ve tek partiye saldıranlara bilimsel bir yanıttır. Duverger, "*Tek partilerin genellikle totaliter partiler olduğunu ancak gerek felsefeleri gerek yapıları bakımından bu yargının her ülke için geçerli olmadığını*" söylüyor.

Duverger'e göre Atatürk'ün yarattığı anayasada, "*Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur.*" *ilkesiyle faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite söyleminin yerini Kemalist Türkiye'de 'demokrasi söylemi' almıştır. Bu da tam olarak siyasal demokrasinin ilkelerini içermektedir. Atatürk'ün liderliğindeki tek particilik, tekelciliğe dayanarak liberal demokrasiyi tıkamamıştır. Hatta Mustafa Kemal sahip olduğu güçten rahatsızlık duymuştur. Çeşitli fırsatlarla bu tekele son vermeye çalışmıştır.*" Duverger'e göre, "*bu olgu tek başına bile derin bir anlam taşımaktadır. Hitler Almanya'sında ya da Mussolini İtalya'sında böyle bir şey düşünülemezdi.*" [27]

---

[26] B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, 2008, s.392

[27] Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, 1974, s.360-364

SONUÇLAR

Buraya kadar yaptığımız çözümlemelerden sonra aşağıdaki sonuçları belirleyebiliriz:

1. Türk Devrimi, aslında ilke olarak büyük Fransız Devrimi'nin yolunu izlemiştir. Ancak Fransız Devrimi bir burjuva devrimi niteliğinde iken, Türk Devrimi ezilen bir ulusun emperyalist işgalci güçlere karşı verdiği antiemperyalist bir savaş sonucu doğmuştur. Bu nedenle Fransız Devrimi'ndan farklı olarak antiemperyalisttir ve halkçı, devrimci bir gelişme çizgisini izlemiştir. Devrimin bu niteliği hiçbir zaman unutulmamalıdır.

2. Anadolu İhtilali, dünyada ilk kez ezilen bir ulusun emperyalist güçlere karşı direnmesinin ve onları askeri güç kullanarak yenmesinin olanaklı olduğunu, bağımsızlık savaşlarının mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Emperyalizmin alt edilebileceğini kanıtlayan Anadolu İhtilali, tüm dünyadaki bağımsızlık isteyen ulusları ve halkları derinden etkilemiştir.

3. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra izlenen yol bir toplumun, tüm Anadolu halkının "aydınlanma süreci"dir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildiği zaman bu Cumhuriyetin temel nitelikleri henüz açıkça belli olmamıştı. Temel felsefe, temel nitelikler aslında 4 ay sonra, 3 Mart 1924'te belli olmuştur. Bu tarihte Mecliste üç büyük devrim yasası kabul edilmiştir. Halifelik kaldırılmış, mahalle mektepleri ve medreseler kaldırılmış, dine dayalı eğitim sistemi terk edilmiştir. İşte bu üç yasa ile (Hilafetin kaldırılışı, Şeriye-Evkaf Vekâletinin kaldırılışı, Eğitim Birliği Yasası'nın kabulü) din devleti sistemine son veriliyor, Kemalist Devrim'in siyasal ve devrimci nitelikleri belirginleşiyordu.

4. Daha sonra izlenen yol "Türk Aydınlanması dönemi"nin açılmasıdır. Bir dizi devrim gerçekleşmiştir. Kimilerinin ileriye sürdüğü gibi bunlar, üst yapı devrimleri değil, toplumu derinden dönüştüren, altyapıyı temelden sarsan yepyeni bir toplum yaratılmasını sağlayan devrimlerdir. Böylece;

- Devletin Laikleşmesi (saltanat ve hilafetin kaldırılışı, laik esaslara dayalı Cumhuriyetin kuruluşu);

- Hukukun Laikleşmesi (şeriat esasına dayalı hukuk sisteminin kaldırılışı ve çağdaş hukuk sisteminin kabul edilişi);

- Kültürün Laikleşmesi (türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Harf Devriminin ve kadın haklarının kabul edilişi);

- Eğitimin Laikleşmesi (Eğitim Birliği Yasası'nın kabul edilişi) gerçekleştirilmiştir.

• Bunun sonucunda din devletinden ulus devlete; halife-padişahlıktan cumhuriyete; şeriat hukukunda insan haklarına dayalı çağdaş hukuka, dine dayalı medrese eğitiminden çağdaş eğitime geçilmiştir. Aslında bu devrim kulluktan vatandaşlığa geçiştir. Ümmetten ulusa geçiştir. [28]

Batı dünyasının dört yüz yılda kan dökerek elde ettiği bu aydınlanma devrimleri Atatürk döneminde on beş yıl gibi bir sürede Türk toplumuna sunulmuştur. Bu devrimlerin altyapıda özümsenmesini sağlamak amacıyla Halkevleri kurulmuş ve yaygınlaşmış Köy Enstitüleri kurularak yirmi bin köy öğretmeni yetiştirilmiştir.

• Kimi liberaller, ikinci cumhuriyetçiler, yakın tarihin bu büyük devrimini adeta ters yüz etmekte, kimileri de Atatürk dönemini bir diktatörlük ya da "bir vesayet rejimi" olarak yorumlamaktadır. Bu konudaki yanıtı bir bilim insanına bırakmak istiyoruz.

Feroz Ahmad **"İttihatçılıktan Kemalizme"** adlı kitabında şöyle diyor: "*Pratikte, Kemalistler için askerî bir diktatörlük kurmaktan daha kolay bir şey yoktu. Millî Mücadele'de de can alıcı bir rol oynayan ordunun itibarı büyüktü. Eğer Kemal Paşa o yolu tutmak isteseydi, orduyu iktidarı ele geçirmekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Ama o, bu kolay yolu reddetti ve aktif siyasette yer almak isteyen subayların görevlerinden istifa etmelerini sağlayarak orduyu siyasetin dışında tutmakta ısrar etti.*"[29]

[28] Bkz: Alev Coşkun, *Tarihi Unutmamak-Günceli Yakalamak*, Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, 2008

[29] Faroz Ahmad, a.g.e., s.163

Askerin politikadaki rolü üzerinde önemli yapıtları olan **Morris Janowitz** de Kemalist modelin, askerî diktatörlükten uzak olduğunu, şartlar dikkate alındığında bu açıdan bir benzeri bulunmadığını belirtmektedir. [30]

ÇAĞDAŞ BİR TÜRKİYE

Atatürk'ün temel hedeflerinden birisi Türk ulusunu yüceltmek ve dünya ulusları içinde uygar bir Türk toplumu yaratmaktır.

Uygarlık, uygarlaşmak, çağdaşlaşmak, Atatürkçü devrimci tezin kalkış noktasıdır.

Atatürk, 1924'te Afyon'da Zafer Tepe'den Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yılının heyecanı içerisinde tüm dünyaya şöyle sesleniyordu:

"*...Medeniyet, cumhuriyeti yükseltecektir... Türk inkılâbı medeniyet dünyasında olduğumuz mevkii temin edecektir.*"

Görülüyor ki Atatürk demokratik bir kültür oluşturmak, demokratik kurumları kurmak ve geleceğin sivil toplumunun temellerini atmak için büyük çaba göstermiştir.

Atatürk'ün yazdığı "Medeni Bilgiler" kitabı çok önemlidir. Tarihte henüz Cumhuriyet ve demokrasinin adını bile duymamış, demokrasinin koşullarına sahip olmayan bir topluma; demokrasiyi, özgürlükleri öğretmek ve benimsetmek için kitap yazmış bir diktatör var mıdır?

Atatürk devrimciydi, cumhuriyetçiydi, halkçıydı... Atatürk bir ulus devlet yarattı... Atatürk antiemperyalistti... Emperyalist güçlerin tarihten silmek istediği Türk ulusunun yeniden dirilişinin önderiydi Atatürk...

Türk aydınının önündeki görev, Kemalist devrimden ödün vermeden yoluna devam etmektir.

---

[30] Morris Janowitz, *The Military in the Political Development of New Nations: an Essay in Comparative Analysis*, 1967, s.104-105; ayrıca bkz: Faroz Ahmad, a.g.e., s.163

üçüncü bölüm

ATATÜRKÇÜ, LAİK, ÇAĞDAŞ EĞİTİM ve KARŞI DEVRİM SÜRECİ

Atatürk Devrimleri'nin temel amacı laik, çağdaş, hukuka bağlı, demokrasi ilkelerini benimsemiş bir toplum yaratmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken toplumun temelden değişimi söz konusudur.

19 Mayıs 1919'da başlayan Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın birinci aşaması 9 Eylül 1922'de zaferle sona erince ve Mustafa Kemal'e artık zaferi kazandığını ve bir kenara çekilerek dinlenmesi gerektiğini önerdikleri zaman, Mustafa Kemal, "*İşimiz şimdi başlıyor*" diye yanıt vermişti.

Mustafa Kemal'in idealinde çağdaş bir toplum yaratmak düşüncesi vardı. Bu amaç bir giz gibi yüreğinde saklıydı ve zamanı gelince aşama aşama uygulamaya koyuluyordu. Bu değerlendirmeyi Nutuk'tan şöyle özetleyebiliriz.

"*... böyle bir durumda, ciddi ve gerçek karar ne olabilir diye uzun uzun düşündüm. Bence tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı kayıtsız ve şartsız bir Türk devleti kurmaktı.*

İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğüm ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığım karar bu olmuştur.

Bu düşüncemi ulusal bir giz, ulusal bir sır gibi kendi bilincimde taşıyarak onları zaman geldikçe yavaş yavaş toplumsal hayatımıza uygulattım..." [1]

---

[1] *Söylev*, Basıma Hazırlayan H. Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, 26. Basım, s.45-48

Atatürk'ün önderliğinde adım adım gerçekleştirilen Türk aydınlanma hareketi, aslında Türk toplumunun çağdaşlaşma ve laikleşme hareketidir. Bu da devletin, hukuk sisteminin, eğitimin vc kültürün laikleşmesinde görülür.

Devletin laik yapıya kavuşması; dine dayalı devlet modelinin terk edilmesi, "*ulusun kaderinin kendi tarafından belirlenmesi*" ve "*egemenliğin bir soydan ya da tanrıdan değil, halka dayandığı*" ilkesinin benimsenmesidir. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve 1920 koşullarına göre çağdaş, ilerici bir anayasanın yapılması laik ve çağdaş bir devletin kuruluşunun temellerini oluşturmuştur.

Atatürk devrimlerinin adım-adım gerçekleşmesiyle, Türk toplumunun elde ettiği büyük dönüşümler bağımsız, çağdaş ve laik bir Cumhuriyetin kurulması, Orta Doğu'da özellikle İslam dünyasında ilk kez İslâm'ı referans almayan bir devletin ortaya çıkışı çok önemliydi.

Bu nedenle Atatürk hakkında çalışma yapan yabancı araştırıcılar çoğu kez araştırmalarının başına Atatürk'ün bu kurucu niteliğini koymuşlardır. Örneğin:

- Devlet Kurucusu Olarak Atatürk (Atatürk As Founder of a State) deyimi kullanılıyor. [2]

- Unesco, Atatürk'ün 100. Doğum yılı kutlamalarıyla ilgili kararı çerçevesinde hazırlatılan bir kitaba "Atatürk: Modern Bir Devletin Kurucusu" başlığını kullanmıştır. [3]

- Lord Kinross da ünlü eserine "Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adını koymuştur. [4]

Atatürk'ün devlet kurucusu olarak üstlendiği işlev, sadece, bağımsız bir devletin kuruluşu değil, orta çağlarda yaşayan bir toplumun çağdaşlaşması, laikleşmesi, yenileşmeye dönüşmesini de içermektedir.

---

[2] Dankwart A. Rustow, *Devlet Kurucusu Atatürk, Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan*, Ankara 1964, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s.573-634

[3] A. Kazancıgil, E. Özbudun (Ed.), *Atatürk, Founder of a Modern State*, London, 1982, C. Hurst

[4] Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, (Atatürk: The Rebith of a Nation)* İstanbul, Altın Kitapları, 1994

Atatürk'ün önderliğinde bu aydınlanma ve dönüşüm sağlanmıştır. Türk Aydınlanması laik ilkelere dayalı olarak dört ayrı koldan yürütülmüştür:

- **Devletin Laikleşmesi** (saltanat ve hilafetin kaldırılışı, laik esaslara dayalı Cumhuriyetin kuruluşu);
- **Hukukun Laikleşmesi** (şeriat esasına dayalı hukuk sisteminin kaldırılışı ve çağdaş hukuk sisteminin kabul edilişi);
- **Kültürün Laikleşmesi** (türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Harf Devrimi'nin ve kadın haklarınm kabul edilişi);
- **Eğitimin Laikleşmesi** (Eğitim Birliği Yasası'nın kabul edilişi) gerçekleştirilmiştir.[5]

Bu incelememizde temel olarak eğitimin laikleşmesi üzerinde duracağız.

Laik Çağdaş Eğitim:

19 Mayıs 1919 nasıl Ulusal Kurtuluş Savaşının en önemli başlangıç tarihiyse, 29 Ekim 1923 nasıl Cumhuriyetin kuruluşunun en önemli sınır taşıysa, 3 Mart 1924 de çağdaş Türk toplumunun yaratılış ve oluşumunu sağlayan laik eğitimin sınır taşıdır. Çünkü 3 Mart 1924 tarihinde "Tevhid-i Tedrisat" (Eğitimin Birleştirilmesi) yasası TBMM'de kabul edilerek yasalaşmıştır. Bu bir devrimdi. Bunun önemini anlamak için çok kısa olarak Osmanlı'daki eğitim sistemine bakmamız gerekir:

Osmanlı toplumunda, eğitim üç kanaldan veriliyordu.

1. *Mahalle Mektepleri ve Medreseler:*

Programları yoğun olarak Kuran okuma ve Arapça öğretime dayanıyordu. Bu sistemde Anadolu'da il, ilçe, ve köylere dek uzanan bir medrese ağı bulunuyordu. Bu amaçla kurulmuş binlerce vakıf vardı. Buradan mezun olanlar kuran okur, Arapça bilirlerdi.

[5] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Prof. Dr. Özer Ozankaya, *Türkiye'de Laiklik ve Atatürk Devrimlerinin Temeli*, İstanbul, Cem Yayınevi, Ocak 2000, s.28-29

2. *Tanzimat Okulları:*

Bunlar Tanzimat'tan sonra kurulmuş olan Rüştiye (Orta Okul), İdadi (Lise) ve Sultani (Lise) gibi okullardır. Sayıları kısıtlıydı.

3. Yabancı Okullar:

Misyoner okulları, yabancı kolejler ve azınlık okullarıydı. Sadece İstanbul'da 83 İngiliz, 44 Rus ve 24 İtalyan Okulu vardı.[6]

Bu üç eğitim kanalından mezun olan kişiler, yaşam boyunca devamlı çatışma ve sürtüşme içindeydiler. Çünkü eğitim alanında çalışan bu üç kanalın dayandığı temel felsefe ve kültür farklıydı. İşte 3 Mart 1924'te kabul edilen Öğretim Birliği Yasası bu çelişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

Laiklik ilkesine dayalı yepyeni bir eğitim sisteminin yerleştirilmesi amaçlanıyordu. Atatürk, hedeflenen çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için eğitime en büyük önemi vermiştir. 1923'te başlayan Türk Aydınlanmasının alt yapısı, ana ilkeleri bu çağdaş eğitimde yatmaktadır.

ATATÜRKÇÜ EĞİTİMİN İLKELERİ

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen yeni eğitim yasası, yepyeni bir eğitim sistemi öngörüyordu. Bu Atatürkçü eğitimin temel ilkeleri şöyle özetlenebilir: [7]

1 - Eğitim ulusal olmalıdır.

2 - Eğitim bilimsel olmalıdır.

3 - Eğitim laik olmalıdır.

4 - Eğitim karma olmalıdır.

5 - Eğitim uygulamalı olmalıdır.

Laik eğitim, temelleri dine dayanmayan bir eğitim sistemidir. Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın belirttiği gibi: "*Laik eğitim, dinden emir almayan düşünce ve davranış sürecidir. Laik eğitim; dogmatik değil, akılcı ve bilim-*

---

[6] Prof. Dr. Mahmut Adem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Cumhuriyet Kitapları, Ocak 2000, s.28-29

[7] a.g.e., s.16

sel eğitimdir." Tunaya ilave ediyor; " *Öğretimin laikliği, kapılarını bilimsel düşünceye açması gereken bir sistemin kurulmasına dayanır.*" (8)

Eğitimin birleştirilmesiyle eğitim alanında büyük atılımlar yapıldı. Harf Devriminin kabul edilişiyle yaygın eğitim başladı. Halkevleri, Köy Enstitüleri yepyeni bir toplumun oluşması için önemli kurumlardı.

Atatürk'ün başlattığı "Çağdaşlaşma ve Aydınlanma", hareketi böylece kendi çağdaş eğitim sistemini yaratmıştır. Bu okullar, gerçek yol gösterici olarak bilimi kabul eden,sorgulayan, kişilikli, yeni bir kuşak yaratmak amacını taşımaktaydı.

Din baskısından ve dinin kalıplaşmış normlarından arınmış, Cumhuriyet ilkesine bağlı kuşakların giderek büyüyen oranlarda yetişmesi amaçlanıyordu.

KARŞI DEVRİMCİLERİN GELİŞMESİ

Aydınlanma hareketinin gerçekleşmesi sanıldığı gibi kolay olmamıştır. Her aşamada karşı devrimciler eyleme geçmişlerdir. Atatürk'ün Aydınlanma Devrimi özellikle de eğitim atılımları geliştikçe, karşı devrimciler bir süre sinmişlerdi. 17 Kasım 1924 tarihinde, **Kazım Karabekir**, **Ali Fuat Cebesoy**, **Rauf Orbay** gibi Atatürk'ün yakın silah arkadaşları tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Hiçbir politik deneyi olmayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yöneticileri, çok partili yaşamı başlatmış olmanın sevinci içindeyken, eski düzen taraftarları, karşı devrimciler yeni partinin alt kademelerine sızmaya başladılar. (9)

Atatürk geleceği görerek, bu partinin kuruluşundan dört gün sonra Halk Partisi Grup Yönetim Kurulu'nda yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "*Büyük bir devrim yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseyi yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım.*" (10)

(8) Tarık Zafer Tunaya, *Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1999, s.49-51

(9) Turgut Özakman, *1881-Atatürk Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.208

(10) a.g.e., s.208

Gerçekten bu konuşmadan hemen üç ay kadar sonra Doğu bölgesinde, İngiliz destekli **Şeyh Sait** İsyanı başladı. (13 Şubat 1925) Bu isyan 31 Mayıs 1925'te bastırıldı, 3 Haziran 1925 tarihinde de geriye dönüş özlemlerini ve irticayı yüreklendirdiği gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.

Bu olayların hemen arkasından Kastamonu'ya giden Atatürk yaptığı konuşmalarda iki önemli mesaj veriyordu;

- "*Uygarlık öyle kuvvetli bir ateştir ki ona yabancı kalanları yakar, mahveder.*" (24 Ağustos 1925),

- "*Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır.*" (30 Ağustos 1925).

- 31 Ağustos'ta Çankaya'ya geçen Atatürk tekkeler için: "*Hiçbirimiz tekkelerin uyarısına muhtaç değiliz. Bunların amacı, halkı kendinden geçmiş ve aptal yapmaktır.*" [11]

Atatürk'ün Kastamonu gezisinde şapka ile ilgili girişimlerinden sonra Sivas'ta şapka aleyhine bildiri dağıtıldı, Kayseri, Erzurum, Rize, Kahramanmaraş ve Giresun'da şapka vesilesiyle gerici gösteriler yapıldı. Olaylara karışanlar İstiklal Mahkemesine verildi. (14 Kasım 1925)

ATATÜRK'E SUİKAST

Bu süreçte en önemli karşı devrimci hareket **Ziya Hurşit** ve arkadaşlarının İzmir'de Atatürk'e suikast için hazırlık yapmaları ve girişimde bulunmalarıdır. (11 Haziran 1926) Bu iğrenç girişimin failleri yakalandı, yargılandı ve idam edildi.

Bu tarihten 1930 yılına kadar önemli bir karşı devrim hareketi görülmez. "Takrir-i Sükun Kanunu" dört yıl kadar yürürlükte kaldı ama kimi önemli devrimler bu sürede yapıldı.

---

[11] a.g.e., s.212

10 Ağustos 1930 tarihinde Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi Okyar "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nı kurdu. Bu tarihte Fethi Okyar'a bir mektup yazan Atatürk şunları söylüyordu: "*TBMM'de ve millet karşısında, millet işlerinin serbest münakaşası ve iyi niyet sahibi kişilerin ve partilerin, düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri aşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığını ve arayacağım temel budur.*" (12)

Görüldüğü gibi Atatürk, bir siyasi parti kurması için özendirdiği eski arkadaşı, Fethi Okyar' a bu mektubunda "laik Cumhuriyet" ilkesinin kendisi için çok önemli olduğunu açık bir biçimde belirtmiştir.

12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Fırka'nın lideri 4 Eylül'de İzmir'e gitti. Böyle bir muhalefet partisinden cesaret alan kimi parti yandaşları Cumhuriyet Halk Partisi'nin binasını taşladılar, Anadolu gazetesine hücum ettiler. 7 Eylül'de, İzmir'de yapılan mitingde, karşı devrimciler başlarındaki şapkalarını atarak çiğnemeye başladılar. İzmir'den Balıkesir'e geçen Fethi Okyar, yeşil bayraklar ve tekbirlerle karşılandı. Şapkanın ve yeni Türk harflerinin kaldırılacağı, medreselerin yeniden açılacağı ve hatta halifenin geriye getirileceği alt kademelerde yayılmaya başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine 17 Kasım 1930'da Fethi Okyar'ın önerisiyle Serbest Fırka kapatılmıştır.

Hemen ardıdan yurt gezisine çıkan Atatürk, 20 Aralık 1930'da Kırklareli'nde şunları söyledi: "*Cumhuriyetin temelinin Laik bir dünya görüşüne dayalı olduğu hiçbir zaman unutulmamalı ve bu gerçek gözden kaçınamalıdır.*" (13)

MENEMEN AYAKLANMASI

Bu açıklamanın üzerinden henüz üç gün geçmişti ki, 23 Aralık 1930'da Menemen'de gerici bir ayaklanma ortaya çıktı. **Derviş Mehmet**

(12) a.g.e., s.227

(13) a.g.e., s.229

yanına aldığı din yobazlarıyla yedek subay **Kubilay'a** saldırdı ve Kubilay'ın başını kesip sırığa taktılar. Şeriat yanlıları imkan bulunca hemen eyleme geçiyordu. Ancak bu olay da bastırıldı.

1 Şubat 1933'te Bursa'da ezanın Türkçe okunmasına karşı olan bir grubun halkı kışkırtması ve valilik binası önünde gösteri yapması dikkatleri yine karşı devrimcilere çevirdi. Önlemler alındı.

Mustafa Kemal, Bursa'da ünlü "Bursa Nutku"nu söyledi. Tarihsel önemi nedeniyle bu nutku aynen veriyoruz:

"Türk Genci, devrimlerin ve cumhuriyetin sahibi ve bekçisidir. Bunların gereğine, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır. Yönetim biçimini ve devrimleri benimsemiştir. Bunları güçsüz düşürecek en küçük ya da en büyük bir kıpırtı ve bir davranış duydu mu, 'Bu ülkenin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adalet örgütü vardır' demeyecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla; nesi varsa onunla kendi yapıtını koruyacaktır.

Polis gelecek, asıl suçluları bırakıp, suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, 'Polis henüz devrim ve cumhuriyetin polisi değildir' diye düşünecek, ama hiçbir zaman yalvarmayacaktır. Mahkeme onu yargılayacaktır. Yine düşünecek, 'demek adalet örgütünü de düzeltmek, yönetim biçimine göre düzenlemek gerek.'

Onu hapse atacaklar. Yasal yollarla karşı çıkışlarda bulunmakla birlikte bana, başbakana ve meclise telgraflar yağdırıp, haksız ve suçsuz olduğu için salıverilmesine çalışılmasını, kayrılmasını istemeyecek. Diyecek ki, ben inanç ve kanaatimin gereğini yaptım. Araya girişimde ve eylemimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı ortaya koyan neden ve etkenleri düzeltmek de benim görevimdir."

İLK ÖZGÜR SEÇİM

1950 yılında Türkiye'de ilk kez özgür, dürüst, gizli oy, açık sayım temeline dayalı ve yargı denetiminde bir genel seçim yapıldı. Siyasal iktidar barış içinde seçimleri kazanan Demokrat Parti'ye (DP) devredildi. (14 Mayıs 1950)

DP'nin ilk icraatı ne yazık ki karşı devrimcilere cesaret vericiydi. Türkçe ezan yerine Arapça ezanı koyan bir yasa Mecliste kabul edildi. (16.Haziran 1950) Hemen arkasından Halkevleri kapatıldı (8 Ağustos 1950), Atatürk'ün heykellerine saldırılar başladı. Üniversite öğretim üyelerinin politika yapmaları yasaklandı (21 Temmuz 1951) CHP'nin bütün binaları ve malları elinden alındı (14 Aralık 1953) Başbakan tarafından tarikat liderlerinin arkası sıvazlanıyor, eli öpülüyordu.

1960'tan sonraki siyasal yaşamımızda ise sağ parti liderleri, dini siyasete alet etmenin şampiyonu oldular. Tarikatların gelişmesine göz yumdular. İmam Hatip okulları çığ gibi açılmaya başladı ve çoğalması sürdürüldü.

KARŞI DEVRİMCİLERİN EĞİTİM STRATEJİLERİ

Laiklik karşıtı hareket için 1970'lerde ortaya atılan en önemli soru şudur: Şeriatçılığa karşı olan çağdaşlaşma gelişmesi nasıl durdurulacaktı? Bu konuda Osmanlıcılar, hilafet ve din devleti yanlıları düşündüler ve planlarını yaptılar. Çağdaşlaşmayı durdurmak için devlet kadrolarını ele geçirmek gerekiyordu. Bu konuda "Siyasal İslamcılar" laik eğitimi benimseyen Cumhuriyetçilerin yöntemini kullanarak, eğitim yoluyla, kendi kültür referansları çerçevesinde kendi kuşaklarını yetiştirmek yoluyla devlet yönetiminde etkin olabileceklerini kavradılar.

Siyasal İslam olarak eğitim sisteminde din ve dünya işlerinin sentezi yapılmalıydı. Bu eğitim programında, Müslüman dini kullanılmalı, dini referans alan kadroların yetiştirilmesi amaç olarak ele alınmalıydı.

Hem dindar, hem de modern eğitim alan ama kişisel inanç referansı öncelikle İslâm olan bir eğitim programı oluşturulmalıydı. Böylece, bir milyonu aşan İmam Hatip mezunları ile, bu nitelikteki kolejlerden yetişen yeni kadrolar devlet dairelerine, idari ve mülki amirliklere, güvenlik görevlerine getirilmeliydiler.

12 Eylül 1980'den sonra, o günkü Devlet Başkanı **Kenan Evren**'in yakın koruması ve desteği ile bu stratejiyi uygulamaya koydular. Aslında 12 Eylül 1980 hareketinin kabul ettiği ve uygulamaya koyduğu "Türk İslâm" sentezinin ana ilkesi de yukarıda belirtmeye çalıştığımız eğitim stratejisini uygulamaya konulmasını öngörüyordu.[14]

1990'lardan sonra **Fethullah Gülen** hareketi, emperyal destekleri arkasına aldı. Özal ile başlayan ve AKP siyasal iktidarı ile sürdürülen (?) ve destek üst seviyeye getirildi.

Şimdi, bu stratejisinin yıllar içinde aldığı biçimleri ve uygulamaları özetleyebiliriz.

ÇAĞDAŞLAŞMA-KARŞI DEVRİM SAVAŞI

Makro açıdan baktığımızda, toplumumuzda genel çizgileriyle "çağdaş", "karşı devrimci" adlarını verebileceğimiz iki grubun, özellikle Tanzimat'tan günümüze kadar sürekli olarak birbiriyle çatıştığı görülür. Atatürkçüler aydınlanma düşünce sistemini benimser, çağdaş ve batı uygarlığı düzeyinde bir Türkiye oluşturmak ülküsünü taşır. Genellikle, "muhafazakar" adı verilen ikinci grup ise, batı teknolojisine açıkça karşı çıkmamakla beraber referans olarak siyasal İslam'a dayanır, son erimde şeriat esaslarının yaşama geçirilmesini hedefler.

Son 160 yıllık sosyal gelişme ve çağdaşlaşma tarihimiz bir bakıma bu grupların çatışmasının da tarihidir. Tanzimat, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet çağdaşlaşmacıların başarılarıydı. Buna karşın Osmanlı Mebusan Meclisinin **II. Abdülhamit** tarafından kapatılması, geriye gidişi simgeler.

31 Mart'ta irtica kalkışmasına karşı harekat ordusunun İstanbul'a girişi, 31 Martçıların yenilgisi, (3 Ocak 1909) ve II. Meşrutiyetin ilanı ve bu dönemde özellikle "ümmet" anlayışına karşı "ulusçuluk" ve "Türkçülük" akımının fiili düzeyde gelişmesi son derece önemlidir.

---

[14] 12 Eylül gerici reiminde irtica hareketinin nasıl geliştiğini bilimsel olarak ve belgelere dayanarak anlamak. Bkz: Çetin Yetkin, *"12 Eylül'de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti?"*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994

29 Ekim 1923'te, Cumhuriyetin ilan edilmesi, saltanat ve hilafet makamlarının kaldırılması, Atatürk devrimlerinin adım adım gerçekleştirilmesi çağdaşlaşmak isteyen Kuvayı Milliyecilerin gerçek zaferini vurgulamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili yaşama geçilince, "muhafazakar" grup etkin biçimle örgütlenmeye başladı. Yukarıda belirtildiği gibi 1950'den sonra iktidara gelen DP'nin ilk işi "Türkçe ezanı" Arapçaya çevirmek olmuştur. "*Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz.*" gibi Atatürk karşıtı söylemler, ileriye sürülmüştür. Daha sonra, Halkevleri ve Köy Enstitüleri kapatılmış, ünlü tarikatçı Saidi Nursi'nin eli ve eteği öpülerek din duyguları siyaset için kullanılmaya başlanmıştır.

27 Mayıs 1960 Devrimi, çağdaşlaşma isteyen Atatürkçülerin önemli bir sıçramasıydı. Zaten 1961 Anayasası Türk toplumunun 150 yılı aşan uygarlaşma, çağdaşlaşma ve demokratikleşme çabalarının en önemli ürünlerinden birisidir.

KADROLARI ELE GEÇİRME: TÜRK İSLAM SENTEZİ

Din devleti isteyenler, yıllarca çağdaş devleti kendi üzerlerine gelen bir güç olarak, bir "düşman" olarak görmüşlerdir. 1960'lı yılların sonlarına doğru devletin bir "düşman" olmadığı ve onun kadrolarını kim ele geçirirse, ona egemen olunabileceği ve kendi amaçları için kullanılabileceğini kavradılar. Aslında, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri, "muhafazakar" zaman zaman "gerici" yapıları ve uygulamalarıyla bu kuramı daha da güçlendirdi.

"*İktidarda ya da muhalefette olmamız önemli değildir, fikirlerimiz iktidarda mı, asıl önemli odur*" biçiminde dile getirilen bu düşünce giderek güç kazanıyordu.

Dinci grupları kapsayan düşünce disiplinin içinde yayılmış olan en uçtaki radikal İslamcılarla, öbür uçtaki ılımlı liberallerin 1970'lerden sonraki en önemli uğraşları bu düşünce yelpazesini geniş bir şemsiye

etrafında toplamak üzerinde yoğunlaşmıştır. Onların düşünce stratejilerinin en önemli sorusu şuydu: Radikal Türkçülerden, radikal İslamcılara kadar değişik görüşteki bu gruplar ortak amaçlarda bir cephede toplanamaz mıydı? Bu soruya karşı verilen cevaplar "Türk-İslam Sentezi"nin yaratılması için yapılan yoğun çalışmalarda görülür.[15]

Yeşil Kuşak Kuramı

Bu dönem soğuk savaşın yoğun olarak yaşandığı yıllardır. ABD, Sovyetleri güneyden sarmak amacıyla "yeşil kuşak" kuramını ortaya atmıştır. Sağ ve sol çatışmasını önlemek için İslamiyet referansından yararlanmak isteyen 12 Eylül rejimi, yeşil kuşak teorisinin, kuramdan pratiğe taşınmasında önemli destekler sağlamıştır.

Bir dönem, özellikle **Özal'lı** yıllarda ülkenin kalkınması, gelişmesi ve dünyada saygın yerini alması "Türk-İslam" sentezinin uygulamasına bağlı olarak görülüyor ve gösteriliyordu.

Gerçekten; 12 Eylül 1980 rejiminin kurduğu Atatürk Yüksek Kurulu Haziran 1986 tarihinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Başkanlığında toplanarak Türk-İslam sentezini temel alan bir kültürün bütün millete kabul ettirilmesine yönelik bir raporu benimsemiştir. [16]

Bu raporda, Türkiye'nin ulaştığı cumhuriyet rejimi vc çoğulcu demokrasi "yanlışlıklar demokrasisi" olarak tanımlanmaktadır. Bu sentezin en öııemli vurgularından birisi "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur." yerine "Hakimiyet Allah'ındır" söylemine inanılmasıdır.

Bu makalenin konusu Türk-İslam sentezinin temel esaslarının çözümlemesini yapmak olmadığı için, bu konunun üzerinde daha fazla durmuyoruz. Burada, İslamcıların kadrolaşma yoluyla devlet erkini ele geçirme olanaklarını etkin bir biçimde nasıl kullandıklarını vurgulamaya çalışıyoruz.

---

[15] Türk İslam Sentezi için bkz: B. Güvenç, G.Ş. Aylan, İ. Tekeli, *Türk İslam Sentezi*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1991

Gerçekten bu kadrolaşmanın genişlemesi özellikle 1980'den sonraki siyasal yaşamımızda açık bir biçimde görülür. Kendisini ne yazık ki, Atatürkçü olarak tanımlayan Kenan Evren'in gözetmesi ve koruyuculuğu altında, 12 Eylül rejimi ve onu izleyen iktidarlar dönemi, siyasal islamın toplum yaşamımızda en etkin bir biçimde geliştiği dönem olmuştur. (16)

Devlet bütçeye koyduğu ödeneklerle İmam Hatip Okullarını çoğaltmış, karşı devrimcileri geliştirmiş, devlet elinledi olanaklarla adeta "karşı devrim" tarlasını sulamıştır.

ASIL AMAÇ EĞİTİMDE BİRLİK YASASINI DELMEK

Siyasal İslamcılar neden özellikle eğitime dönük çalışmalar yapmak istiyorlardı? "*Ağaç yaşken eğilir*" atasözüne uyarak, genç dimağları dinci normlarla yetiştirmeyi amaçladıkları için, din eğitimi veren okulların çoğalmasını istiyorlardı.

Özellikle ilk okul ve orta okul çağlarında, 7-15 yaşları arasındaki çocukları hedef kitle olarak seçmişlerdi.

Asıl amaçları, 1924'te kabul edilen Atatürk'ün "Tevhidi Tedrisat" (Eğitimin Birleştirilmesi) yasasını delmek, etkisiz hale getirmekti. Atatürk'ün laik eğitim devrimi ters kepçe getirilmek isteniyordu.

İşte bu noktada, 12 Eylül rejimi Türk-İslam sentezine en büyük desteği verdi. Önce imam hatip okulları ve liseleri çoğaltıldı. Kendisini Atatürkçü olarak tanıtan 12 Eylül rejimi, sırasınca tarikat vakıflarınca ve derneklerce açılan ve işletilen Kuran kursları, öğrenci yurtları çığ gibi çoğalmıştır. 1996-1997 yılına gelindiğinde imam hatip okul sayısı 600 civarında, öğretmen sayısı 18 bin 809, öğrenci sayısı okullarda 319 bin, liselerle beraber 512 bine ulaşmıştır. Amaç, imam yetiştirmek mi, yoksa özellikle karşı devrimci yetiştirmek miydi?

(16) a.g.e., s.208

12 Eylül rejimi Atatürk'ün laiklik ilkesinin içini boşalttı. İlk ve orta öğretim din dersleri anayasal olarak zorunlu kılındı. Yine, 12 Eylülcüler, 16.6.1983 tarihinde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Yasası'nda yapılan bir değişiklikle "Lise veya dengi okulları bitirenler, yüksek öğretim kurumlarına girmek için aday olmaya hak kazanır" (Madde 10) kuralını getirerek, yalnızca Yüksek İslam Enstitülerine girebilen imam hatip lisesi mezunlarına, üniversitenin tüm bölümlerine girme olanağı sağladılar. (17) Ayrıca 1980 rejimi, o güne kadar bir tane olan İlahiyat fakültesinin sayısının 28'e çıkarmıştır.

Böylece, İslam'ı referans alarak yetişmiş bir kuşağın özellikle polis, yargı ve idare kadrolarına egemen olmalarının yolu açılmıştır. (18) Yapılmak istenilenin, Atatürk'ün eğitim devrimini alt üst etmek olduğunu yukarıda belirtmiştim.

2018 yılı itibariyle Türkiye'de 100 bin imam-müezzin, 20 bin kadrolu Kuran kursu öğretmeni, 3 bin vaiz, bin 250 müftü, beş bin imam hatip orta okulu ve lisesi, 1 milyon 400 bin imam hatip öğretmeni vardır. Bu rakamlar her şeyi açıkça anlatmaya yeterlidir.

2019 yılına gelindiğinde durum iç açıcı değildir. İşte rakamlar: Tüm Türkiye'de bin 350 adet kütüphaneye karşı, 92 bin cami vardır. Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesi 12 milyon TL, Sağlık Bakanlığı bütçesi 2.7 milyon TL'dir. Doktor sayısı 107 bin, imam sayısı 275 bindir.

İKİ AYRI KÜLTÜRDEN GELİŞ

Osmanlı'nın son döneminde iki ayrı kültürden (Mahalle Mektebi-Çağdaş Okullar) gelen öğrencinin yaşamda birbiriyle çatıştığını

---

(17) Prof. Dr. Mahmut Adem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Cumhuriyet Kitapları, 2000, s.35

(18) Kimi yazarlar herkesin her fakülteye girip okumasını demokrasi olarak gösterirler. Oysa ki, en ileri demokrasilerde bile böyle bir uygulama yoktur. Örneğin: Fransa'da lise edebiyet, ticaret, ekonomi gibi sosyal alanları bitiren öğrenciler tıp, mühendislik, fen vb. fakültelere giremezler. Aynı biçimde fen, teknik, endüstri vb. bölümleri bitirenler de edebiyat, hukuk, işletme, davranış bilimleri gibi fakültelere giremezler. Lise mezunları, yetiştirildiği alana uygun bir yüksek öğrenime girmeye hakları vardır. Bkz: Mahmut Adem, *Bunalımın Eğitimsel Nedeni*, TÜBA Yayınları, Ankara, 1997, s.282

yukarıda belirttik. 1950'lerden başlayarak, 2000'lerden sonra doruklara tırmanan dinsel öğrenime ağırlık veren eğitim sistemiyle, geriye dönüldü. İki ayrı kültürden gelen, genç dimağlar yüksek öğrenimde ve yaşamda çatıştırılıyordu. Karşı devrimciler tarikatları, vakıfları, okulları, radyo ve TV'leri ve finans kapital kurumlarıyla epeyce yol almışlardır. Şimdi, burada Atatürk'ün eğitim devriminin ilkeleri üzerinde bir ölçüde durmalıyız. Onu, anlamalıyız ki, karşı devrimcilerin amaçlarını daha iyi kavrayabilelim:

Eğitim Devrimi

Atatürk, eğitimin önemini çok önceleri kavramıştı. Yeni devleti koruyacak kuşakların yeni ve çağdaş eğitimden geçen kişiler olacağının bilincindeydi.

Bağımsızlık savaşının en bunalımlı günlerinde, Sakarya Savaşı öncesinde Ankara'da Millî Eğitim Komitesini topladı. (21 Temmuz 1921) Atatürk'ün bu toplantıda söyledikleri son derece önemlidir, acı bir gerçeği değerlendirir: "*Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde, en önemli etken olduğu kanısındayım.*"(19)

Yukarıda da belirtildiği gibi, Atatürk eğitim birliği konusunda son derece titizdi ve bu konuya büyük önem veriyordu.

Atatürk, 3 Mart 1924 deki eğitim devrimini gerçekleştiren yasanın çıkışından 20 gün sonra 24 Mart 1924'te Kütahya'da öğretmenlere yaptığı bir konuşmada konuyu şöyle değerlendirmiştir: "*Toplumumuzu gerçek amacına, mutluluk hedefine ulaştırmak için iki orduya gereksinme vardır. Biri vatanın yaşamını kurtaran asker ordusu, öteki ulusun geleceğini yoğuran kültür ordusu... Asker ordusu, vatanı yok etmeğe gelen düşmanı, vatanın harim-i ismetinde (yabancıların giremeyeceği temiz ve kutsal vatan topraklarında) boğup mahvetti. Yalnız, işimiz bu orduya sahip olmakla bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun başarısıyla*

(19) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara, 1959, s.16-19

gerçekleşmiş değildir. Bir millet savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçları ancak irfan ordusu ile ayakta durabilir. Bu ikinci ordu olmadan, birinci ordunun hizmetleri ve kazandıkları yok olur." (20)

Atatürk'e göre en önemli konu "eğitim konusu"dur. Ulusların bağımsız yaşabilmeleri, kalkınmaları, güçlenmeleri için eğitim yaşamsal önemdedir. Çünkü "*eğitim bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı, yüce bir topluın halinde yaşatır, ya da ulusu tutsaklığa ve yoksulluğu terk eder.*" (21)

Atatürk eğitimde birlik ilkesiyle laik eğitime geçiyordu, Cumhuriyeti koruyacak yeni kuşakları yetiştirmek istiyordu. Yeni bir ulus, yeni bir toplum yaratmak istiyordu.

Atatürk, en önemli devrimlerdenbiri olan Eğitim ve Öğretim Birliği Yasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, bir süre yurt gezisi yaptı. Bu gezilerde laik eğitimin ve öğretim birliğinin millî bütünlüğü sağlamadaki yaşamsal önemini açıkça vurgu ladı. İşte bu konuşmalardan birisi daha: "*Eğitim ve öğretimde birlik sağlanmadıkça aynı fikirde, aynı düşüncede kişilerden kurulu bir ulus yapmaya imkan aramak abesle uğraşmak (ipe sapa gelmez şeylerle vakit harcamak) olmaz mıydı? Dünya uygarlık ailesinde saygı toplayan bir yerin sahibi olmaya layık Türk milleti, evlatlarına vereceği eğitimi mektep ve medrese adında birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruma bölmeğe katlanabilir miydi?*" (22)

Aslında Atatürk'ün bu düşüncesi, Eğitim Birliği Yasası'nın gerekçesinde çok açık bir biçimde gösterilmiştir. Saruhan Milletvekili Vasıf Çınar ve arkadaşları yasa tasarısının gerekçesinde bu ana fikri şöyle özetlemişlerdir: "*Bir milletin kültür ve millî eğitim siyasetinde, milletin fikir ve duygu bakımından birliğini sağlamak için öğretim birliği,*

(20) a.g.e., s.163-164

(21) a.g.e., s.198 (22 Eylül 1924, Samsun'da öğretmenlerle konuşması)

(22) a.g.e., s.160

en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararları görülmüş bir ilkedir... Bir millet fertleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim bir memlekette iki türlü insan yetiştirir." [23]

TÜRK-İSLAM SENTEZİNİN İSTEDİĞİ

Bu çağdaş eğitim sistemi önce 1950'li yıllarda DP'nin ödün politikalarıyla dinamitlendi. Türkçe ezan Arapçaya çevrildi. Tarikat şeyhlerinin elleri öpüldü, arkaları sıvazlandı. Soğuk Savaşın gerekleri yerine getiriliyordu. NATO'nun karargahlarında Sovyet gücünün güneyinde bir "Yeşil Kuşak" yaratılmasının planları yapılıyor ve bu plan uygulanıyordu.

Devlet kendi eli ile, bütçeye de ödenekler koyarak "Eğitim ve Öğretimde Birlik Yasası'nı" deliyordu. 90 bini aşan camisi olan ülkemizde 5 bine yakın imam hatip okulu açıldı, milyonlarca genç bu okullardan mezun oldu.

Din duygularından yarar sağlamak isteyen kimi siyasetçiler, en fazla İmam Hatip Okulu açmakla övünüyorlardı. "*Tespih tutan elle, tetik çeken el bir olmaz*" söylemleri en itibarlı siyasal propaganda araçları haline geldi. Dini siyasete alet eden siyasiler seçim propagandalarına bir elde bayrak, bir elde Kuran'la gider oldu. Sonunda, 1980 rejimi hepsinin üzerine tüy dikti.

Kuran kurslarının alabildiğine yaygınlaştınlrnası, İmam-Hatip Okullarının güçlendirilmesi, Orta öğretimde din derslerinin Anayasaya konulan bir madde ile zorunlu hale getirilmesi hep bu dönemde gerçekleşti.

Artık, iki ayrı kültürden gelen genç dimağlar üniversitede, yaşamın çeşitli alanlarında, birbirleriyle çelişir bir biçimde yaşamaya tutsak ediliyordu.

DEĞERLENDİRME

Çağdaş eğitim ve karşı devrim sürecinin ele alındığı bu siyasal ve toplumsal çözüm denememiz somut verilere dayanıyor.

İşte, siyasal dincilerin, şeriatçıların "güler yüzlü Müslüman", "hoşgörü içinde beraber yaşama" gibi aldatıcı sloganlarının altında yatan budur. Bu istem aslında, Türk-İslam sentezinin dayatmasıdır. Bu sistem aslında, yurt dışında üretilen ve sonra da yurt içinde kollarını ve örgütlerini bulan bir politikanın sonucudur. Siyasal dinciler, devleti adım adım kuşattılar. İrticayı iktidara taşır noktaya geldiler.

Atatürk'ün "*İki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, hastadır.*" sözü hiçbir zaman unutulmamalıdır.

dördüncü bölüm

MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİ ATATÜRK'ÜN DURUM DEĞERLENDİRMESİ ve CUMHURİYETE GİDEN YOLDA KIRILMA NOKTALARI

Milli Mücadele'nin çeşitli aşamaları vardır. Nutuk'un ilk yirmi sayfasında, Mustafa Kemal'in yaptığı durum değerlendirmesinde bu stratejik aşamalar anlatılmıştır. Siyaset ve askerlik sanatının büyük ustası Mustafa Kemal bu durum değerlendirmesinde önce Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor koşulları anlatır. Ordunun durumunu irdeler ve günün koşulları çerçevesinde kurtuluş yollarını ortaya koyar.

Bu noktada toplumdaki üç kurumu; millet, ordu, padişah üçgenini ele alır ve çok önemli bir saptama yapar. Şöyle ki: "*Burada, pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, padişah ve halifenin hayınlığından haberi olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal, ulus ve ordu kurtuluş yolu düşünürken, kuşaktan kuşağa geçen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce yüce halifeliğin ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramaya yetenekli değil... Bu inanca aykırı görüş ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hayın sayılır, istenmez olur.*" [1]

[1] *Söylev* (H.V. Velidedeoğlu sadeleştirmesi), Cumhuriyet Yayınları, s.42

Burada işaret edilmek istenilen önemli noktalar şunlardır:

- Yüzyılların getirdiği geleneklere göre padişah ve halife dokunulmazdır.

- Ulus ve ordu, bu gelenekler nedeniyle kendinden önce halifeliği ve padişahlığı düşünmektedir.

- Özellikle halifesiz ve padişahsız bir kurtuluşu kavramaya yeterli değildir.

- Bu inançlara karşı görüş ileri sürenler, dinsiz ve vatansız ilan edilirler.

Bu önemli saptamadan sonra Mustafa Kemal kurtuluş çareleri olarak genellikle üç yol üzerinde duruldağunu, birincisinin İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek, ikincisinin Amerika'nın güdümünü istemek, üçüncüsünün bölgesel kurtuluş yollarına başvurmak olduğunu belirtir. Bu kurtuluş çarelerini saydıktan sonra Atatürk şöyle der: "*...Ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım... (...) Bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı tam bağımsız bir Türk devleti kurmak... Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm!*"

Mustafa Kemal, vatan toprağının yabancı işgalinden kurtarılmasını ve sonrasında çağdaş bir toplum ve çağdaş bir devletin yaratılmasını amaçlıyordu.* Bu amaçların sağlanması için temel stratejiyi "ulusal bir giz" gibi içinde taşıyarak "planları evre evre uyguladığını" ancak "zaman zaman mücadeleye beraber başladığı arkadaşlarıyla aralarında anlaşmazlıklar çıktığını da" belirtir.

ÇELİŞKİLER ve YETENEKLERİNİN SINIRI

Bu anlaşmazlıklar özellikle, Kurtuluş'tan sonra Cumhuriyet rejiminin kuruluşu aşamasında kendisini gösteriyordu. Ancak Mustafa Ke-

* Bu makalede kimi yerde Atatürk, kimi yerde Mustafa Kemal adının kullanılması özel bir amaç taşımaz. Yazar için Mustafa Kemal Kuvayı Milliye'nin önderidir. O, Kuvayı Milliyeci Mustafa Kemal'den aydınlanma devrimlerinin lideri Atatürk doğmuştur. Kimi İkinci Cumhuriyetçilerin belirttiği gibi aralarında bir çelişki yoktur. Her ikisi de devrim lideridir.

mal, çağdaş bir toplum ve çağdaş bir devlet düzeni kurulması yolunda amaçlarından ödün vermeden yoluna devam ediyordu. Arkadaşlarıyla arasındaki bu çelişki için Atatürk Nutuk'ta tarihsel bir değerlendirme yapmıştır. Şöyle ki: *"Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu buydu. Ben de öyle yaptım. Ancak tuttuğum bu uygun ve güvenilir başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde köklü ve ayrıntıya yönelik anlaşmazlıklar, gücenmeler, dahası ayrılıkların da nedeni ve açıklanışı olmuştur."*

Atatürk hemen ardından şu önemli noktayı belirtir: *"Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına dek uzayan gelişmelerinde, kendi düşün ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşıt olmaya başlamışlardı."* (2)

Atatürk, yakın arkadaşlarının bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonraki karşıtlıklarını, onların kavrama yeteneklerinin sınırlı olmasıyla açıklamıştı. Bu karşıtlık, temel olarak açık bir biçimde Cumhuriyetin ilanında yaşanmıştır.*

KEÇİÖREN'DEKİ ÖNEMLİ TOPLANTI

Kuvayı Milliye orduları, 1922 yılı Ağustos ayındaki büyük savaş için en son hazırlıklarını yapıyorlardı. Ama henüz hiçbir şey belirgin değildi... Temmuz 1922'de Başbakan Rauf Orbay, Mustafa Kemal'i bazı önemli konuları görüşmek üzere Refet Bele'nin evine davet etti.

Zaferden sonra oluşacak yeni devletin kurucuları arasındaki çelişkilerin tohumlarını göstermesi açısından Keçiören'de Refet Bele Paşa'nın evinde yapılan toplantı önemlidir.

---

(2) a.g.e., s.46.

* Aslında ilk büyük karşıt hareket ve ilk kırılma 4 Ağustos 1922'de Başkomutanlık görevinin uzatılması sırasında I. Mecliste yaşandı. Başta Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve ikinci grup üyesi kimi milletvekilleri en kritik bir dönemde Başkomutanlığı Mustafa Kemal'den koparmak istiyorlardı. Bu konuda bkz. Alev Coşkun, *Tarihi Unutmamak - Günceli Yakalamak*, 3. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, 2010, s.27-37. Nutuk'ta da bu konu ayrıntısıyla anlatılmıştır.

Gece başlayıp sabaha kadar süren Keçiören'deki toplantıda Refet Bele, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Mustafa Kemal vardır.*

Toplantının en önemli konusu padişahlık ve halifelik kurumu olmuştur. Rauf Bey, Meclisteki üyelerin padişahlığın ve halifeliğin ortadan kaldırılabileceği düşüncesinden kaygılandığını ve üzüldüğünü belirtir, "*Bunun için Meclise ve kamuoyuna güvence vermeniz gerektiğine inanıyorum.*" der.

Toplantının temel gündemi, Mustafa Kemal'den padişahlığın ve halifeliğin kaldırılmayacağına dair güvence istenmesidir.

Atatürk'ün, Rauf Orbay'a padişahlık ve halifelik konusundaki görüşünü sorması üzerine Orbay'ın yanıtı şöyle olur: "*Ben padişahlık ve halifelik makamına gönül ve duygu bakımından bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelen adamları arasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmekten vardır... Halifeye bağlılığım ise görgüm gereğidir. Bizde kamunun birliğini korumak güçtür. Bu makamı kaldırmak yıkıma yol açar.*" (3)

Refet Paşa da, Rauf Bey'in görüş ve düşüncelerine katıldığını belirterek, "*Bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir yönetim biçimi söz konusu olamaz.*" dedi.

Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan yeni geldiğini, durumu ve kamunun düşüncesini bilmediğini belirterek, kesin bir kanı ileri süremeyeceğini bildirdi. Mustafa Kemal bu durum karşısında şu kısa yanıtı verdi: "*Söz konusu ettiğiniz sorun, bugünün işi değildir. Mecliste kimilerinin telaş ve tedirginliğe kapılmasına da yer yoktur.*" (4)

Mustafa Kemal Nutuk'ta şu yargıya varıyor: "*Akşam üzeri başlayan konuşmamız, bütün gece sabaha dek uzadı. Rauf Bey'in bir şeyi sağla-*

* Bu önemli toplantının ayrıntıları Söylev, age .ss.369-371'den özetlenmiştir. Ayrıca bkz. Ali Tartanoğlu, *Yalnız Adam Mustafa Kemal*, 2. Baskı, Ankara, Barana Yayınları, 2002, ss74-77, Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, III. Cilt. Ve Eylül 2012'de yayınlanan kapsamlı çalışma: Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk-Rauf Orbay Kavgası*, Temel Yayınları, 2012, ss.299-303.

(3) a.g.e., s.369-370.

(4) a.g.e., s.370.

mak istediğini sezinledim. Benim kendilerine, halifelik, padişahlık ve ileride kişisel olarak alabileceğim durum üzerinde söylediğim ve kendilerinin de inandırıcı buldukları sözleri bana kürsüden kendi ağzımla Meclise söyletmek istiyorlardı." (5)

Mustafa Kemal bu sözleri Mecliste tekrarlamayı kabul etti. Ancak Rauf Orbay ve **Refet Bele**'nin açıkça padişah ve halife yanlısı tutum almaları, Millî Mücadele'nin geleceği açısından çok önemli bir kırılma noktasıydı.

PADİŞAHLIK VE HALİFELİK AYRILIYOR

Mudanya Ateşkesi'nden sonra barış konferansı için Avrupa devletleri, İstanbul ve Ankara hükümetlerini ayrı ayrı davet ettiler. Emperyalistlerin amacı, barış görüşmelerinde İstanbul ve Ankara arasındaki çelişkilerden yararlanmaktı. İstanbul'daki sadrazamdan TBMM'ye gelen telgrafta da Barış Konferansı'na birlikte gidilmesi gerektiği belirtiliyordu ve görüş birliğinin sağlanması için bir temselcinin İstanbul'a gönderilmesi istenmiyordu. İstanbul'un bu tutumu Kuvayı Milliye Meclisi'ni öfkelendirmişti.

Mustafa Kemal, padişahlık makamını kaldırmak için bu bunalımdan yararlanmayı uygun gördü. Mustafa Kemal şöyle anlatıyor: "*...Padişahlığı halifelikten ayırmaya ve önce padişahlığı kaldırmaya karar verdiğim zaman ilk yaptığım işlerden biri de hemen Rauf Bey'i Meclisteki odama çağırmak oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara dek dinlediğim düşüncelerini ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi, ayakta kendisinden şunu istedim: 'Halifeliği ve padişahlığı birbirinden ayırarak padişahlığı kaldıracağız! Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz.' Rauf Bey odamdan çıkmadan önce, yine bu iş için çağırmış olduğum Kazım Karabekir Paşa geldi. Ondan da bu yolda konuşmasını rica ettim."* (6)

---

(5) a.g.e., s.370.

(6) a.g.e., s.371.

Rauf Orbay, kürsüden bu konuda iki kez konuşma yaptı ve hatta, padişahlığın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesini de önerdi.*

İşte Mustafa Kemal'in önderliği budur.

MUSTAFA KEMAL'İN MECLİSTEN DIŞLANMAK İSTENMESİ

1 Kasım 1922'de padişahlık makamının kaldırılması, padişah yanlılarını derinden yaralamıştı. Hemen, bir ay sonra 2 Aralık 1922'de Meclise seçimlerde aday olacak kişilerde aranacak niteliklerle ilgili bir yasa tasarısı sunuldu. Tasarıyı verenler Erzurum Milletvekili **Süleyman Necati**, Mersin Milletvekili **Albay Selahattin (Köseoğlu)** ve Samsun Milletvekili **Emin Bey**'di.

Yasa tasarısının can alıcı noktası aşağıdaki maddedir: "*Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerli halkından olmak ya da kendi seçim bölgesinde yerleşmiş olmak gerekir. Göçmen olarak gelenlerden Türk ve Kürtler, bir yere yerleştikleri günden bu yana beş yıl geçmiş ise seçilebilirler.*"

Bu tasarı aslında Mustafa Kemal'i hedef alıyordu. Doğum yeri olan Selanik o günkü sınırlar dışında kalmıştı. Herhangi bir seçim bölgesinde de beş yıl oturmuş değildi. Padişahlığı kaldıran Mustafa Kemal'den, padişahçılar öclerini almak istiyorlardı.

Erzurum ve Sivas Kongresi'ni toplayan, TBMM'nin gerçekleşmesini sağlayan üç buçuk yıl süren Milli Mücadele'nin her aşamasını yöneten, Başkomutan olarak savaş cephelerinde bizzat savaşan Mustafa Kemal'in Meclis dışına atılması isteniyor, seçimlere aday olarak katılması engellenmek istemiyordu.

Atatürk, "*Doğduğum kent bugünkü Misak-ı Milli sınırları dışında kaldıysa kabahat benim midir? Cepheden cepheye koştuğum için bir yerde beş yıl sürekli oturamadıysam kabahat benim midir?*" diyerek

* Padişahlıkla halifeliğin birbirinden ayrılması ve padişahlığın kaldırılışına Mersin Milletvekili Albay Selahattin Bey ve Ziya Hurşit Bey şiddetle karşı çıkmıştır. Ziya Hurşit, İzmir suikastı davasında suçlu görülerek idam edilmiştir.

Mecliste yaptığı konuşmada girişimin nasıl kendisini hedef aldığını belirtti ve tasarı püskürtüldü.* Ama bu insafsız ve düşmanca girişim çok önemli bir kırılma noktası olarak belleklerde yer tuttu...

CUMHURİYET'İN İLANINA KARŞI TAKINILAN TAVIR

Diğer bir kırılma noktası, Cumhuriyet'in ilanı üzerine Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in takındıkları tavırdır.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Rauf Orbay İstanbul'daydı. Hemen gazetelere bir açıklama yaptı, kamuoyunun hazırlıksız bir olay karşısında bırakıldığını söyledi. Oysa Amasya Bildirgesi, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları, TBMM'nin kuruluşu, 1921 Anayasası ve padişahlığın kaldırılışı artık bir Cumhuriyet'e gidildiğini açık seçik gösteriyordu.

Nitekim, 27 Eylül 1923 tarhinde **"Neu Preie Presse"** gazetesine verdiği demeçte, Atatürk mevcut anayasanın aslında bir cumhuriyet rejimini öngördüğünü belirterek şunları söylemişti: "*Yeni Türkiye Esas Teşkilat Kanunu'nun ilk maddelerini size tekrar edeceğim. Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yürütme kudreti, yasama yetkisi milletin biricik gerçek temsilcisi olan Mecliste belirmiş ve toplanmıştır. Bu iki kelimeyi bir kelimede özetlemek kabildir: Cumhuriyet.*" (7)

İstanbul basınından kimi yazarlar ve basına açıklama yapan Rauf Orbay Cumhuriyet'in ilanını bir "oldu bitti" olarak niteliyorlardı. Kazım Karabekir de Cumhuriyet'in ilanını kabul etmiyordu. Halife Abdülmecit'i ziyaret çıkışında Karabekir, "*Mustafa Kemal, çıkamadığı bir makamı, yani saltanat ve hilafet makamını yıkmak kararındadır.*" diye sert bir tavır takınıyordu. (8)

---

* Bu konu ile ilgili olarak Atatürk'ün Mecliste yaptığı konuşmanın özeti Nutuk'ta verilmiştir. Bkz. age, ss.394-397

(7) *Atatürk'ün Söylevve Demeçleri*, Cilt II, s.73, ayrıca bkz. Şerafettin Turan, Mustafa Kemal Atatürk, Bilgi, 2004, s.385.

(8) Turan, Şerafettin, a.g.e., s.395.

Rauf Orbay eleştirilerini Atatürk'e olduğu kadar hükümete ve Başbakan İsmet İnönü'ye de yönelterek Cumhuriyet'i "sorumsuz kişilerce düzenlenen bir yönetim biçimi" olarak niteliyordu.

Hemen ardından CHP grubunda yapılan görüşmelerde söz alan İnönü, bu görüşlere şöyle yanıt vermişti: "*Köklü bir devlet biçimi söz konusu olduğu zaman düşüncelerimiz ve dünyamız gizli kalmaz... Cumhuriyet'in ilanı, bir ulusun kutsal bir ülküsü, bir ateşi gibi ortalığı sarar...*"[9]

Rauf Bey'in "Cumhuriyet'in ilanında acele ettiniz" eleştirisine İsmet İnönü'nün verdiği yanıt da çok ilginçtir. İnönü'nün karşılığı şudur: "*Doğal sayılan bir sonuç için acelecilik söz konusu olamaz; ancak yanılgı sayılabilecek sonuçlar için acelecilik söz konusudur. Cumhuriyet'i aceleyle ilan demekle, o gün ilan edilmeyip altı ay sonraya kalsaydı, belki başka bir durum ortaya çıkardı, denilmek isteniyor ki, sözün bu anlamı ile acele edilmiştir.*" [10]

CHP grup toplantısında yapılan bu görüşmeler, Cumhuriyet'in ilanı sırasında cumhuriyetçilerle karşıcıların düşüncelerini ortaya çıkaran çok önemli ve tarihi belgelerdir.

KUŞKUNUN NEDENLERİ

Rauf Orbay ve arkadaşları, Cumhuriyet'in ilanına neden karşı çıkıyorlardı? Neden kuşku duyuyorlardı?

Onlar, Atatürk'ün diktatörlüğe yöneleceği sanısına kapılmışlardı.

Oysa Atatürk, kendisine yapılan padişah ol, halife ol önerilerini reddetmişti. Atatürk, cumhuriyet rejimini temelde bir demokrasiye geçiş olarak kabul ediyordu. Bu konu, Atatürk'ün bizzat yazdığı Medeni Bilgiler (Yurttaşlık Bilgisi) kitabında açıkça görülür; "*...Demokrasi prensibi, hakimiyetin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını*

---

[9] Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü - Yaşamı, Dönemi, Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yayını, 2000, s.73

[10] Tartanoğlu, Ali, *Yalnız Adam Mustafa Kemal*, s.129.

gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hakimiyetin kaynağına yasallığına temas etmektedir. Demokrasinin tam ve en belirgin şekli Cumhuriyet'tir." [11] denilmektedir.

Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in Cumhuriyet'in ilanı sonrasında takındıkları tavır sürdü ve sonra da "Terakkiperver Fırka"nın kuruluşuna kadar gitti.

Atatürk ve yakın arkadaşlarının Cumhuriyet'i bir diktatörlük için değil, demokrasiye geçiş için kurduklarına ilişkin en çarpıcı kanıt, 1929 yılındaki Milli Eğitim Bakanlığının genelgesidir. Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Taray, 12 Nisan 1929'da yayımladığı genelgede, yeni yetişen gençlerin sadece "Cumhuriyet'i seven" kişiler olarak değil, "bilinçli cumhuriyetçi, bilinçli demokrat ve bilinçli laik vatandaşlar" olarak yetişmeleri gerektiğini belirtiyordu. [12]

Bunun anlamı, demokrasiye giden, demokrasi ortamını yaratan bir Cumhuriyet yönetimidir. Atatürk'ün yayımladığı, ortaokul ve liselerde okutulan Medeni Bilgiler kitabı da bu amaçla hazırlanmıştır. İşte bu nedenlerle Bernard Lewis, Lord Kinross, Stanford Shaw, Maurice Duverger gibi yabancı bilim adamları Atatürk'ü diktatör olarak nitelemenin asla mümkün olmadığını, onun demokrasiye geçiş için sürekli gayret harcadığını ve aydınlanma reformlarını yaptığını belirtmişlerdir.

Prof. Duverger, Siyasi Partiler adlı ünlü yapıtında, "*tek partilerin genellikle totaliter partiler olduğunu, ancak faşist rejimlerde rastlanan otorite söyleminin yerini Kemalist Türkiye'de demokrasi söyleminin aldığını*" açıkça belirtmiştir. [13]

---

[11] İnan, Afet, *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*, T.T.K, 1969, ss.53-55, Medeni Bilgiler, Örgün Yayınları, 2003, ss.10-12. Ayrıca, Bu konudaki geniş incelememize bkz. *"Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi"*, Teori, Mart 2010, ss.15-28

[12] Turan, Şerafettin, *Atatürk*, s.399.

[13] Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, 1974, ss.360

NEDENLER - ÇELİŞKİLER

Milli Mücadele'ye birlikte başlayan Atatürk, Orbay, Karabekir arasındaki bu çelişkinin kuşkusuz çeşitli nedenleri vardır. Kanımızca bu nedenlerden en önemlisi psikolojiktir, bencillik duygularıdır. Yönetimde sürekli söz sahibi olmak arzusudur. Mademki ülkenin kurtuluşunu birlikte gerçekleştirdik, öyleyse daima biz söz sahibi olmalıyız istek ve içgüdüsüdür. Bu kanımızı güçlendiren ve pek bilinmeyen bir girişimden söz edeceğiz.

İNÖNÜ'YE YAPILAN ÖNERİ

Lozan Konferansı dönüşü sonrasındaki günlerde, Genelkurmay Başkanı Mareşal **Fevzi Çakmak**'ın İnönü'ye getirdiği "teklif" son derece ilginçtir ve önemlidir. Bu tekliften İnönü'nün hatıralarında söz ediliyor.*

İnönü şöyle diyor: "*Fevzi Paşa ile bugünlerde bir mülakat (görüşme) hatırlarım. İkimiz baş başa konuşuyoruz. Fevzi Paşa bana, bundan sonra yapılacak ıslahat (düzeltmeler, iyileştirmeler) ve icraat (uygulamalar) için Atatürk'ün eski arkadaşları ile, ileri gelen arkadaşlarla görüşüp yapılacak işleri beraber kararlaştırmayı usul ittihaz etmesini (usul olarak kabul etmesini) teklif etti. Kendi aralarında bunu görüşmüşler, Fevzi Paşa vasıtası ile bana da teklif ediyorlar. Ben de evet dersem, Fevzi Paşa, Atatürk'e gidip bu kararı söyleyecek ve bundan sonraki çalışmaların böyle yürütülmesini teklif edecek.*" (14)

İnönü, bu anlatımını şöyle sürdürüyor: "*İşte bütün ihtilaflar (sorunlar) bundan çıkıyor. Şikayet eden arkadaşlar, herkes, ne yapılacağını bilmiyoruz, emirvaki karşısında bulunuyoruz... Bunları bir esasa, bir beraber çalışma havasına bağlayalım, arzusundalar.*"

---

* İnönü Hatıraları önce iki cilt halinde 1985 ve 1987 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayınlandı. (Yayına hazırlaya Sabahattin Selek) İki cilt bir arada, 2006'da 2. basım olarak yayınlandı. Bkz: İsmet İnönü; *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, 2006

(14) İnönü, *Hatıralar*, age., s.437. 15. a.g.e., s.437.

İnönü devam ediyor: "*Fevzi Paşa vaziyeti anlattı, sen bu fikirde mutabık olursan, (bu fikre uyarsan), ben hepinizin namına Atatürk'le konuşurum dedi.*" (15)

Bu önemli konuşmayı çözümlersek, şu durum ortaya çıkıyor:

İHTİLAL KONSEYİ

1. Mücadeleye birlikte başlayan arkadaşların şikayeti var. (Orbay, Karabekir, Cebesoy gibi)

2. Kendi aralarında görüşüp karara varmışlar, Fevzi Çakmak'ı İnönü ile görüşmesi için görevlendirmişler.

3. Bundan sonra yapılacak işler için önce kendileri ile görüşülüp bir uzlaşma ve anlaşmaya varılmasını istiyorlar.

4. Aslında yeni bir işleyiş modeli yaratmak istiyorlar. Buna göre, bir kurul oluşacak, bu kurulda Mustafa Kemal, Orbay, Karabekir, Refet Bele, Cebesoy, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü olacak. Önce bu kişiler bir araya gelip, yapılacak işler hakkında bir karara varacaklar.

5. Temel olarak, adeta bir İhtilal Konseyi yaratmak isteniyor. Bir oligarşik, otoriter kurul yaratılmak isteniyor.

6. Eğer İnönü bu öneriyi kabul ederse, aralarında uzlaştıkları bu kararı Fevzi Çakmak gidip Atatürk'e anlatacak, adeta ona bir ültimatom verecek. Böyle yapalım, biz bütün arkadaşlar bir konuda vardık diyecek.

İNÖNÜ'NÜN YANITI

Bu öneriye İnönü'nün verdiği yanıt çok önemlidir.

Bu yanıtı da Hatıralar'dan aynen izleyelim: "*Fevzi Paşa'ya şunları söyledim: Devletin resmi müesseseleri (kurumları-kuruluşları), devlet işlerinin, tertiplerin (düzenlerin) konuşularak, müzakere edilecek ve mutabık olunacak (birlikte karar verilerek) zamanları ve vaziyetleri tayin edilmiştir (karar zamanları ve durumları belirlenmiştir).*

(16) a.g.e., s.438.

Benim bütün hayatımda inandığım usul budur. Bunun için bir iç müessese (bir iç kurum) ile devlet reisini kordon altına almanın doğru olmadığı mütalaasındayım (düşüncesindeyim). (...) Böyle bir teşebbüsü (girişimi) ben doğru bulmam. Kendisine bu cevabı verdim." [16]

İnönü, böylece bu düzenlemeye kesin bir biçimde karşı çıkmıştı.

İnönü, bu olayı "tahlil" edip, çözümleyip anlattıktan sonra şu önemli kanısını vurguluyor: "*Ben esas ihtilafı (sorunu), fikirlerimiz arasında temelde fark olmasından ve beraber çalışma itimadının (güveninin) bozulmasından ibarettir şeklinde görüyorum.*" [17]

İnönü'ye göre, sorun her devrimde ortaya çıkan bir konudur, "*Baştan beri beraber çalışan arkadaşlar, bir noktada, yeni yapılacak reformlar ve takip olunacak istikametler (yönler) için fikirde mutakıp (düşüncede birleşme) olamamışlarsa, ayrılmak mecburiyetinde kalıyorlar...*" [18]

İşin temelinde, mademki Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yaptık, işin başından beri beraberiz, bu devleti beraber kuruyoruz, hepimiz aynı derecede söz sahibi olmalıyız düşüncesi yatıyordu. Böylece, devlet modeli içinde bir "İhtilal Konseyi" yaratalım, her şeye önce biz karar verelim, sonra Meclise gitsin diyorlardı.

BU NASIL DEMOKRATLIK?

Orbay ve Karabekir'i büyük demokrat olarak tanıtan bugünün kimi liberal yazarları bu girişim karşısında acaba ne diyeceklerdir?

Nitekim, İnönü, Hatıralar'da açıkça şöyle diyor: "*Arkadaşlardan birçoğu Cumhuriyet ilanının vakitsiz ve sırasız olduğunu düşünüyorlardı. Vakitsiz ve sırasız olduğunu düşünürler derken, lüzumsuz olduğunu, arzu edilir olmadığını ifade etmeyi, 'acele' şeklinde tevile (sözü çevirmeye) çalıştıkları bilinmelidir.*" [19] İnönü, Hatıralar'da daha sonraki gelişmeleri ve Terakkiperver Fırka'yı anlatır, analiz eder. Bu ayrıntılara

(17) a.g.e., s.438.
(18) a.g.e., s.438.
(19) a.g.e., s.440.

girmek bu makalenin sınırlarını aşıyor. Ancak İnönü'nün önemli yargısını buraya alarak vurguluyoruz. İnönü şöyle diyor:

OSMANLI REFORMCUSU*

"Terakkiperver Fırka erkanı, reformcu kimselerdi ama Osmanlı reformcusu idiler. Ben dahil, hiçbirimiz reformculukta Atatürk metotlarını daha evvel görmüş, düşünmüş, benimsemiş değiliz. Atatürk metotları meydana çıkınca, ben sükunetle (sakin bir biçimde) vaziyeti mütalaa ederek (durumu dört bir yönden düşünerek) halin, zamanın tedbirleridir (önlemleridir) diye düşünmüşümdür. Atatürk'le konuşmalarımızda, yapılabilirse bu şimdi yapılır, dediği zaman benim inanmam, ötekilerin korkması..." [20]

DEĞERLENDİRME

Tarihsel açıdan değerlendirdiğimiz zaman, Cumhuriyet'in ilanı sürecinde, devrimciler birçok kırılma noktaları yaşamışlardır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katılanlardan bir bölümü, Cumhuriyet düşüncesini içine sindiremiyor, Cumhuriyet ilkelerini özümseyemiyordu...

Bu nedenle Atatürk'e karşı çıkıyorlar, hatta, Atatürk'ün Meclisin dışında bırakılması girişimlerinde bile bulunuyorlardı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, salt Cumhuriyet düşüncesine karşı çıkamayanlar onun ilanının aceleye getirildiğini öne sürüyorlardı.

Ancak Mecliste Cumhuriyet'i savunanlar, acele edildiği düşüncesini asla kabul etmiyorlar, Cumhuriyet'i ilan edenin sorumsuz kimseler olmadığını, kararın Yüce Meclis tarafından verildiğini belirtiyorlardı.

Mecliste konuşan hukukçu Abdurrahman Şeref Bey'in vurgulama-

---

* Osmanlı reformculuğu, padişah ve halifeliğin korunarak, yanında bir Meclisin olduğu bir Meşrutiyet Yönetimi istenmesidir.

(20) a.g.e., s.467.

ları önemlidir. Şöyle ki: "*Hükümet biçimlerini birer birer saymak gereksizdir. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz, bu Cumhuriyet'tir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad kimilerine hoş gelmezmiş; varsın gelmesin.*" [21]

Cumhuriyet'in ilanından sonra temelde bu rejime karşı çıkmaya cesaret edemeyenler Fevzi Çakmak kanalıyla "İhtilal Konseyi" kurma önerileri çok düşündürücüdür.

Cumhuriyet ve demokrasi fikrine tamamen karşı olan bu önerinin ne yazık ki, kendilerine "demokrat" niteliği yakıştırılmaya çalışılan kişilerden gelmesi de büyük çelişkidir.

İnönü'nün bu öneriye verdiği yanıt, onun Atatürk'e, cumhuriyet, demokrasi ve hukuka bağlı niteliklerinin açık bir kanıtıdır.

İnönü'nün Hatıralar'da "*Hepimiz reformcuyduk ama Osmanlı reformcusuyduk. Atatürk'ün önerdiği model, devrimciydi. Ben düşündüm, günün koşullarını değerlendirdim, onun yanında yer aldım.*" diyerek konuya alçakgönüllü bir biçimde açıklık getirmesi de çok önemlidir.

---

[21] TBMM Tutanaklarından Aktaran Şerafettin Turan, Atatürk, Unutulmasın... Atatürk devrimciydi. Çağdaş bir toplum, çağdaş bir devlet yaratmak isteyen büyük bir devrimci... Cumhuriyet ilkelerini bilmeyen, demokrasi- nin adını dahi duymamış, okuma yazma oranı %7'lerde olan ve ortaçağ düzeyinde yaşayan bir topluma, demokrasiyi öğretmek için sava- şan, bunun için Medeni Bilgiler kitabını yazan, bu kitabı bütün ortaokul ve liselerde okutan bir devrimci... Atatürk bir Cumhuriyetçiydi. Atatürk Türk toplumu için demokrasinin yollarını açmıştı... Atatürk çağdaş bir toplum, çağdaş bir devlet düzeni yaratmak istemişti. İşte laik ilkelere bağlı Cumhuriyet modelinin temeli budur... s.388

beşinci bölüm

ATATÜRK ve BASIN

Bu yazımızın konusu, "Atatürk, Devrimler ve Basın"dır. Öncelikle, Atatürk'ün genel olarak basın ve kamuoyu hakkında ne düşündüğünü, konu ile ilgili görüşlerini belirtmeye çalışacağım.

ATATÜRK, KAMUOYU VE GAZETELER

Basının toplum yaşamında, kamuoyunun yaratılması ve bilinçlenmesinde son derece önemli bir rolü vardır. Atatürk yaşamı boyunca basına önem vermiştir. Gerçekten onun yaşam çigisine baktığımız zaman kamuoyu yaratıcısı bir organ olarak basınla çok yakından ilgilendiğini görürüz.

HARP OKULU YILLARI

Henüz Harp Okulunda genç bir öğrenciyken (1899-1902) Mustafa Kemal'in ülke sorunlarını arkadaşlarıyla tartıştıklarını biliyoruz. Ülkenin içinde bulunduğu durumu ve giderek kötüye gidişi ortaya koymak için, arkadaşlarıyla birlikte el yazısı ile bir gazete çıkarmışlardı. (1)

Bu gazetenin yazılarını genel olarak genç Mustafa Kemal bizzat kendisi yazıyordu. Ancak bu çalışma duyulmuş ve Harp Okulunda el yazısı ile yazılıp yayınlanan bu gazete Osmanlı Askerî Okullar Müfettişi İsmail Paşa'nın takibine uğramıştı. Okul müdürü **Rıza Bey** de Mustafa Kemal ve arkadaşlarını bir odada, gazetenin yazılarını yazarken suçüstü yakalamış ancak yakalanan harp okulu öğrencilerine "izinsizlik" cezası vererek geçirmişti. (2)

---

(1) Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Cumhuriyet Kitapları (2001), s.15

(2) Önder Şenyapılı, *Atatürk ve Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler*, Ankara (1981), İletişim Dergisi, Sayı 1981/3, s.179

Atatürk, 1905 yılına Kurmay Yüzbaşı olarak Harp Akademisini bitirince Şam'da 5. Ordu emrine atanmış ve orada "Vatan ve Hürriyet" adlı gizli bir cemiyet kurmuştu. Atatürk daha sonra 1907 yılında Rumeli'de bulunan 3. Orduya atandı ve Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetine üye oldu. Bu dönemlerde Selanik'te ülke sorunlarına yoğun bir biçimde ilgi duyduğu bilinmektedir.

RUŞEN EŞREF'LE GÖRÜŞMESİ

Çanakkale Savaşlarındaki başarıları nedeniyle Mustafa Kemal, haklı olarak bir üne kavuşmuştu. 1918 yılının Mart ayında, o sırada genç bir gazeteci olan **Ruşen Eşref (Ünaydın)**, Mustafa Kemal ile görüşme yapmak isteğinde bulundu. Bu söyleşi, 24-28 Mart 1918 tarihleri arasında İstanbul'da yapıldı ve "Anafartalar Kumandanı M. Kemal ile Mülakat" başlığı altında aynı yıl yayınlandı. (3)

MİNBER GAZETESİ

Mustafa Kemal'in ortak olduğu ve bizzat eylemli olarak yayınladığı ilk gazete "Minber"dir. Minber gazetesi, 2 Kasım 1918 tarihinde yayınlanmaya başlandı. Gazetenin, kürsü anlamına gelen "minber" adını bizzat Mustafa Kemal koydu.

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanınca, Osmanlı toprakları emperyalist güçler tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. İşte İstanbul'da Mustafa Kemal, yakın arkadaşı Fethi (Okyar) ile birlikte gerçekleştirdiği "Minber" gazetesinin yayına girişi bu zor günlerde olmuştu. Mustafa Kemal, 1926 yılında yayınlanan anılarında, arkadaşı Fethi Bey'in İstanbul'da Minber gazetesini çıkardığını belirterek "*Düşüncelerimizi birlikte yayınlamak üzere ben de kendisi ile ortak olmuştum.*" demektedir. (4)

---

3) Turgut Özakman, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi (1999), s.2

(4) Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Cumhuriyet Kitapları (2001), s.16

İRADEYİ MİLLİYE (MİLLÎ İRADE), ANADOLU AJANSI VE HAKİMİYETİ MİLLİYE (MİLLÎ EGEMENLİK) GAZETELERİNİN KURULUŞU

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da açıldı ve 11 Eylül 1919'da sona erdi. Kongrede, Kuvayı Milliye hareketini yürütmek üzere Temsil Kurulu seçildi ve ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Kongrenin sonuçlanmasından üç gün sonra Sivas'ta adını Mustafa Kemal'in verdiği **"İrade-yi Milliye"** (Millî İrade) gazetesi yayınlanmaya başlandı. Millî Mücadele'nin bu başlangıç günlerinde zorluklar içinde Sivas'ta bir gazetenin yayınlanması, Mustafa Kemal'in basına verdiği önemi gösterir.

Mustafa Kemal, Temsilciler Kurulu üyeleriyle birlikte 27 Aralık 1919'da Sivas'tan Ankara'ya geçince, Kurul çalışmalarını Ankara'da sürdürmeye başladı.

Temsilciler Kurulunun, Ankara'ya gelmesinden sadece iki hafta içinde, 10 Ocak 1920'de Sivas'ta yayınlanan İrade-yi Milliye"nin devamı olarak Ankara'da **"Hakimiyet-i Milliye"** gazetesi kuruldu ve yayın yaşamına başladı.

23 Nisan 1920'den itibaren TBMM olan binanın bahçesindeki küçük bir yapıda, Konya vilayet matbaasından getirilen baskı makinasıyla hazırlanan *Hakimiyet-i Milliye*, haftada iki kez yayınlanıyordu. [5] Gazetenin başlığının altında, "*Mesleği milletin iradesini hakim kılmaktır.*" sözü vardı. Bu cümlenin bugünkü dildeki anlamı: "*Uğraşı, ulusun istemini egemen kılmaktır.*"

Bu gazetenin ilk baş yazısını Mustafa Kemal bizzat yazmıştır. Gazetenin ilk yazı işleri müdürü **Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu)** idi. **Hüseyin Ragıp (Baydur)**, **Hamdullah Suphi (Tanrıöver)**, **Ağaoğlu Ahmet**, **Ziya Gevber (Etili)**, **Recep (Peker)**, **Mahmut (Soydan)**, **Yakup**

((5) *Ana Britanica Cilt 10*, s.282

Kadri (Karaosmanoğlu) ve **Falih Rıfkı (Atay)** çeşitli dönemlerde gazetenin başyazılarını yazdılar. Atatürk'ün gazetesi olarak kabul edilen *Hakimiyet-i Milliye*, Temmuz 1920'den sonra haftada üç kez, Temmuz 1921'den sonra her gün yayınlanmaya başlandı.

Ankara'da binbir türlü güçlük içerisinde bu gazetenin yayınlanması, Atatürk'ün ulusal kurtuluş savaşında kamuoyunun aydınlanmasına ne derece önem verdiğinin bir göstergesidir.

Bu noktada da yine kamuoyunu ve tüm dünyayı aydınlatacak olan Anadolu Ajansı'nın kuruluşuna geçebiliriz.

ANADOLU AJANSI

İstanbul'da Yenigün gazetesini yayınlayan Yunus Nadi, **Prof. Dr. Adnan Adıvar** ve ünlü yazar **Halide Edip**, 2 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya geldiler. Her üçünün ortak düşüncesi, Ankara'da bir haber ajansının kurulmasıydı. Halide Edip bu ajansın adının "Türk Ajansı", Yunus Nadi ise "Anadolu Ajansı" olmasını öneriyorlardı. Mustafa Kemal'in kararıyla "Anadolu Ajansı" kuruldu.

Ulusal bağımsızlık savaşını desteklemek amacıyla kamuoyuna Kuvayı Milliye ve yeni açılan Meclisin çalışmaları ve ulusal savaş hakkında doğru ve düzenli bilgiler vermek ve Türk ulusunun özgürlük savaşını bütün dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla Anadolu Ajansı gerçekleştiriyordu.

8 Nisan 1919, Anadolu Ajansı'nın kuruluş ve çalışmalarına başlama tarihidir. Bu ilk gün Mustafa Kemal, ajansın tanıtımını ve kuruluş amacını bütün dünyaya açıklamıştır.[6] Ayrıca 7 Haziran 1920'de bir yasa çıkarılarak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi (Basın ve

---

[6] Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (1985), Sayı 2

Haberler Genel Müdürlüğü) kuruldu. Anadolu Ajansı da bu kuruluşa bağlandı.

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI'NDA BASIN

Ulusal Bağımsızlık Savaşı süresince İstanbul, İzmir ve Anadolu'daki basını ayrı ayrı incelemek gerekiyor. İşgal altındaki bölgelerde sansür işliyordu. Basın, Yunan işgali altında bulunan bölgelerde, özellikle İzmir'de Yunan askeri komutanlarının, İstanbul'da ise işgal kuvvetlerinin baskı ve sansürü altındaydı.

İşgal bölgelerinde gazeteler boş sütunlarla çıkıyordu. Bu, o sütundaki haberin sansür edildiğini gösteriyordu. Kimi zaman da bir direniş göstergesiydi. Örneğin İzmir'in işgalinden sonra İzmir'de yayınlanan **"*Ahenk*"** gazetesinin 20 Mayıs 1919 tarihli sayısında başyazı yerinin beyaz ve boş olarak çıkması işgale karşı bir protesto olarak nitelenmelidir. [7] Ancak İzmir'deki işgal komutanlığı o derece sert baskılar uygulamıştır ki, burada *Ahenk* dahil hiçbir gazete doğru dürüst yayın yaşamını sürdürememiştir.

İstanbul basını da İstanbul'un 13 Kasım 1918'deki işgalinden sonra açıkça sansür kurulunun denetimi altına girdi. 16 Mart 1920'de Millet Meclisi'nin basılması ve İstanbul'un her noktasının işgal güçlerince denetim altına alınmasından sonra da İstanbul basını hem Padişaha bağlı hükümetin hem de işgal kuvvetlerinin baskı, denetim ve özel sansürü altında yaşamlarını sürdürmeye çalışıyordu. Her türlü baskıya karşın İstanbul'da kimi gazeteler Kuvayı Milliye'nin yanında yer aldılar. Anadolu'da, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen gazeteler çoğunluktaydı. Bunun listesini şöyle verebiliriz:

---

[7] Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Cumhuriyet Kitapları (2001), s.12

Yayınlandığı İl	Gazete Adı
Balıkesir	İzmir'e Doğru, Doğru Söz
Kastamonu	Açıksöz
Adana	Yeni Adana
Konya	Babalık, Öğüt
Diyarbakır	Küçük Mecmûa
Erzurum	Albayrak
Amasya	Emel
Edirne	Ahali
Trabzon	İstikbâl
Giresun	Işık
Samsun	Ahali
Antalya	Anadolu
Elazığ	Satvet-i Milliye
Maraş	Amal-ı Milliye
Bolu	Türkoğlu, Dertli
Artvin	Yeşil Yuva
Ankara	Hakimiyet-i Milliye, Yenigün

İSTANBUL'DA KUVAYI MİLLİYECİ GAZETELER

İşgal altındaki İstanbul'da yukarıda belirtildiği gibi, her türlü baskıya karşın, ulusal hareketi destekleyen gazeteler vardı. Örneğin, Velid Ebüzziya'nın "Tasvir-i Efkar" gazetesi, mütareke döneminin ağır baskılarına rağmen korkmadan ulusal direnişi desteklemiştir. Sivas Kongresi'ne Ruşen Eşref'i (Ünaydın) göndererek Mustafa Kemal ile söyleşi yapabilmiştir. Millî Mücadele hakkında olumlu yazılarıyla MM (Müdafa-i Milliye) grubu üyesi olan Velid Bey, Mustafa Kemal'in fotoğrafını ve biyografisini yayınlamaktan çekinmedi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda, Kuvayı Milliyecilerin yanında yer alan ve İstanbul'da yayınlanan diğer önemli bir gazete "Vakit"tir. Kadrosunda Ahmed Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer), Ali Ekrem (Uşaklıgil), Reşat Nuri (Güntekin), Hakkı Suha, Refik Ahmet (Serengil), Enis Tahsin (Til) gibi yazarlar bulunan gazete sansür ve baskıya rağmen ulusal direnişi destekledi.

İstanbul'da, Ulusal Savaş yanlısı bir başka gazete de "İkdam" idi. Başyazarı ve kurucusu **Ahmet Cevdet** olan gazete, başlangıçta Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni destekledi. Mütareke döneminde gazeteyi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yönetti. Millî Mücadele yanlısı yayınları sebebiyle gazete Divan-ı Harb'e verildi. Kadrosunda **İsmail Hakkı**, **Ali Reşat**, **Ahmet Rasim**, **Ahmet Refik**, **Hüseyin Cahit**, **Hüseyin Rahmi** gibi yazarlar bulunuyordu. [8]

İstanbul'da Ulusal Savaş'ın tam yanında yer alan diğer bir gazete de "İleri" gazetesidir. Bu gazetenin başyazarı **Celal Nuri**'dir **(İleri)**.

KUVAYİ MİLLİYE KARŞITLARI

İstanbul basınında, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkan gazetelerin yıkıcı etkileri olmuştur. Bu gazeteler ve başyazarları aşağıda verilmiştir.

Gazete Adı	**Yazarlar**
Alemdar	Refii Cevat Ulunay
Peyam-ı Sabah	Ali Kemal
Aydede (Dergi)	Refik Halid Karay
Ümit	Tarık Mümtaz

Anadolu hareketine ve onun lideri Mustafa Kemal'e bütün gücüyle karşı çıkan bu gazeteler ve yazarlar işbirlikçi ve özellikle İngiliz manderliğini savunuyorlardı. İngilizleri destekleyen (İngiliz Muhipleri Cemiyeti) ve İngiliz casusu **Rahip Frew**'le yakın ilişki içindeydiler. [9]

Bunlardan **Ali Kemal**, Kuvayı Milliye'yi bir "cinnet" (delilik), Mustafa Kemal ve arkadaşlarını "dagiler, bagiler" (asiler, ayaklananlar) olarak nitelendiriyordu.

Bu gazetelere olumsuz anlamda genel olarak "mütareke basını" adı verilir. Bu basının işbirlikçi tutumunu açıkça sergilemek için aşağıda birkaç örnek verilmiştir.

---

[8] Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları (1995), s.210

[9] a.g.e., s.211

Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal'in Yazdıklarından Birkaç Örnek

- "*TBMM küçük heriflerin eseridir.*" (28 Mayıs 1920)

- "*Ankara bu memlekete ve millete henüz bir yararlılık göstermedi.*" (11 Kasım 1921)

- "*Yunanı tek başımıza kovmamız mümkün değildir.*" (14 Ocak 1922)

- "*İtilaf Devletleri'nin kararlarına karşı gelmek yerine itaat etmek lazımdır.*" (1 Temmuz 1922)

- "*Yunan Ordusu yenildi ama kurtulduk mu? Büyük devletlere barış şartlarını dilediğimiz gibi kabul ettirebildik mi?*" (8 Eylül 1922)

Alemdar'dan Refii Cevat Ulunay'ın Yazdıklarından Birkaç Örnek

Refii Cevat, Alemdar gazetesinde hemen her gün Anadolu hareketine karşı ağır yazılar yazıyordu. İşte birkaç örnek:

- "*Anadolu'da Kuvayı Milliyecilerin yaptıkları faciadır.*" (31 Mayıs 1920)

- "*Kendisinden hesap sorulmasını önlemek için İttihat ve Terakki, Kuvayı Milliye kimliğine bürünerek yeni olaylar yarattı, Anadolu'da taş üstünde taş bırakmadı.*" (21 Haziran 1920)

- "*Kuvayı Milliye'nin alçaklığı; Balıkesir'i düşmana çiğneten, Allah'tan korkmaz... Allah belasını versin...*" (5 Temmuz 1920)

Bu örnekler yüzlerce çoğaltılabilir. Bu işbirlikçi gazete ve yazarlara karşı Eskişehir'de yayınlanan ve TBMM tutan "Açıkgöz" gazetesi, 3 Haziran 1920 günlü "İnanmayınız" başlıklı yazısında şunları yazıyordu:

"*İnanmayınız: İstanbul kabinesinin istifa edeceğine, Peyam-ı Sabah ve Alemdar'ın bundan sonra İngiltere'den para almayarak Kuvayı Milliye lehine yazacaklarına, Lloyd George'un Müslüman olacağına...*"

Bu bölümü burada bağlayıp şimdi zaferden sonraki döneme geçebiliriz.

ATATÜRK AYDINLANMA DEVRİMLERİ

19 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922'ye kadar süren bağımsızlık savaşı zaferle sona erince, gazeteciler Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıf-

kı Atay İzmir'e koştular. Yakup Kadri'ye, Mustafa Kemal aynen şunları söyledi: *"Millî Mücadelelerimizin bu evresi kapanmıştır: Şimdi ikinci safhasını açmamız gerekiyor. Bu; cumhuriyet, çağdaşlık ve aydınlanma demektir."* (12 Eylül 1922)

Gerçekten zaferden sonra Aydınlanma Devrimi'nin temelleri bir bir atılıyordu. İşte kısa özet:

- 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılıyor,
- 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan ediliyor,
- 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılıyor, Eğitim Birliği Yasası kabul ediliyordu.

Böylece siyasal ve toplumsal yaşamımızda laiklik temeline dayalı büyük değişimler ve dönüşümler oluyordu. Özellikle hukuk ve kültür alanında laik temele dayalı çağdaşlaşma hareketi sürdürülüyordu.

Şimdi, "Atatürk ve Basın" konusunda önemli bir noktaya, Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı'na geçebiliriz.

İZMİT BASIN TOPLANTISI

Zafer kazanılmıştı ülkede yapılacak çok işler vardı. TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal, 16 Ocak 1923 tarihinde gece saat 9'da, İzmit'te kimi İstanbul gazetelerinin başyazarlarını kabul ederek beş buçuk saat süren bir görüşme yaptı.

Mustafa Kemal'in isteği ile gerçekleşen toplantı, İstanbul basınının baştan beri Ulusal Kurtulaş Savaşı'nı desteklemiş olan temsilcileriyle birlikte olmak ve onların çeşitli sorunlar üzerindeki kuşkularını ve duraksamalarını aydınlatmak amacını taşıyordu.

Bu toplantıda, TBMM'den dört görevli memur bulunmuş ve ileri sürülen soruları, karşılıklı konuşmaların notunu tutmuşlardır. Gazetecilerin kendi aralarında verilen karar gereği bu toplantıda konuşulanlar gazetelerde hemen yayınlanmadı. Sonraki günlerde İzmit'e gelen bu yazarlar, Mustafa Kemal'le görüştüklerinden söz ediyorlar, onun

hakkında övücü yazılar yayınlıyorlardı. Türkiye'nin bir yenileşme ve ilerleme döneminin başında olduğuna inandıklarını belirtiyorlardı.

İzmit toplantısı ancak 4 gün sonra, 20 Ocak 1923 tarihli gazetelerde, "TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal'in İstanbul Basınına Pek Önemli Açıklamaları" başlığıyla verilmiştir.

İZMİT TOPLANTISININ ÖNEMİ

İzmit Basın Toplantısı, aşağıda belirtilen nedenlerle çok önemlidir:

1) Zafer 9 Eylül 1922'de kazanılmıştır. 11 Ekim'de Mudanya Barış Antlaşması imzalanmıştır. 1 Kasım'da saltanat kaldırılmıştır. 20 Kasım'da Lozan Konferansı başlamıştır. Adım adım barışa yaklaşılıyor.

2) 1923 yılının başlarında TBMM'de olduğu gibi, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Ankara'yı destekleyen İstanbul basınında da bir çekingenlik vardır. Bu tedirginliğin en çarpıcı örneğini "Vatan" başyazarı **Ahmet Emin Yalman** veriyor. 1923 yılı Ocak ayının başlarında Mustafa Kemal'e "İnşallah zaferi kazanırsınız da (Lozan Barış Antlaşması) **George Washington** gibi çiftliğinize çekilir oturursunuz." diyerek, onun kenara çekilmesini isteyenlerin adeta sözcülüğünü yapıyordu.

3) Hiç kimse saltanatın, hele halifeliğin kaldırılmasını düşünemiyordu, cumhuriyetin ilanını içine bir türlü sindiremeyenler vardı. Atatürk'le birlikte Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na başlayan yakın arkadaşları bile cumhuriyetin ilanını kabul edemiyorlardı. Çekiniyorlar, korkuyorlar, yapılan devrimi anlayamıyorlardı.

Bu gelişmeleri gören Mustafa Kemal, bu konulardaki kuşkuları ortadan kaldırmak, önemli yazarlarla yüzyüze konuşarak, onların tereddütlerini gidermek istiyordu. İşte İzmit Basın Toplantısı bu nedenle düzenlenmiştir. [10] İzmit Basın Toplantısı'na katılan gazeteciler aşağıya çıkarılmıştır:

---

(10) İzmit Basın Toplantısı için bkz.: İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, Cumhuriyet Kitapları (1997)

Gazete Adı	**Yazarlar**
Tevhid-i Efkar	Velid Ebüzziya
Vakit	Ahmet Emin Yalman
İleri	Suphi Nuri İleri
İkdam	Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Tanin	İsmail Müştak Mayakom
Akşam	Falih Rıfkı Atay

Ayrıca toplantıda, Ankara hükümetinin İstanbul'daki siyasi temsilcisi Dr. Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar ve Kızılay Başkanı **Hamit Bey** ve İleri gazetesinin İzmit muhabiri **Kılıçzade Hakkı Bey** de hazır bulunmuşlardır.

İzmit Basın Toplantısı adı verilen, beş buçuk saat süren bu karşılıklı görüşmeye dayalı basın toplantısında, Mustafa Kemal'e sorulan en önemli sorular şunlardır:

- Din ne olacak?
- Devletin dini olacak mı?
- Hilafet kurumu ne olacak?

DEVLETİN DİNİ OLACAK MI?

Atatürk, daha sonra Nutuk'ta İzmit Basın Toplantısı'nda kendisine özellikle din ve halifelik konusunda ısrarlı soru sorulması nedeniyle üzüntüye düştüğünü belirtmiştir.

Atatürk Nutuk'ta şöyle diyor:

"İkinci nokta Baylar, yeni Anayasa'nın ikinci maddesinin başındaki 'Türkiye Devleti'nin dini, İslâm dinidir.' cümlesidir. Bu cümle daha Anayasa'ya geçmeden çok önce -İzmit'te, İstanbul ve İzmit gazetecileriyle yaptığımız uzun bir görüşme ve konuşma sırasında- bir gazetecinin şu sorusu ile karşılaştım: 'Yeni devletin dini olacak mı?'

Açıkça söyleyeyim ki, bu soruyla karşılaşmayı hiç de istemiyordum. Bunun nedeni, pek kısa olması gereken yanıtın o günkü koşullara göre ağzımdan çıkmasını henüz istemeyişimdir. Çünkü, uyrukları arasında türlü dinlerden topluluklar bulunan ve her dinden olanlar için adalet-

li ve eşit işlemler yapmakla ve mahkemelerinde adaleti, kendi uyruğuna ve yabancılara eşit olarak uygulamakla yükümlü olan bir devlet, din ve düşünce özgürlüğüne saygı göstermek zorundadır. Devletin bu doğal niteliğinin, işkilli anlam çıkarılmasına yol açacak nitelemelerle sınırlandırılması elbette doğru değildir. 'Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir.' dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle yapılacak resmî işlerde Türk dilinin kullanılması gereğini herkes olağan sayar. Ama, 'Türkiye Devleti'nin dini, İslâm dinidir.' cümlesi, böyle mi anlaşılıp kabul edilecektir? Bunun, elbette açıklanması ve yorumlanması gerekir.

Baylar, gazetecinin sorusuna karşı: 'Devletin dini olamaz!' diyemedim; tersini söyledim: 'Vardır efendim, İslâm dinidir.' dedim. Ama hemen: 'İslâm dininde düşünce özgürlüğü vardır.' diye sözlerimi açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum. Demek istedim ki, Devlet, düşünce ve inançlara saygı göstermekle bağımlı ve yükümlüdür. Gazeteci, verdiğim karşılığı herhalde akla yatkın bulmadı ki yeniden şöyle bir soru sordu:

'Yani Devlet bir dine bağlı olacak mı?'

'Olacak mı, olmayacak mı bilmem!' dedim. İşi kapatmak istedim; ama kapatamadım. 'Öyleyse' dediler... 'Herhangi bir sorun üzerinde inanç ve düşüncelerim doğrultusunda bir görüş ortaya atmamı, devlet yasaklayacak ya da bunun için beni cezalandıracaktır. Oysa, herkes kendi içinden gelen sesi susturabilecek midir?' O zaman iki şey düşündüm. Biri: 'Yeni Türkiye Devleti'nde her ergin kişi, dinini seçmekte özgür olmayacak mıdır?'"sorusu.

Öbürü, **Hoca Şükrü Efendi***'nin. 'Kimi yüksek bilgin arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, din kitaplarında yer alan belirli ve değişmez Müslümanlık kurallarını yayımlayarak... ne yazık ki yanılgıya sürüklendiği görülen Müslümanlık kamuoyunu aydınlatmayı kaçınılmaz bir ödev saydık.' diye başlayan 'İslâm halifesinin görevi, din buyruğunu savunup korumakla Peygamber'in yerine geçmektir; şeriatı ayakta tutmakta da yüce Peygamber Efendimiz'in vekilliğini yapmaktır.' sözleri.*

Oysa, Hoca'nın dediklerini uygulamaya kalkışmak, ulusal egemenliği ve dinsel özgürlüğü kaldırmaya çalışmaktı.Bundan başka,Hoca'nın bilgi dağarcığı 'Yezitler' zamanında yazdırılmış zorbalık yönetimine özgü kuralları kapsamıyor muydu?.. Öyleyse, anlamı ve kavramı artık herkesçe iyiden iyiye anlaşılmış olan devlet ve hükümet terimlerini ve millet meclislerinin görevlerini din ve din kuralları kılığına sokarak, kimler ve niçin aldatılacaktır?

Gerçek bu olmakla birlikte, o gün İzmit'te, bu konuda gazetecilerle daha çok konuşmayı uygun bulmadım.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da, yeni Anayasa yapılırken, 'laik devlet' teriminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek amacıyla, Anayasa'nın ikinci maddesini anlamsız kılan bir terimin konulmasına göz yumulmuştur." [11]

Atatürk, bu toplantıda olabildiğince açık bir biçimde soruları yanıtladı. Halifelik konusundaki sorulara, "TBMM halifenin değildir ve olamaz. TBMM yalnız ve yalnız milletindir." diyerek yanıt verdi.

Bu toplantıdan sonra Ahmet Emin Yalman, Vakit'te şunları yazdı:

"*...İzmit'e giderken ben de bedbinliğe (karamsarlığa) yakın hisler (duygular) vardı.* (20 Ocak 1923)

"*...Büyük bir adamın gözümün önünde açtığı pencereden istikbale (geleceğe) bakmak ne kadar iyi bir şey...*" [12]

Tevhid-i Efkar başyazarı **Ebüzziya Zade**, **Velid Ebüzziya** imzasıyla 21 Ocak 1923'te şöyle diyordu:

"*Başkumandan bugüne kadar bir mücahit (savaşçı) idi. Bundan sonra bir müceddit (yenilikçi) olmaya azmetmiştir.*" [13]

---

(11) *Nutuk*, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Kitapları, s.351-352

(12) İsmail Arar, a.g.e., s.77-79

(13) a.g.e., s.83

Akşam gazetesinde Falih Rıfkı Atay ise şöyle yazıyordu:

"...Şimdiye kadar bu memlekette kurtarıcı fikirler yok değildi. Fakat ilk yenilik günlerinden beri gelip geçen nesiller arasında hiç kimsede bu fikirleri uygulamaya koyacak cesaret yoktu. Mustafa Kemal Paşa yok olmuş sanılan orduyu yeniden kurduktan ve bu ordu ile imkansız sanılan zaferi kazandıktan sonra herkesin şüphe ve kararsızlıkla gördüğü devrim ve yenilik fikirlerini ortaya attı. Zira o biliyordu ki sırf bu düşüncelerle tutuşmuş reislerin arkasında, sırf kendi çocuklarının iradesi ve özvarlıklarının çıkarılmasıyla kurtulan bu vatan ve bu ulusu tekrar İstanbul'daki Saray ve Babıali'ye teslim etmek cinayettir." (14)

Falih Rıfkı, aslında en doğru gözlemi yapıyor, en doğru yargıya varıyordu. Ancak bizim burada üzerinde durmamız gereken nokta, Atatürk'ün basına verdiği önemi vurgulamaktır. Kamuoyu yaratıcısı bir kurum olarak basına verilen önem, İzmit Basın Toplantısı'ndan sonra olumlu yazılarla ortaya çıktı.

CUMHURİYET'İN İLANI, İSTANBUL BASINI VE CUMHURİYET GAZETESİNİN KURULUŞU

Atatürk, Aydınlanma Devrimlerini adım adım gerçekleştiriyordu. 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edilmiş; 3 Mart 1924'te devlet biçimi olarak cumhuriyet sisteminin içeriği doldurulmuş, halifelik kaldırılmış, Eğitim Birliği Yasası kabul edilerek, siyasi açıdan laik cumhuriyetin en önemli adımları atılmıştı.

TBMM içinde saltanat ve halife yanlıları vardı. Saltanat ve halifelik düzeniyle bütünleşmiş olanların, kişisel çıkarlarını orada görenlerin ya da egemenliğin dinsel olduğuna inananların devlet şekli olarak Cumhuriyeti olumlu karşılamaları beklenemezdi. En acısı, Ulusal Savaşa Atatürk'le birlikte başlayanlardan ilk aşamada Mustafa Kemal'in yanında olan kimi önemli kişiler de bu gelişmeleri, bu aydınlanma dev-

(14) a.g.e., s.85-86 (Sadeleştirilmiştir.)

rimlerini anlayamıyorlar, cumhuriyet ilanını aceleye getirilmiş bir olay olarak yorumluyorlardı.*

Atatürk, Nutuk'ta bu arkadaşları için şu ifadeleri kullanmıştır:

"Ulusal Savaşa birlikte başlayan yolcuların kimileri, ulusal hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardı." [15]

Cumhuriyet'in ilanı İstanbul basınını ne yazık ki olumsuz yönde harekete geçirdi. Cumhuriyet'in ilanını beğenmeyip hemen eleştiriye geçen gazetelerin başında "Tanin" başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, "Tevhid-i Efkar" başyazarı Velid Ebüzziyya ve "Vatan" başyazarı Ahmet Emin Yalman yer alıyordu. Cumhuriyet'in zamansız ve aceleye getirilerek ilan edildiği Halifelik makamının devlet yönetimi dışında bırakılmasını sakıncalı gördüklerini belirtiyorlardı. [16]

Cumhuriyet dönemine geçerken Orbay, Karabekir, Cebesoy ve Bele gibi Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da bu eleştiricilerin asıl güç kaynağıydı.

CUMHURİYET GAZETESİNİN KURULUŞU

29 Ekim 1923'te, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılışı ile başlayan bu aydınlanma devrimlerine yapılan karşı atak, Atatürk'ü derinden yaralamıştır. Atatürk, Nutuk'ta bu duruma yer vermiş ve bu gelişmeler uzun uzun analize tabi tutulmuştur. Atatürk aslında Cumhuriyet'i demokrasi ile bir tutuyor ve Cumhuriyet'i "en büyük eserim" diye niteliyordu.

Bu olayların sürdüğü bir noktada, Birinci Meclisten beri Atatürk'ün yanından bir adım dahi ayrılmayan, Ankara'da, Anadolu'da Yeni Gün

---

* Atatürk'e bu konuda karşı çıkan arkadaşlarının başında Rauf Orbay ve Kazım Karabekir vardı.

(15) *Nutuk*, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Kitapları, s.45

(16) Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi (2004), s.392

adlı gazetesini çıkaran, Cumhuriyet'i ilan eden Meclis'te Anayasa Komisyonu Başkanı olarak kürsüde Cumhuriyet'i savunan Yunus Nadi'yi Atatürk yanına çağırarak bir öneride bulundu. Atatürk, Yunus Nadi'ye şunları söyledi: "*Ankara'da benim çıkardığım "Hakimiyet-i Milliye" ve senin yayınladığın "Yeni Gün" artık görevlerini tamamlamışlardır. Cumhuriyet'e karşı olumsuz fikirleri karşılamak ve onlarla mücadele etmek üzere bir gazete yayınlanması gerekmektedir. Bu gazetenin adı 'Cumhuriyet' olmalıdır ve onu siz yayınlamalısınız.*"

Yunus Nadi bu öneriyi heyecanla karşıladı. Hemen hazırlıklara başlanıldı ve Cumhuriyet gazetesinin ilk sayısı İstanbul'da, 7 Mayıs 1924 günü yayınlandı.

MUSTAFA KEMAL'İN BASINLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Atatürk'ün basın ve basın özgürlüğü ile ilgili birçok söyleşi ve düşünceleri vardır. Bunlardan birkaç tanesini vererek, yazımızı noktalayalım.

KAMUOYU

"*Millî Egemenlik esasına dayalı temsili bir hükümette, kamuoyu büyük bir rol oynar. Basın ve toplantı hüriyetleri olmadan ve topluma ait işler hakkında geniş bir eleştiri bırakılmadan kamuoyu görevini yapamaz.*"

"*Eleştiri ve tartışma tamamen özgürdür. Bu özgürlük, herkes tarafından hiç kimsenin etkisi olmadan kendi kendine kullanılır. Hükümeti ve Meclisi dikkatli bulunduran kamuoyunun eleştirme özgürlüğüdür.*"

ELEŞTİRİ VE YOLSUZLUK

"*Kamuoyunun eleştiri özgürlüğü, başlıca çok sayıdaki yayınlarla olur. Yayınlar yolsuzluklara engel olur ve hükümet organlarını görevlerini doğru yapmaya mecbur eder.*"

BASIN VE ULUS

"Basın, ulusun genel sesidir. Bir ulusu aydınlatma ve ona doğru yolu göstermede, bir ulusun muhtaç olduğu fikri gıdayı vermekte, özetle bir ulusun amacı mutluluk olan ortak yönde yürümesinin sağlanmasında, basın başlı başına bir kuvvet, bir okul, yol göstericidir."

BASIN-PARA-ULUSLARASI PARA VE ÖRTÜLÜ ÖDENEK

"İyice bilinmesi gerekir ki, gazeteler okul kitapları değildir. Aşağılık insanların para ile yaptırdıkları basın uğraşları vardır. En adi yalanları yaymada basının kullanıldığı olmuştur. Basın ve düşünce özgürlüğünün karşılaştığı başka tehlikeler de vardır. Basının ve hatta düşünce derneklerinin millî hükümetin tesirinden kurtularak siyasi veya ekonomik gizli amaçlara alet olmasından korkulur. Basının para ile satın alınabilmesi uluslararası yüksek para aleminin basın üzerinde gizli tesiri veyahut örtülü ödeneklerinin etkisi, işte bunların kamuoyunu kandırma ve yanıltmasından tamamıyla korkulur."

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SAKINCALARI

"Basın özgürlüğünden ortaya çıkacak kötülükleri ortadan kaldıracak etkili araç, asla geçmişte sanıldığı gibi basın özgürlüğünü kısıtlamak değildir. Aksine, basın özgürlüğünden doğacak sakıncaların giderilme aracı, yine basın özgürlüğünün kendisidir. [16]

---

[16] *Atatürk'ün Basınla İlgili Sözleri, Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri - 1. Kitap* (Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanmıştır.) İstanbul, M.E.B. Yayınları (2001), s.307 317 (Sadeleştirildi.)

KEMALİZM

AYDINLANMA DEVRİMLERİ

NEDİR? NE DEĞİLDİR?

"Mustafa Kemal'in eseri İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye çapında değerlendirildi. Eski bir ülkenin modern bir ulus biçimine dönüştürülmesini tüm dünya takdirle karşılamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Kemalizm uluslararası bir boyut kazanmış ve Moskova ile Pekin'in güdümüne girmeyen üçüncü dünya uluslarına örneklik yapmaya başlamıştır."

Prof. Maurice Duverger

"Kemalizm on asra sığacak işi, on yılda başarmıştır."

Georges Tongas

"Kemalizm, (asıl) Avrupa dışında güçlü yankılar uyandırdı. Bugün üçüncü dünya adını verdiğimiz, Latin Amerika'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan alanda, Türkiye'nin 1919'dan sonraki atılımı ve uygulanan reformlar çoğunlukla tutku dolu bir dikkatle izlendi. Bağımsızlığı kazanmak, ekonomik-sosyal kalkınmayı sağlamak için uygulanacak reçetelerle ilgili olarak Kemalizmden alınacak dersler araştırıldı."

Francois Georgeon

"Kemalizmin özü de aklın inançtan, bilimin dinden bağımsızlaşmasıdır; Mustafa Kemal sorgulanmayan kişileri ve kurumları yıkarak laik cumhuriyeti kurdu; 'Yaşamda en gerçek yol gösterici ilimdir' tümcesiyle her şeyin sorgulanmasını istedi. Kemalizm, 'Aydınlanma Devrimi'nin Türkçesidir."

İlhan Selçuk

"CHP'nin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur. Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır. Partinin güttüğü bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir."

4. CHP Kurultayında kabul edilen Parti Programı, giriş bölümü (5-16 Mayıs 1935)

"Bunlardan başka, 1935 Kurultayınca saptalanan fikirler de bu programa ulaşmıştır. C.H. Partisinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir."

Mustafa Kemal Atatürk, 5. CHP Kurultayı için aldığı notlar, (1937)

Bu örnekler, cumhuriyeti kuran yöneticilerin gerçekleştirdikleri devrim için Kemalizm adını benimsediğini gösterir. Böylece, "Kemalizm Atatük'ten sonra uydurulan bir kavramdır." iddiası da tarihin çöplüğüne yollanmaktadır

Alev Coşkun

ISBN: 978-605-140-073-0

16 ₺

Cumhuriyet Kitapları